

bokselskap.no, 2015

Nini Roll Anker: *Kvinnen og den svarte fuglen* (1945)

Teksten i bokselskap.no følger 2. opplag, 1945 (Aschehoug, Oslo).

Digitaliseringen er basert på fil mottatt fra Nasjonalbiblioteket (nb.no)

ISBN: 978-82-8319-207-0 (digital, bokselskap.no), 978-82-8319-208-7 (epub),
978-82-8319-209-4 (mobi)

Teksten er lastet ned fra bokselskap.no

Nini Roll Anker

Kvinnen og den svarte fuglen

bokselskap.no

2015

I fengslet –

[5] *Men er vi ikke fanger alle? I vår egen celle sitter vi, alene, lukket inne er vi.*

Sommetider kommer de andre til oss, vi ser dem og hører dem. Men vi vet at de skal gå igjen, gå og bli borte.

Noen av oss stanger pannen mot veggen. Noen slår hendene til blods på den stengte døren. Noen venter. Men alle teller vi skrittene våre fra vegg til vegg, så mange kan jeg gå, hit og ikke lenger kan jeg komme, her er muren, min mur, reist av naturens lov, av skjebnen. Så langt rekker evnene dine, kraften din, du menneske.

Og tankene kjemper for hverandre og mot hverandre i cellen sin.

[I]

[7] *Finne hjem igjen til begynnelsen.*

Jeg prøver det. Men opkommet ligger så dypt i det dunkle. Røtterne søker dit i blinde.

Barndommen, sier de nå, alt emnes til i barndommen, sier de. Jeg har tenkt meget på barndommen min herinne. Jeg var vel glad, ja, ofte var jeg glad. Men jeg husker ikke at jeg var trygg, minnes best at jeg var full av uro. En indre verden, stor og mangfoldig; en liten ytre; de vilde ikke blande sig og det gav angst.

Jeg var så trehendt, slapp og knuste. Jeg var stygg og tynn. Jeg tålte så dårlig at de lo av mig. Så laget jeg mig et tilfluktsrum fra virkeligheten; det gjør mange, det er det ikke noe selsomt ved.

De bad mig snakke, de spurte hvad jeg tenkte på, mamma kalte mig den stumme. Men jeg hadde det for mig at det inne i mig, det var bare til så lenge jeg ikke nevnte det. For det stod en engel med sverd ved porten og vokter det, liksom i det andre paradiset. Men røpet jeg noe, fløi han sin vei og da blev porten stående åpen.

Jeg røpet ingenting.

Hvad var det jeg ikke torde snakke om? Billeder vilde jeg vel bortforklart det med, hadde jeg måttet bekjenne. For det var bilder også – blomster aldri noe øie har sett; landskaper øiet mitt aldri hadde sett; skikkelser som kunde sveve. Men oftest var det fabler, født av eventyrene far fortalte oss; omigjendiktning; drømmer bøkene [8] vakte. Almindelig, altsammen. Jeg vilde være en annen enn jeg trodde jeg var. Jeg måtte bli det ved å flykte fra mig selv. Men det gjør ingen til menneske.

Nei, flukt gjør oss ikke til mennesker.

Sommetider kommer det for mig at jeg først nå, herinne mellom disse grå veggene, er til stede. Nå, hver dag er blitt opgjørets dag.

Du er redd for opgjør, Bett. Gabrielle sa det så ofte. Det er svakhet, sa hun, hvorfor går du din vei når jeg holder litt dommedag med mamma? Du skulde sette dig ned og høre på det. Det vilde du ha nytte av. Men jeg gikk. Mammass tårer og anklager, Gabis sterke ord på den lave røsten, nei, jeg vilde ikke holde med noen av dem, vilde ikke spørres og bli nødt til å svare. Jeg rømte til Helles.

Jeg var feig. Jeg vilde ikke ut med noe som var mitt. Jeg hadde ikke store tanker om det, men de andre vilde ikke forstå det.

Herinne er jeg ikke redd lenger. Jeg har ikke mere å miste.

Begynnelsen for mig var barna mine. Det var da jeg blev til. Det kjennes som er jeg viss på det.

Derfor er det jeg bærer på skyldfølelsen mot Just, fra den første samlivstiden vår. Blir fylt av den, når jeg husker slik jeg var på slutten av de [9] to årene før det skjedde. Urolig, nervøs, desperat av lengsel var jeg. Hvorfor kom ikke barnet? Hver måned, når håpet brast, blev jeg ulykkelig. Jeg prøvde nok å skjule det, men jeg vet han merket det, enda han ingenting sa.

Begynnelsen for mig var barna mine. Det var da jeg blev til. Det kjennes som er jeg viss på det.

Jeg visste det finnes gifte kvinner som ikke ønsker sig barn. Men jeg fattet det ikke. Med et barn ved brystet har ingen levd forgjeves, trodde jeg. Når barnet

kom vilde meningen med livet komme. Trodde jeg. Hadde Gabi rett da hun sa det er den nedrigste form for egoisme. En ny flukt fra å realisere sig selv, flukt over i et annet vesen, som skal være mig og mitt og ta ansvaret for mig selv fra mig.

Gabi har hatt rett i så meget.

Den natten jeg fortalte henne om Just og mig ...

Det var mørkt mellom sengene våre, jeg kunde ikke se henne, det var vel derfor jeg fikk motet. Jeg sa det: Gabi, jeg vil gifte mig med Just Helle.

Oprøret i stemmen hennes. Ordene jeg aldri har fått til å glemme ...

– Dette var bare et nytt eksempel på miljøets press, på den såkalte skjebnes innfall, og på kvinnens totale mangel på reisning og mot til å trasse dem begge. Hva skulde jeg med å gifte mig? Hadde jeg ikke omsider fått arbeide i arkivet og [10] månedslønn. Hvem visste om jeg ikke kunde bli til noe, jeg så vel som en annen. Jeg selv visste det iallfall ikke med de tyve årene mine.

Jeg sa det var avgjort.

– Avgjort. Det fins ingenting som ikke kan gjøres om igjen. Det skulde da være å dø. Elsker du ham kanskje?

Jeg svarte ikke ja, jeg løi ikke. Jeg sa det bare én gang til, at jeg vilde gifte mig med Just, når han fikk en bedre stilling.

– Du vil gifte dig med en eller annen, ropte hun, for du vil hjemmefra siden far døde.

Ikke med en eller annen. Med Just. For jeg kjente ham.

Og det tror du? At noen kjenner hverandre. At *du* kjenner noen.

Jeg sa at jeg visste Just var snild.

Da var det hun sprang ut av sengen sin og kom frem på gulvet. – Snild! Du tror det er det det kommer an på. Tror du det er derfor en gifter sig med en mann fra topp til tå. Bett, en gifter sig for at en er nødt til det, for at det ikke fins annen utvei, skal en få fred med sig selv, så en kan fortsette.

Jeg rakte efter henne, men jeg kunde ikke nå henne. Jeg sa jeg vilde få det trygt hos Just.

– For mammas skyld, altså. Så svak er du.

Jeg svarte jeg var ikke sterkere. Jeg vilde ha fred.

[11] – Fred i ekteskapet, la mig le i fred! Og nå hørte jeg gråten i stemmen hennes. – Med en mann du ikke engang er tullet etter, med en fyr du ikke blir kvitt hverken natt eller dag. Og som til og med er Justus Helle med prinsipper og kristelighet og den almindelige mening og hele utstyret. Du, Bett, du! Tenk dig om, menneske. Friheten din da. Du er forrykt. Du vet ikke hvad du gjør.

Gabi lå over forenden hos mig og gråt. Jeg reiste mig op og la hånden på ryggen hennes. Men jeg visste jeg aldri skulde glemme et eneste av ordene hun hadde sagt.

Nei, jeg har ikke glemt. Og når skyldfølelsen er over mig, kommer Gabis ord fra den natten, og jeg må skille dem i rettferdige og urettferdige.

Hun gråt over at jeg skulde miste friheten min. Men den friheten Gabi elsker og ikke kan leve foruten, den har jeg aldri kunnet bruke, det er den ytre friheten. Hun må få gå og komme som hun vil, hun reiser sig mot den minste tvang og trasser den, hun har styrt sitt eget liv fra hun var sytten år, uavhengig av alle.

Jeg lever her i en celle. Jeg vet ikke lenger om jeg kan leve utenfor den. Gabi vilde omkomme herinne.

Men likevel var det en frihet jeg vilde berge, og jeg vilde gjøre det hos Just. Han var snild – [12] hvorfor forakter de kloke det ordet? Snildhet gir plass ved siden av sig, den gjør det lett å puste i et hjem, får hjertet til å slå rolig, den frir oss fra å speide og lytte etter stormkast og heftige ord. Hos Just vilde jeg få fred med alt mitt, ikke fred til å «fortsette», men fred til å rydde op i forvirringen inne i mig, fred til å tie og lese uten å bli spurt hvorfor, fred til å være mig selv.

Jeg syntes jeg hadde lært noe av mammas og fars forhold. Engang sa far til Gabi – det var det siste året han levde, det var da Gabi hadde begynt å sverme. – «Forelskelse er en fakir, Gabrielle, den får oss til å se det som ikke eksisterer. Tenk litt på det imellem.» Jeg husker, først letnet det så underlig i mig da jeg hørte far si det. Gabi hadde alltid følge med en gutt fra skolen, jeg torde ikke gå med Just engang. Og hennes uhemmede munterhet fikk mig til å merke lenkene mine. Nå sa far noe om forelskelse, som gjorde den litt mindreverdige. Men straks efter brast lyset i mig over noe annet: Far hadde diktet deilige ting inn i mamma engang; siden hadde han skjønt at de ikke eksisterte.

Jeg var ikke forelsket i Just, da vi blev enige om å gifte oss. Men jeg var glad i

ham. Og jeg tenkte på mammas fortellinger om hvor far og hun hadde tilbedt hverandre. Jeg mintes det. *Hun* hadde glemt nå, han var død – hvor vanskelig det var blitt mellom dem siden. Jeg trodde jeg [13] hadde lært noe. Hvert menneske har sin verden og den skal de få ha i fred. Var Justs en annen enn min, var den ikke ringere for det. Jeg skulde bli trygg hos ham med mitt; og jeg skulde ikke bryte noe av hans ned.

Å, var det så lett å leve som å tenke!

Jeg kjente ham ikke, jeg hadde ikke kjent ham nok – ikke ham, ikke mig selv heller. I det hadde Gabi rett. Just var sterkere enn jeg visste; jeg var svakere. Hans verden var ferdig og uinntagelig; min var det ikke. Han gikk ved siden av mig og hadde opnådd; jeg ventet. Vi gikk ved siden av hverandre disse første årene, men vi møttes ikke. Og det var mig som ikke greide det.

Just er ikke «almindelig», i det hadde Gabi urett. Han er ekte og hel, han er sig selv hvert minutt, – hvor mange tør være det? Men han har temmet styrken i sig, han lar ikke innfall og følelser råde, han har en vilje som styrer alt. Har han det ondt, tier han; har han det godt, deler han det med oss alle. Jeg kan telle de gangene han har vært utålmodig med mig – så få, så få.

Den natten han vekket mig, det var om vinteren det siste av de to årene. Jeg hadde skreket i søvne og skremt ham igjen. Han tok hardt i mig, sa jeg måtte slutte med dette, han trengte søvn, han som hadde sånn lang arbeidsdag; jeg måtte få tak i brom, jeg måtte ta noe og få orden på nervene [14] mine. Dette kunde ikke fortsette. Han var opskaket og utålmodig.

Jeg sa jeg ikke kunde for det. Jeg hadde drømt.

Han spurte hvad det var for leie drømmer jeg hadde?

Jeg kunde ikke fortelle ham det. Da måtte jeg fortalt alt. Da måtte jeg sagt at ventingen på barnet holdt på å ta makten fra mig. Måtte sagt, at hvis barnet ikke kom da, hadde ikke han og jeg noe sted hvor vi kunde finne hverandre. Jeg hadde bedradd oss; det var ikke nok for mig å få være i fred hos ham med mitt, vi måtte ha noe helt og fullt sammen også. Og jeg kunde ikke få det på annen måte, ikke uanstrengt og opriktig. Det vilde forferde ham å få vite det, såre og forferde ham.

Kanskje savnet Just barnet; jeg vet jo nå at han ventet på det. Men han var lykkelig som det var, også. Engang spurte jeg ham: Har du noe ønske, Just? Da

rystet han på hodet og smilte. Jeg har alt jeg ønsker og mer, svarte han. Det går godt, kanskje får jeg pålegg til nyttår, det har gått over all forventning, vi har hatt lykken med oss. Noe sånt sa han.

Og så jeg det ikke hver dag? Just var tilfreds. Han hvilte ut i den verdenen han selv hadde slitt for å bygge sig. Han hadde fått mig, han hadde fått den gode stillingen i «Jern og Stål» – han og ikke de mange, mange andre ansøkerne. Det [15] var som eide han hele denne nye byen. Og det gjør han jo på sin vis, siden Jern og Stål eier den og han er ett med bedriften. Nei, ham kunde jeg ikke fortelle drømmen min.

..... Barnet som lå i fanget mitt. Hendene mine som hadde det. Gleden som fylte mig. – – Og så den plutselige skyggen over oss, skyggen fra fuglen, som senket sig og kom nærmere og var like ved oss – strakte frem nebbet og klørne og vilde ta barnet.

Og jeg kunde ikke røre mig.

Den samme drømmen mange netter.

Og dengangen var det drøm.

[Jeg hører det i mørket]

[17] *Jeg hører det i mørket. Det er ikke bare lyden av min egen gråt lenger. Det kommer hit inn gjennom murene, det kommer der ute fra, hvor det ennå skjer, hvor det skjer hvert minutt. Det får luften her inne til å skjelve, det tar min jammer op i sin, det stiger og stiger mellom veggene og fyller cellen.*

Det er verdens mødre som gråter sammen med mig.

[II]

[19] Nei, vi spør ikke om vi har rett til å gi et barn liv. Vi vet det er vår rett, legemet vårt vet det. Det skjer og vi går i oppfyllelse. Alt annet kan endres, skapes om av nye lover, men ikke dette. Vi er det evige så lenge jorden lever.

Det skjer og lykken sprer ut vingene sine og flyr inn i hjertet vårt.

En hemmelighet blev til inne i mig, jeg hadde den hos mig fra time til time, fra døgn til døgn – torde knapt røre mig av skrekk for å miste den, vilde ikke tro, vilde ikke skuffes på nytt – lå stille på sofaen med lukkede øine og holdt på den med sinn og kropp. Bli hos mig!

Og dagen kom, jeg blev sikker. Jeg skulde bli mor – – –

Just gikk til arbeidet sitt den morgen som ellers. Jeg husker jeg tenkte da han kysset mig til farvel: nå merker han det. Han kom hjem til middag, sov den halve timen etterpå. Jeg satt og så på ham, tenkte: nå våkner han, nå reiser han sig op, nå har sofaen vår hvasket det til ham.

Om kvelden vilde jeg si det, når arbeidet var slutt og vi kunde bli sammen, vilde jeg fortelle det.

Det var lørdag. Det var den lørdagen Just var i sjakk-klubben og spiste aftens der. Jeg hadde syntes det var litt sørgelig da han begynte med det. Men jeg kom over det, det var den eneste luksus i livet hans, den eneste pasjon han hadde [20] utenfor kontoret og hjemmet, jeg vilde unne ham den.

Ventingen blev lang. Jeg stod ved vinduet til slutt, hadde rullet op gardinet, så ut over byen med de rette gatene og radene av lysstolper og rekkene av likedanne hus; og ytterst mot natthimmelen silhuetten av fabrikkene – gnister og sommetider blå lue op fra de høie pipene.

Jeg hadde alltid kjent mig fremmed her, ja, jeg hadde kjent noe fiendtlig i mig mot denne ferske byen. Jeg bar ennå på billedet av barndomshjemmet vårt inne i mig – de gamle, trange gatene, den uregelmessige bebyggelsen og så plutselig parken med de store, deilige trærne. Fars universitet med søilene, akademiet, hvor Gabi hadde lært å tegne, museet med karyatidene foran inngangen, arkivet, hvor jeg selv hadde sittet i tre år bak de støvete rutene og registrert håndskrifter, og fortapt mig i brever på gulnet papir. Det var der jeg hørte hjemme. Der lå Helles lave, grå hus bak syrinene, der lå vårt eget fordums hjem med altanen ut mot elven. Der levde mennesker som far og Gabi, vitenskapsmenn og kunstnere; der levde stille, fromme folk som Justs foreldre, kjent og æret av alle håndverkere i byen. Der sang studentene i parken vårkveldene.

Nå stod jeg og lette med øinene efter gaten og huset, hvor jeg visste Just var.

Og med ett merket jeg alle lysene der nede fra så på mig med noe nytt [21] i blikket, hilste mig, var venn med mig, kjente hemmeligheten min. Det var *her* det hadde hendt og skulle skje, det var der borte i det vesle anlegget med de spee trærne jeg skulde trille ungen min i barnevogn, jeg også. Å nå skulde jeg ikke lenger sitte på en av benkene der alene og se mig syk på mødre med småbarn, ikke stå og lengte mig veik foran sandkassen, hvor de minste satt og laget «kaker» mellom de sprikende små bena sine – nå skulde jeg aldri snu ansiktet bort, når jeg møtte en gravid kvinne. Jeg stod og bad Justs nye by om tilgivelse, – jeg stod og gjorde slutt på noe i mig selv.

Og jeg gjorde det engang til den kvelden.

Jeg så ham komme, så ham skrå over gaten med de forte skrittene sine. Men jeg møtte ham ikke ute i gangen, jeg stod midt på gulvet da han lukket op døren til stuen. Han var glad i ansiktet – da hadde han vunnet i sjakkspillet. Men han spurte: Noe i veien, Bett? For jeg brukte alltid møte ham ute i gangen.

Så var det jeg ikke kunde få frem en lyd.

Jeg så ham – han var vel Just som Just er – den grå dressen, det mørke slipset; de blå øinene med det våkne og likevel litt slitte blikket – det snauklipte håret, den faste munnen. Men det hendte noe i mig igjen, jeg kom hjem til ham også.

Et sekund, kanskje varte det ikke lenger enn [22] et sekund. Men på det sekundet sanset jeg anderledes og dypere enn før, hvem Just var. Så lenge hadde mamma klaget over misgiftet jeg gjorde – å, stemmen hennes når hun sa: Sønn av snekker Helle og så *du*, Beate, datter av en verdenskjent bakteriolog; – så lenge hadde Gabi protestert mot ham at kanskje hadde det forgiftet mig litt. Kanskje hadde jeg trodd Just på hans ord når han sa det på nytt: forsynet hadde vært god mot ham da han fikk mig. Hovmodet bor i oss alle –. Men i dette korte øieblikket brast det frem for mig at det var med ham jeg skulde få barnet, og at alt det sterke i ham og alt det gode skulde gå over i barnet vårt – at det var med ham og ikke med noen annen på jorden eller i drømmeland jeg vilde ha barnet – ja, at det var *det* jeg hadde villet fra første stund

Just sa: Jeg så det var lyst her, jeg skjønnte du satt oppe ennå. Jeg vant i kveld.

Da sa jeg: Jeg også har vunnet, Just.

Han så på mig, han skjønnte det ikke med det samme. Så blev han flammende

rød –, han hadde skjønt det. Han gjorde noe underlig – han slo hælene sammen, han stod som en soldat, han lukket øinene og sa lavt: Jeg takker dig, herre.

Jeg blev så liten, jeg ønsket jeg hadde hatt en gud å takke, jeg også. Jeg takket Just. Jeg slo armene om halsen hans, vi stod tett inn til hverandre, – vi var ett, endelig ett, han og jeg og det.

[23] Sommetider om våren får landskapet, ja, byen selv, et sølvhvitt slør over sig, noe drømmeaktig. Solen skinner gjennom disen, som ikke viker, men mildner og forflyktiger alt. Når vi gikk på veiene utover landet vårdagene, syntes jeg alt jeg så var midt mellom virkelig og uvirkelig –, gårdene lå der, markene – kanskje var de, kanskje ikke.

Sånn ter den sig for mig også hele den tiden da jeg gikk med barn. Jeg levde på to plan, i virkelighet og uvirkelighet. Men de blandet sig – drømmen om det som skulde komme svøpte sig om alt arbeid jeg gjorde. Tankene mine strømmet fremover og bakover, bandt det nye til det svunne, skapte sammenheng, for første gang sammenheng i mig selv og i alt jeg hadde levd.

Jeg satt meget ved det store bordet i stuen og sydde – bitte små plagg. Hendene mine elsket dem. Og når de var ferdige og jeg holdt dem op foran mig, vilde øinene mine tvinge frem synet av den vesle kroppen, det levende vesenet, de skulde dekke og varme. Lyst eller mørkt? Hvem skulde det ligne? Gutt eller pike? Å, legemet mitt visste det, men det tidde.

Jeg tenkte på alt vi skulde gjøre for å hjelpe barnet, glede det, og på alt vi måtte undgå, skulde vi verge og beskytte det. Jeg leste en dag i avisen om en liten pike som var blitt overkjørt og drept. Nå var hun *min*, jeg blev skjelv av gru, jeg sa til Just at vi aldri måtte la barnet leke i gaten mens [24] det var lite. Han lo og svarte, det var bedre det tidlig lærte å hytte sig og være aktpågivent, – den som ingen risiko tar som liten, tar den heller ikke som stor, sa han. Og vi kan ikke hver time våke over andres ferd, ikke engang over våre egne barns.

Jeg husker jeg tenkte: Jo, alltid, så lenge jeg lever.

Jeg enfoldige stakkar.

I denne tiden mintes jeg så ofte alle fars eventyr, de første han fortalte oss om Askeladden, om troll og hulder, – men mest de siste, da han begynte å forklare oss naturen, om arbeidet sitt – eventyr det også, men hans egne. Plantenes

oplevelser og trærnes; basillenes dulgte liv, menneskekroppens bortgjemte verden, – molekyler, atomer, elektroner. Engang sa han: Selv har vi skjønne stjernebilleder inne i oss, barn, fine og lovbundne, like vakre og beundringsverdige som dem vi ser på natthimmelen.

De ordene gjorde sånt inntrykk på meg den gangen. Nå kom de tilbake til meg. Om far selv skulde jeg fortelle barnet, han levde slik at stjernene i ham aldri sluknet.

Ja, det var til minnet om far jeg trøstet meg, når den tanken kom over meg at Just hadde så meget å gi et barn, jeg så lite. Og Justs liv steg frem for meg, tydelig, positivt, tappert fra første [25] stund. Hjemmet i huset bak syrinene kom frem, og mellom meg og Just og foreldrene hans spant nye følelser spinnnet sitt. På ny stod jeg på dørstokken til den lave stuen, på ny så jeg dem alle tre. Gamle Helle i rullestolen med avisen, Justs mor med det grå hodet bøid over sømmen. Borte ved skatollet Just i arbeid med oppgavene fra skolen og fra høiskolen. Velkommen fra dem alle. To par milde øine over brillene: Nå ventet vi dig så smått, Beate, sett dig ned, barn.

Nei, det blev ikke stor forundringen *derinne* den dagen jeg kom dit som Justs kjæreste. Der var det ingen som tenkte på misgifte eller tap av frihet. Kanskje studerte de to gamle på om jeg var god nok for den eneste de hadde, for Justus. Og var jeg det?

To mennesker som skal gå i oppfyllelse i et tredje, i et nytt vesen, men likevel ett som er knyttet til dem med tusen lønnlige bånd. To mennesker som hver for sig og sammen bærer på ønsket om at barnet må få av det beste i dem selv – som minnes alt de har feilet og lidt under og stridd med, og håper barnet skal bli skånt for byrder de selv måtte løfte. Ja, tror de har båret dem for barnets skyld, så det skal kunne bygge videre og høiere på erfaringene de selv betalte så dyrt for – skal kunne nå målene de selv bare skimtet langt [26] borte. En far og en mor i emning sammen med barnet. Just og jeg i denne tiden.

Vi følte det likedan – på de små setningene han plutselig kunde si, på spørsmålene han kom med, skjønte jeg han følte som meg. Det var lykke.

Men jeg merket også hvor mangfoldig livet *hans* hadde vært ensomt mellom

menneskene som mitt, men rikere på røynsler, fordi det hadde vært så målbevisst fra første stund.

– Jeg skal med Guds hjelp skaffe barna våre gode kår, beholder jeg helsen, kunde han si.

Jeg kjente alt som gjemte sig i de ordene: tanken på faren, som var blitt helseløs da Just var femtenårs gutt – tanken på ansvaret han hadde kjent over sig helt siden da, plikten til å støtte og hjelpe, plikt til aldri å skuffe, plikt til å drive evnene sine til ytterste grense for de gamles skyld. *Han* hadde hatt strenge kår og han hadde greid dem, – på skolen, i idrett, i alt arbeid helt frem til siste eksamen hadde han vært blant de beste. Som han er det idag. Men han hadde måttet betale for det, – øinene hans fortalte det til alle som kunde se, de blå, alvorlige øinene, spente, som alltid på vakt foran nye oppgaver som skulde mestres.

– Vi skal gi dem en *glad* barndom, Bett, kunde han si. Når jeg svarte ja, rummet det vesle ordet hans savn og mine.

[27] Og jeg lette inn mot mine egne minner. Jeg kunde ikke lære barnet alt det nyttige, alt det sterke Just var fortrolig med. Så tenkte jeg på drømmene mine, på bøkene og dikterne jeg elsker. På hvad jeg visste om menneskenes kamp og seier gjennom det far hadde fortalt oss. På barna hjemme i gaten tenkte jeg – om dem kunde jeg fortelle, dem kjente jeg best efter jeg var blitt voksen også. Og jeg syntes jeg fikk bud fra samlivet som skulde komme, Justs og mitt og barnets. Kan hende vilde det jeg hadde å gi, blande sig med Justs og gjøre én verden av to, kan hende vilde kjærligheten vår ta med sig av hans jordbunn og av min, som elvene gjør det når de møtes. Og barnet skulde speile *sitt* jeg i floden og se lyset og skyggen fra to andre liv, øse en styrkedrikk av det, få kraft til å komme videre der far og mor måtte stanse op.

Jeg tror barna våre gjorde det, jeg tror det – om ikke så enkelt som jeg drømte det, om ikke så kampfritt og gratis som jeg vilde det for dem. Det er ikke så lett å blande syn og meninger selv for foreldre, som jeg tenkte. Men vi var *foreldre*, vi hadde gave til å være det, han som jeg. Der skal ikke tvilen i mig få slippe til, der vil jeg være trygg.

[29] *Det blev kjempet i et fjellpass. Det var i de dagene. Vi satt foran radioen og hørte om det, mamma og Just og jeg. Så utallige var de sårede og drepte at de lå over hverandre i fire manns høide. Men tanks og motorvogner manøvrerte sig gjennom dem, infanteriet marsjerte frem over dem. Jeg kunde ikke høre på det, jeg rømte og gjemte mig ute på kjøkkenet.*

Just kom og hentet mig. Han sa: Du må da huske det er våre fiender, Bett – DU kan være TRYGG. For hver av dem som dør har guttene våre en chance mer.

Det hjalp mig at han sa det, det trøstet mig. Bedre var jeg ikke – ikke mer til menneske. Ikke mine gutter, men dine. Ikke kropp av min kropp, men av din. Ikke mitt livs glede og fortrøstning – bare ditt livs.

Tilgi mig, Maya – om du kan.

[III]

[31] Jeg minnes ikke så klart som jeg pleier, fra den tiden jeg gikk gravid for første gang. Disen er over den. – Jeg husker fru Helles besøk, de tre korte dagene. Og Gabrielles. Mamma vilde ikke reise den lange veien før jeg skulde føde. Da vilde hun komme, være hos Just og hygge for ham. (Hvor vi grudde til det, begge to!) Men i brevene sine la hun ikke skjul på at hun var bedrøvet for min skyld. Leiligheten vår var så liten, vi skulde ventet til vi hadde fått en bedre. Og hun pinte sig med å tenke på alle de plagene jeg nå måtte gjennom – fortalte hvad hun selv hadde lidt da hun blev deformert av svangerskapene, fikk skjolder i ansiktet og hovne ben. Du arme barnet mitt, skrev hun.

Stakkars lille mor, som til og med fikk døtre og ikke sønner som du ønsket dig. Som fikk Gabi og mig, og som aldri kunde forstå hvor vi var kommet fra, siden vi ikke var vakre som dig og far. Nei, som aldri kunde forstå – –

Forstod vi dig?

Jeg har tenkt meget på dig også herinne. Jeg som fra mitt skjul har elsket skjønnheten, ja, som så vanskelig kan skille den fra det gode – hvad vet jeg om

hvordan den føler som kommer fullkommen til jorden og en hel barndom og en ungdom har hatt en liten verden for føttene sine? Som hver dag har godkjent det speilet viste henne – [32] som har vært en selvfølgelighet mellom skapningens mesterverk og måttet beundre sitt eget billede som hun beundret dem? Etter skjønnhetens lov kjente hun sig vel dradd mot sine like, på sin naturs bud valgte hun ham som var den vakreste av beilerne hun hadde. Og som siden – –

Hun hadde kanskje drømt hun også. Fra en liten by skulde hun flytte til en større – med en høi, vakker mann, som skulde gjøre «karrière», ordet hun så gjerne brukte. Alt la hun sikkert i det: gode inntekter, stor omgang, ny hyldest i nye omgivelser. Så blev det trange kår i en årrekke, husarbeid, barnefødsler, og en mann slukt av arbeid, ofte trett og taus, uten overskudd til å dele de små bekymringene hennes, høre på klagene, dyrke henne som hun var vant til å bli dyrket. Karrièren kom, med ære, diplomer, medaljer – kunde hun kjøpe sig pene kjoler for dem? En ny omgang kom, videnskapsmenn som satt ved bordet vårt, snakket forbi henne om emner hun ikke skjønnte og ikke brydde sig om.

Da har lengslene hennes søkt tilbake til barndomshjemmet, til garnisonsbyen med unge menn i uniform, – til ballene, rideturene, kurtisen, eventyret *hun* fortalte oss. Og så kom kulden i de store øinene når hun så på far, så tidlig grå, han, med den dype furen mellom brynene. Så kom de bitre ordene. Far tidde. En eneste gang svarte han da vi var til stede. – Det vesle, pene hodet ditt er [33] så fullt av bagateller som en maurtue av maur, Glenny – fordriv dem! sa han.

Å, vi var enige med ham den gangen, Gabi og jeg, vi så på hverandre og skadefrydet oss. Endelig hadde far brutt tausheten sin. Nå vet jeg bedre. Hva er hver dags liv for en husmor med lite hjelp annet enn bagateller, som skal klaffe? Et bygg av små, små ting, og mannen bor i det og får stellet sitt der, mens han raster fra arbeidet, *sitt* arbeid. – Det falt aldri lett for mig heller, en sinke var jeg og trehendt og sen. Jeg også klaget mig for en mann ...

Var du her nå, mamma, vilde jeg kysse den hvite, smale hånden din, som du gråt over for at fingrene blev ru. Og du vilde bli forundret og irritert og enda en gang si det du så ofte sa til oss: Ja, jeg er aldeles alene, jeg har ingen som bryr sig om mig siden Otto døde. Men jeg vilde svare: Du har mig, nå har du mig.

For sent. Kjærlighet og forståelse, som kommer for sent. Det er alle de dodes

efterslått – alle deres som ikke fikk se det blomstre mens de var hos oss. Mamma selv ved fars grav Andre og mildere tårer, nye, varme tårer fra et hjerte som savnet – fra et sinn som bare mintes ungdomsfølelsene, som hignet etter en venn ingen kunde erstatte.

[34] *Justs mor ...*

Hun kom til oss en kveld i januar, for første gang. Hun kunde så vanskelig reise bort, avhengig som han var av henne, den lamme. Hun hadde fått en slektning til å være hos ham, – men straks hun så Just og mig, sa hun ut av kupévinduet: Jeg har slik uro på mig for far – jeg kan visst ikke stanse lenger enn til imorgen, barn.

Jeg gikk i den tredje måneden da. Jeg undret om hun vilde se det på mig – ennå hadde vi ikke fortalt det til noen. Det var min skyld; det var den gamle frykten min for å røbe noe, for å miste det.

Vi sa det til henne da vi hadde spist og hun satt i den store stolen med strikkesøyet sitt. Aldri har jeg sett et ansikt bli så forklaret av glede. De milde øinene gikk fra Just til mig. Hun bad Gud velsigne oss og det. Hun smilte brydd og fortalte, de hadde treget på å høre nytt, hun og far. Og hun gråt litt og lo litt og sa: Nei, nå skal han bli tilfreds der han sitter.

Tre døgn fikk vi henne til å bli hos oss. Hun gikk nødig ut – hun var dårlig til bens og sparte på skrittene, satt i stuen og strikket, satt ute på kjøkkenet hos mig, mens jeg stelte maten. Og jeg blev kjent med henne på en inderligere måte enn før, vi hadde fått noe felles, kanskje det eneste kvinner kan ha helt felles.

[35] Hun hadde vært hustru og mor, vært det av kall og vilje, av ømhetstrang i dyp og hellig enfold. Som en av bibelens kvinner, tenkte jeg ofte. Og hun sa selv, hun hadde ventet år og år, som Sara, «før Gud åpnet skjødets». Hennes stille ord på den skjøre røsten førte mig inn i en tilværelse, hvor en Gud og en frelser hele tiden var til stede og tok vare på det minste og det største. Jeg lot mig gli inn i tankeverdenen hennes, som jeg hadde fulgt far inn i hans, der var fredfullt og trygt – alt hun sa reiste et vern om mig og barnet, vern mot alt ondt.

Men jeg husker jeg lå våken også en av disse nettene, med en uro nettop for fars skyld, – jeg visste jo *han* aldri hadde trodd på en personlig Gud eller på en guds-sønn som kunde dø for alle. Selv hadde jeg ikke lært å be noen bønn, jeg var ikke døpt og ikke konfirmert. Jeg hadde lest i bibelen som i andre bøker og

funnet en vill og fremmed skjønnhet i den og funnet evangeliene fulle av visdom og sødme og godhet. Men jeg hadde aldri forbundet det jeg leste med tro eller vantro hos andre enn jødefolket, som far hadde fortalt og forklart oss så meget om. Nå merket jeg at alt som kunde tjene til å verge og bevare barnet mitt, var kjærte for mig – forestillingene i Justs og hans mors kristentro også, – enda jeg visste det var et slags forræderi mot fars høie, dagsklare livssyn.

[36] Sommetider, før vi blev gift, hadde jeg smilt litt når fru Helle aldri blev trett av å fortelle fra Justs barndom, for en makeløs og enestående gullgutt han alltid hadde vært. Nå hørte jeg gjerne på det. Jeg tenkte nok: fullt så blind må du ikke bli. Men jeg visste, denne urokkelige kjærligheten hadde vært med på å gi Just styrke.

Jeg var breddfull av takknemlighet da jeg den søndags morgen i januar, i sno og kulde på den åpne perrongen, omfavnet Justs mor til farvel.

Hvor varsomt han støttet mig på det glatte føret hjemover. Han sa han var glad for moren og jeg var blitt så fortrolige. Da kom det så overveldende for mig at herefter var hun *med*, alltid med i mig – hun og Justs far, mine egne foreldre – og hundre andre, en kjede bakover, helt inn i glemsel og mørke. Og det siste nye leddet gjemt i mitt eget mørke ... Og jeg sa jeg følte det som var hans mor nærmest det av alle, nå. Jeg husker han svarte, rolig og kort, som hans vis er: Mor er et bra menneske – han kan gjerne slekte på henne. Jeg spøkte med at han alltid sa «han». Han svarte en jente skulde være velkommen, hun også. – Men han vilde helst ha en gutt? – Da svarte han: Landet trenger menn, Bett.

Jeg tok ikke imot ordenes mening, den gangen. Jeg var lykkelig som en sovende er lykkelig i en lys drøm.

[Herinne har jeg lest meget i bibelen]

[37] *Herinne har jeg lest meget i bibelen, den eneste boken jeg har. Skriften «innblåst av Gud». Boken som rettferdiggjør alle gjerningene våre, de gode og de onde. Hele kristendommens hellige bok, skystøtten, den brennende busk for millioner og millioner. Den som velsigner de små barna og velsigner mordvåbnet. Forkynner kjærlighet og forkynner hat. Det store sinnbillede på*

verden idag og verden for tusen år siden. Bøkenes bok.

«Og Herren sa til sitt folk: I skulle fordrive alle landets innbyggere for eders åsyn og tilintetgjøre alle deres stene med bilder og ødelegge alle deres høie.»

Vi er herrens folk, alle. Jehova lever, hevners gud lever, krigens gud. Sterk og fryktelig hersker han ennå over sinnene, kjød av menns kjød, blod av deres blod.

Forgjeves forkynte du din milde lære, Jesus. Kvinner og barn klynger sig til den, for de er hjelpeløse, er fortapte, når kjærligheten ikke lenger rår.

Men i mennenes hjerte bor det gamle testamentes gud, bor Jehova.

[IV]

[39] Jeg drømte om Gabi inatt. Jeg gråt og hun tok meg hardt i armen og sa: Jeg har jo sagt dig altsammen før, Bett, men du vilde ikke høre på meg.

Ja, Gabrielle har sagt det meste ... Men det er ikke så at jeg ikke *vilde høre* – jeg hørte på henne som jeg hørte på Just. Det var bare det, ord nådde ikke inn, aldri helt inn til meg. Noe blev ved å verge sig mot dem, som det alltid har gjort. Jeg hadde ikke meninger, jeg var ikke positiv og handledyktig, som Gabi og Just, men jeg kjente det som en lov, min lov, at jeg måtte ikke gå vekk fra meg selv for å prøve å bli som dem. Det vilde ikke nytte, jeg vilde gå til spille, det lille som var meg og mitt vilde bli splittet og til ingenting da. Jeg hadde målt op cellen min og visste hvor murene var ...

Jeg kjente Gabi – så godt kjente jeg henne, syntes jeg, at jeg kunde si det forut når hun vilde reagere, når hun vilde smelte litt, når hun vilde flamme. Og likevel – hver gang hun kom på besøk til oss, hver gang måneder og halvår hadde skilt oss, følte jeg likedan det øieblikket jeg så henne igjen – en vag skyhet som for en fremmed, en liten angst, angst for ikke å holde mål.

Den dagen hun kom visste hun jeg skulde ha et barn. Jeg hadde selv skrevet det til henne for mange uker siden. Ikke med et ord hadde hun nevnt det i brevene sine. Jeg tenkte: hun bryr sig ikke om jeg skal få et barn med Just Helle – så [40] stadig er hun, så utholdende i standpunkter. Og enda gikk det godt mellom henne og Just, godt på sin underlige vis ...

Hvor hjertet mitt slo da toget suste inn på den lille stasjonen, i sol under blå himmel.

Hun stod ferdig med håndkofferten på trappen utenfor vognen. Jeg ser henne ennå – den store munnen, de friske lebene som skiftet så fort fra smil til alvor, den levende, grågrønne øiestrimen under de tunge lokkene. Hun hadde på sig en russekittel av loddent stoff, broket søm på halslinningen, en liten, svart fløyelslue bakpå det røde, krøllete håret. Fremmed og velkjent – elsket og litt fryktet ... Jeg måtte slåss med tårene.

Smidig og lett tok hun trinene ned til mig og kysset mig på kinnet. Jeg vilde hjelpe henne med kofferten, da sa hun: Slipp kofferten min, du er god nok koffert selv. Og hun gav mig en klapp på maven og sa: Morn, Småen. – Jeg blev het av glede.

Da vi satt i drosjen, fortalte jeg hun skulde ligge inne hos mig, Just skulde ha sofaen i stuen denne gangen. Hun nikket og blev rar og fjern i øinene: Det er fint, jeg har litt jeg skal ha sagt, Bett. Det slo mig da det var kommet noe nytt i ansiktet hennes – en liten skjelv ingensteds og allesteds. Jeg tok hånden hennes og spurte: Hvad er det, Gabi? Hun bad mig styre mig, sa det var saker som egnet sig best for natten. Og hun så nedover [41] mig og opover mig og brøt ut: Bett, du må legge ut kåpen din, du må bruke rødt i ansiktet ditt, du ser ut som det rene nachspiel. Jeg spurte hvorfor hun ikke hadde skrevet og lykkønsket mig litt? Da strøk hun mig fort over armen og svarte, hun syntes det var aldeles jævli, men når jeg var så himmelhenrykt, kunde hun jo ønske mig til lykke med galskapen. Det såret mig, jeg spurte: Hvorfor galskap? På alle måter, svarte hun og så ut. Den steile profilen blev med ett så ensom, så *utenfor*, syntes jeg. Og jeg tenkte, stakkars søster min, så lite vet du med all klokskapen din.

Ja, så lite trodde jeg hun forstod

Gjensynet mellem henne og Just var vennlig, med islett av spøk, som det brukte være. Just hadde likesom lettere for å svare Gabi enn andre, hvad det nå kom av. Sa hun: Her er jeg dessverre igjen, svarte han: Ja, jeg har forberedt mig med bot og faste, svigerinne. Og sånn. Men likevel blev sammenstøtet de hadde den første middagen verre enn noe før.

Jeg tenkte på det da jeg lå våken inatt – kanskje er det alltid med i tankene mine. Ord, bare ord den gangen. Av dem spirte våres alles virkelighet siden.

Det kom ikke med det samme – lenge småsnakket og spøkte vi. Gabi fortalte om mammas siste sorg: hun hadde tegnet henne en dag, men da mamma fikk se resultatet, rev hun papiret over [42] i «temperament» – så stygg var hun ikke, så gammel så hun ikke ut! Og på ny hadde hun anropt Gabi om å bruke evnene sine på å tegne dannede mennesker av vår egen klasse – hvad tjente det til å forevige fattigdommen og elendigheten og få det trykt i slette aviser og tidsskrifter? Gabi var blitt synkvervet av det, nå tegnet hun en dame som skulde hun være en utslitt vaskekone. – Just sa: Svigermor er vakker ennå. Gabi svarte at skjønnhet aldri hadde interessert henne. Jeg påstod jeg ikke hadde møtt en slik skjønnhetsdyrker som henne. Skjønnhet og skjønnhet – vi snakket litt frem og tilbake om det og blev nokså enige til slutt. Så spurte hun Just hvad han hadde på overleben? Et skjønt skjegg skal bli, svarte han. Og jeg sa det vilde klæ ham, som far. Da lo hun og sa: Å, det er derfor. Men det vil kile ongen. – En skal ikke kysse småbarn, det er ikke det de er til, svarte Just. Og jeg sa: Basiller, Gabi. Da lo hun mer og løftet glasset: Kjære Mamma og Pappa. Just hadde spandert vin på oss, vin virker alltid fort på Gabi. Jeg så noe farlig i øinene hennes da hun plutselig spurte: Hvordan går det med bedriften, svoger? Han svarte den gikk jevnt fremover. – Så sa hun: Jeg hører dere har en stor leveranse til en fremmed makt, som det heter. – Hvor har du det fra? – Ja, det er vel bortimot en statshemmelighet, men vi holder oss underrettet, sa Gabi.

Just blev svært blek. – Hvem «vi»? spurte han. [43] – Gabi lo: Se ikke så bister ut, gutt. Mig kan du ikke skyte med kanonene dine. – Jeg prøvde si noe, men hun brøt mig av: Ti stille, Bett, det er svineri som du ikke skal forsvare. – Just ropte: Slike ord vil jeg ikke finne mig i. – Gabi sa roligere: Det får du vel finne dig i når du hver dag er med på å sette verdens fred i fare. – Han svarte hun var feil underrettet. Han og bedriften her var med på å trygge verdensfreden. – Hun så på ham med den smale, smale øiestrimen: Fler og fler kanoner. Fler og fler våpen. Som aldri skal brukes? – De skulde brukes til å forsvare oss med – og det visste hun meget godt. – Da sa hun: Ja, når de andre angriper oss med utstyret Jern og Stål har skaffet dem.

Just så på mig, bare så vidt, – men blikket hans var nesten svart, av harme og av noe annet. Jeg fattet hvad han trodde, og jeg ropte: Jeg vet ingenting, jeg har ikke kunnet fortelle noe. Da snudde han sig mot Gabi igjen: Ja, jeg vil jo gjerne

vite hvem det er som setter ut rykter om leveransene våre. Folkene har taushetsplikt. – Igjen lo Gabi: Det vilde du nok. Men det er *vårt* statsanliggende. – Dere sosialister hører fanden til, sa han og reiste sig fra bordet.

Jeg tenkte ikke så meget over det som var blitt sagt, med det samme. Jeg var sikker på Just hadde rett – han vilde trygge freden for menneskene, han, den fredeligste mann av alle. Men jeg skalv [44] for forholdet mellom ham og søster min. Jeg visste jo hun med liv og sjel var med i et parti Just kalte samfundsfarlig. Hun hadde aldri nektet det. Men Just hadde ikke lagt større vekt på det – for ham var Gabi et villskudd, en kunstner, man ikke tar alvorlig. Vilde det bli anderledes herefter? Vilde det ikke bli godt mellom dem mer?

Da jeg kom inn fra kjøkkenet etter opvasken den kvelden og så de satt og spilte sjakk, kjente jeg gleden helt op i halsen. Gabi hadde sigaretten hengende i munnviken som ellers, Just også røykte, de var borte i spillet og moret sig ... Just vant.

Efter jeg hadde redd op til ham på sofaen og hadde sagt godnatt til ham, gikk jeg inn til ham igjen og spurte om han var vond på Gabi? Han smilte: Nei, hun er jo søster din. Og hun spiller vel bare sjakk med mig, på den ene eller andre måten. Men mig gjør hun ikke matt. Du skal be henne passe munnen sin litt – det fins enfoldige mennesker som tar all ting for god fisk, selv om det kommer fra uansvarlig hold, det skal du si til henne.

Han var så god da han sa: Hun er jo søster din. Selv hadde han ikke hatt søsken – en lang, ensom barndom hadde han lengtet efter dem. Jeg tror Gabis og mitt forhold rørte ved denne gamle lengslen, jeg kunde se det i øinene hans sommetider.

Jeg vilde gjøre som han sa, jeg vilde be Gabi [45] være forsiktig. Men denne natten fikk mig til å glemme det. Dagen efter reiste hun til Paris og blev borte det halve året.

Det var ikke mørkt over sengene våre, som den natten jeg fortalte *henne* om Just og mig. Vi lå nær hverandre, vi kunde skimte hverandre. Og noen fioler Gabi hadde hatt med til mig, stod på nattbordet mitt og duftet søtt og jordnær som fioler gjør.

Men Gabi var taus.

Endelig spurte hun om jeg sov? Jeg sa jeg lå og ventet. Jeg venter på det du vet, sa jeg.

Hvis jeg *vet* det ... Røsten hennes var så lav som et pust. Jeg drog mig tett inn til madrassen i Justs seng for å komme helt nær, spurte om det var noe leit? – Det trodde hun jeg vilde synes. – Har du forlovet dig? – Minst, svarte hun. Jeg har gitt mig over med hud og hår. – Jeg blev forvirret, det kjentes som sank jeg der jeg lå. Og jeg hørte mig selv spørre det dumme spørsmålet: Til en mann? – Høit og tørt svarte hun: Heldigvis til en mann. Til Uno Meyer.

Navnet ramte mig etsteds midt i brystet, ja, som et projektil. Jeg snudde mig bort, jeg gravde ansiktet ned i puten. Det nyttet ikke – jeg så ham, de mørke, farlige øinene, den gylne, bleke huden, den sarkastiske munnen – skikkelsen hele byen [46] kjente, journalisten alle var redd. Og fars røst: Hvem er denne «Pectus» som alltid spotter?

Jeg reiste mig op, jeg sa det kunde ikke være *ham*. – Det kan ikke være andre enn ham, svarte hun. – Han hadde vært gift to ganger, visste hun det? – Det visste hun. Forgjeves. To ganger. – Han var gammel, han hadde grått hår. – Han er ikke mer enn før. De blir tidlig grå i hans slekt.

Førr ... Gabi var et år eldre enn mig, Gabi var fem og tyve. Men hun så ennå ut som tyve – den spinkle kroppen, den lytefri huden, den korte, viltre luggen. «Med hud og hår» ... Jeg kunde ikke holde det ut, jeg sa: Du står ikke i forhold til ham. Si at du ikke gjør det.

Den nakne armen hennes traff mig.

Idiot, sa hun.

Jeg gråt. Jeg gråt over en knust drøm, drømmen om Gabi i et lite hjem som mig – drømmen om barna våre, som skulde leke sammen og kanskje vokse op sammen.

Så kom Gabis ord, langsommere enn før, anderledes enn noengang. –

Det som skjer, skjer. Tror du jeg prutter på mig selv når det endelig kommer? Det er mange som har villet ha mig. Jeg har ikke villet, ikke med hele mig. Men det er det som er å elske – det har jeg alltid visst. Noen av dem var jeg forelsket i. Men *det*, ser du, det er noe annet. Det er blodet og fanget – det er hele kroppen. Kanskje er det bare [47] den, jeg vet ikke. Men heller vilde jeg vente og vente enn jeg vilde slå av.

Det var Gabi som sa det. Med en ny røst som skalv. Den trengte inn i mig, ordene hennes var som vin, jeg blev rar og svimmel – jeg stod som på et stup og så henne springe utfor – jeg stod igjen og visste at jeg selv aldri ...

Hun sa: Jeg har kjent ham et år – sånn som en kan kjenne *ham*. Da kom det plutselig en kveld – enda jeg tror det lenge hadde blitt til dér jeg ikke kan nå inn. For med en gang *klang* det i mig, jeg kan ikke si det anderledes. Jeg *vilde*. Jeg vilde bare det. *Det var nødvendig*. Og jeg vil det hver dag – å gud, det er så utrolig. Våkne om morgenen og vite at et sted der ute i byen er han. At jeg skal møte ham. Og gå fra ham sterkere og gladere enn jeg kom.

Det blev stille. Da hørte jeg en liten, fort lyd, igjen og igjen. Det var hjertet hennes som slo.

Jeg spurte om hun vilde gifte sig med ham? Galt igjen og dumt. Men det rettet på noe for oss begge – Gabi blev sint, jeg blev roligere.

– Hjelp meg for dig, Bett. Vet du enda ikke hvem du snakker til, er du håpløs.

Jeg strakte mig ut i sengen. Hun vilde ikke gifte sig med Pectus. Det kunde gå over ... Jeg spurte om mamma visste noe? – Hun sa *hun* aldri skulle få vite det. Jeg var den eneste, og kanskje var jeg også en for mange.

[48] – Dere må passe dere, sa jeg, alle kjenner dere. – Hun sa at henne og Uno overrumplet ikke byen. – Hvis hun fikk et barn? – Hvis månen faller ned, svarte hun.

Ikke noe barn. Ikke noen mann. Alene og utenfor – som før. Jeg bøide mig over til henne og kysset henne. Takk for velsignelsen, sa hun.

Jeg kunde ikke sove. Tankene blev ville i mig. Jeg mistet ikke Gabi for om ... Men det var noe jeg mistet likevel, enda jeg aldri hadde hatt det. Så voldsomt kunde det være, så uundgåelig. Slik kunde lykken forandre et menneske. – Linjer og brott av kjærlighetsdikt kom til mig, – lidenskap og fullbyrding. Alt det var Gabis nå. Mitt var intet av det uten i drømmene Noe bittert vilde frem i mig og det vendte sig mot Just ...

Da kjente jeg et lite, lite støt inne i mig. Så vidt – nesten umerkelig. Barnet rørte på sig ...

Jeg la hendene omkring det. En ro strømmet ut over mig, dekket mig med fryd. Hadde ikke *jeg* nådd det jeg vilde?

Duften fra fiolene kom til mig, dunkel og sødmefull. Siden har jeg aldri kunnet skille den fra det øieblikket.

Jeg syntes det var godt da Gabi reiste, enda hun skulde så langt bort. Godt å bli alene med Just igjen, med barnet vårt, som *levde*.

Omkring oss var all ting for før – hans arbeide [49] og mitt. Men sammen hadde vi noe lønning – uke etter uke, måned etter måned fulgte vi et liv som blev til i det dunkle. Tenkte på det, snakket litt til det og lo når det svarte oss på sin måte. Virkeligheten og drømmen nærmet sig hverandre, gjorde små tegn til hverandre. Midt mellom dem stod han og jeg, hos oss skulde de møtes, hos oss skulde det skje – det var alt i luften rundt oss, var i alt vi sa og ikke sa.

Jeg tenker på hvor god han var mot mig denne tiden, tålmodig, omsorgsfull. Vek ikke fra mig i fritiden sin, tok sommerferien i august, de to siste ukene mine. Jeg var blitt så stor og tung, andpusten, og jeg hadde vondt for å finne hvile både i stol og seng. Jeg var så stygg i ansiktet også, snudde mig ofte bort når han vilde gi mig et kjærtegn, sa: La mig være, se ikke på mig. – Jeg så det pinte ham at jeg måtte bære byrden alene, men jeg takket ham ikke, ikke nok, for alt han gjorde for mig. Selv med den nye hushjelpen vår ordnet han opp, forklarte henne smått og stort. Trett og forpint var jeg den siste tiden, så trett, jeg ofte tenkte, dødstrøtheten selv kan ikke være stort anderledes. Kan hende skulde jeg dø også – andre hadde måttet det. Tankene mine kretset sommetider om det – var døden likevel inngang til nytt liv, som fødselen er det? Jeg sa til Just en dag: Blir det en gutt, så gi ham fars navn, vil du? Han skjønte mig, tok mig i armene sine, jaget tankene [50] mine bort med gode ord – hentet kurven med alt småtøiet, satte sig hos mig, tok frem plagg etter plagg og lo, for de var så ørsmå.

Jeg takket ham ikke nok ...

Da jeg kjente det komme, den natten, var det gledessmerter jeg kjente – endelig, endelig! Og da jeg satt hos Just i bilen og kjørte til fødehemmet, syntes jeg *alt* var med oss. Den varme augustnatten, den kjente lukten av sot og brent jern, byens egen, som kom inn gjennom åpne ruter. Daggryet over løvet på de unge trærne – og til slutt rosene som hang ut over muren rundt direktørens villa, de lyserøde, de hvite, de mørke, hundrevis av små barnslige roseklaser mellom lange bladranker. Synet av dem fulgte mig som en lykkehilsen helt inn i det

fremmede huset, hvor jeg måtte skilles fra ham.

Han snudde sig i døren og sa: Jeg skal telegrafere efter din mor, jeg skal ikke glemme det – og jeg måtte smile og vinke til ham, så elendig jeg var. Han var så besluttet, så heltmodig i øinene, han også skulde gjennom noe, ikke jeg bare ...

Da jeg våknet i den smale sengen, i det høie rummet med de nakne veggene ...

Jeg husket en selsom, blå flamme. Det var luen som hadde reist sig ved siden av mig, da jeg lå på benken i føderummet, spiritusen de tendte over alle de blanke instrumentene på metallbordet. Straks [51] etter mintes jeg rosene på muren. Ild og roser – jeg lukket øinene, jeg vilde bli hos dem. Men noe rørte ved mig, et hvitknappet hode bøide sig over mig, en stemme sa: Fru Helle. Jeg så op i det lyse kvinneansiktet, sanset, de fryktelige smertene var borte – spurte om det var over?

To gutter, fru Helle, to kjekke småkarer.

To. Jeg vilde le, vilde gråte – kunde ikke noe av det, sank ned i en svakhet uten bunn.

De bar dem inn til mig om ettermiddagen, to pleiersker med et barn hver i armen. Jeg vilde til å spørre om de var *mine*, løftet hånden og rørte ved den nærmeste. Det kom et lite grynt – første lyd fra Otto til mig ... Og jeg fattet endelig at de var kommet, at alt var over, at jeg var mor, at jeg hadde sønner. –

Just fikk slippe inn til oss om kvelden. Å, ansiktet hans da! Ikke fast lenger, ikke tett og sterkt – oppløst av bevegelse, nytt. Sky og uten ord stanset han op foran kurvene med de røde hodene, rørte ved det ene med en skjelv pekefinger, så vekk, så bort på de andre sengene, hvor fremmede kvinner lå – kom til mig, bøide sig over mig og hvasket: Hvordan er det med dig? Det varte så lenge, var det hardt? Jeg spurte om de ikke var deilige? De tar sig vel op, stammet han. Og han spurte lavt om det bare var mig som hadde fått *to*? Jeg sa det bare var vi. Da blev han rød og skottet bort på de fremmede igjen. Jeg vilde [52] le – så rar var han, så ulik sig – han lignet en skamfull gutt.

Mamma var kommet. Hver dag i besøktiden satt hun hos mig. Maya og fru Andersen så meget på henne fra sengene sine. Nudelig, sa Maya hver dag når vi blev alene igjen – gud hvor nudelig hun er, den moder din. Å, det skjønnne hår. –

Jeg sa mamma farvet håret, men at det hadde vært sånn, og vakrere også, før det blev grått.

Ja, mamma var pen, pen hele veien – hodet og hendene, den elegante skikkelsen, de små føttene. De blå, urolige øinene hennes hadde ennå glans, kinnene fikk en fin rødme, når hun snakket om guttene «våre». Noe var gått i oppfyllelse for henne, en gammel skuffelse var sonet, «vi» hadde fått sønner. Hun var kjærlig mot mig, klappet mig, strøk handen min. Og med den forte, klingre røsten snakket hun om alt som nå kunde hende: guttene skulde trives, bli høie og kraftige som far – offiserer kanskje, med utmerkelsestegn på brystet i hvert fall. De skulde sørge for at slekten ikke gikk i glemme, den ene av dem skulde ta *vårt* familienavn – jeg kunde få flere, Just måtte ha råd til å ofre litt for sønnens berømte morfar. Den mørke lignet dessuten alt på ham

Og hun gikk fra seng til seng, hun så på Mayas deilige gutt og på skomakerfruens lille pike, hun jevnførte dem med «våre», som hadde de peneste [53] neglene og de største øinene. Jeg hvisket og bad henne ikke si allting så høit – hun kastet med nakken og var likeglad om de fremmede menneskene hørte sannheten. Og hun tomlet med forslag til navn – den mørke, han som kom først, skulde hete Otto, det var vi jo enige om? Men den lyse? Det var så meget å velge mellom, hennes egen fars navn eller et fra historien vår? Kanskje Guy, efter hennes yndlingsforfatter Guy de Maupassant. Hvad mente jeg om Guy?

Jeg trodde Just helst vilde han skulde hete Hans efter gamle Helle.

Hun blev mørk av ulykkelighet i de store øinene. – Hans, det hette hvermann, skulde vi ikke gi gutten et navn å vokse op til?

Jeg var klam i hendene når tiden var slutt og hun måtte gå. Men jeg tenkte på de små, forte kjærtegnene hun hadde gitt mig, og jeg følte glede over at jeg endelig hadde «gjort» noe hun likte.

Just fikk komme til mig om kvelden, på veien hjem fra kontoret. Hver dag spurte jeg hvordan det gikk med mamma og ham? Brilljant, sa han, vi konverserer om dattersønnene hennes. De skal drive det langt, hører jeg. For min del ønsker jeg de skal bli bra folk og gode borgere, det er nok. Men jeg holder det for mig selv så lenge.

Lå ikke *jeg* og drømte høie drømmer for mine to? Jeg var visst ikke stort bedre enn mamma. Kanskje var det lykkeligst om de blev almindelige, [54] blev

«bra folk» ... Jeg foreslo vi skulde kalle den lyse Hans. Jeg så han blev glad ... Ja, vi døper ham Hans, det vil glede gammel'n, sa han. Og han bøide sig og kysset det vesle hodet som lå ved brystet mitt.

Jeg minnes kveldene på «stuen», der vi tre mødre lå, minnes dem som noe utskilt fra alt, både før og siden. De lave samtalene våre fra seng til seng, når det var blitt stille i huset. Vi var lik tre skib som for en kort stund er drevet inn i samme havn, vi lå side om side med alt vårt ombord, kom over til hverandre med små gaver. Vi skulde ikke møtes mer, men de blev som søstrene mine, de to, søstre i felles gleder og bekymringer.

Og helt hit inn har båndet mellom Maya og mig holdt, tvunnet av brevene våre, alle, alle disse årene.

Hun sa du til alle mennesker, Maya, på det rare, gebrokne sproget sitt. Kanskje var det derfor også jeg kom henne så nær med det samme. Også det hun sa til den tredje av oss en av de første kveldene.

Fru Andersen var ikke glad som oss for barnet sitt. Hun hadde seks fra før og to på kirkegården. Når hun lå og småpratet med tullen sin, hørte vi henne: Stakkars stompen, stakkars vesle stompen, å skal det bli med dig? Og ikke har jeg melk til dig heller ... Og vi så den magre, arbeidsslitte [55] mannen hennes – han satt urørlig ved sengen med de mørke skomakerhendene på knærne, hørte på henne og mumlet: Det blir vel en råd, Stina. – Det var om kvelden, efter det første besøket hans, hun snudde sig mot oss og sa, høit og sterkt: Ja, åssen vi steller oss! Dem kan gjerne spørre å det skal være godt for, barna. Da var det Maya svarte med den myke, rike røsten: Det er en velsignels, fru Andersen. Vi ikke tro det, vi ikke vet det, vi bruke meget tåre, men når de legge det i armen våres er dem glemmt. For vi er velsignet. Og du og jeg si det til barnet alle dager og da fryse det aldri.

Ordene hennes hjalp vel ikke den slitte moren og arbeidskvinnen. Men hun kom over til oss efter dem, hadde kan hende medlidenhet med uforstanden vår – gav oss av all erfaringen sin, i barnestell og barnesykdommer, reiste sig på albuen og pekte med en kroket finger, mens hun formante oss til tålmod, til ydmykhet, advarte oss mot å vente for meget, tro for godt.

Jeg hørte på henne, men hjertet mitt var hos Maya. Litt efter litt skjønnte jeg

det jeg nå vet: *Hun* var alene med barnet sitt, hun skulde reise hjem med ham til sitt eget land, være både mor og far og forsørger for gutten sin. Og elske ham som jeg elsket mine.

Jeg lå våken lenge, disse kveldene, kunde ikke sove for lykke. Tankene mine drog utover, fremover. Til millionene som har et barn i sig, til dem [56] som skulde føde, kanskje i denne selvsamme timen, til alle dem som stod midt i barneflokken sin. Jeg vilde sprenges av fryd – jeg var blitt en av dem, jeg var utvalgt, jeg også kunde gi kraft til det veldige, som er jordens liv – jeg var *med*. Jeg tenkte på markene som grønnes under menneskehender, på hjemmene som reises av dem – på blomster, frukter og dyr, som vernes av dem. Flyene, automobilene, maskinene som skapes av dem, blev kjære for mig, som de var det for Just. Alt vakkert kom til mig, sett og lest, malerier og dikt, gavene jeg selv hadde fått og som skulde bli barnas.

Og jeg lå og tenkte på kvinnenens innsats – som et spinn av usynlige, men å så sterke tråder syntes jeg den var. Uten den ingen verden. Husstellet, barnestellet, barmhjertighetsarbeidet – alle tusenene i hjemmene, på sykehusene, i fabrikkene, på kontorene, de var nær mig, de hadde håp og lengsler som mine, vi var en søskenkjede, og vi bar jorden på skuldrene våre og eide stjernene over oss.

Jeg bad de nettene. Bad til selve livet, om styrke og evne til kallet, så jeg en dag kunde få sitte som gammel og ferdig og se *barnas* liv folde sig ut, lik nytt løv på treet, som skulde suse alltid større, alltid rikere, med *mer* godhet og kjærlighet og skjønnhet. Vite at så liten jeg var, hadde jeg vært med på det store

[56] Nå stormer det forbi mig – langt borte.

Her inne har jeg gått veien tilbake, skritt for skritt. Til cellen.

Blev jeg ikke varslet?

Vent ikke for meget. Tro ikke for godt, sa hun til oss.

Tro ikke for godt, sa livet selv til mig – til mig, døde og blinde.

[59] Jeg ser den veldige sletten med grovt gress, svidd av sommervarmen. Hvite, kubbete skymasser lavt nede – himmelen hviler på dem, tung og mørkeblå, en støpt hvelving. Og i syd solen, rund og farlig, danser for synet med iltre, grønne solbarn, ser en for lenge på den.

Vi er ute på marken alle fem, er en ørliten klynge liv, små som fluer mot flate og kuppel. Midtpunktet for alt sammen – Just og jeg med barna våre.

Han har laget en drage til guttene. Kveld etter kveld hadde han sittet og husket frem den gamle kunsten fra barnedagene – hadde målt og fundert, skåret til papiret, klistret, staget det med hyssing. Snute og hale, gildt malt. Idag skal den prøves.

Men Hans har fått en flyvemaskin av en «onkel» i byen, en av Justs venner. Han vører ikke dragen, han sitter på bakken med gaven sin mellom bena, surrer tråd om mekanismen og ser ikke op. Aldri så lite skuffet sier Just: Det er fint med en drage, Hans, den kan du styre. Men åtteåringen vår svarer at det er finere med en maskin som går hvor den selv vil.

Jeg ser på ham, ser på Otto, som står alvorlig og studerer farens håndlag – så like, så ulike disse to ... Og jeg bøier meg over Grete. Fem år måtte hun være da. – Sitter på huk, plukker ivrig blad for blad av en prestekrave. – Jeg sier hun må ikke ødelegge blomsten, vi skal gå og finne flere [60] og ta dem med hjem. Hun ser vantro på meg – og hun sier vel: det er ikke ingen fler blomster – og Just retter vel på henne: det er ikke flere blomster skal du si. Så speider jeg ut over sletten – det stutte gresset er gullig, det er lenge siden det regnet; den sommeren var het og tørr. Men jeg skimter noe blått langt borte, og Gry og jeg går dit blåkløyken står.

Vi er på landet. Sødmen ved det fyller meg, jeg drar inn den friske lukten av ingenting nesten, en luft uten smak av røk og sot. Jord og himmel, hvad skal vi med mer? Småfugl som kommer og reiser igjen – byen vet ikke om dem. Den første raklen, som sender det gylne støvet sitt med vinden – den første blomsten som åpner seg i skogkanten, byen er bedradd for dem. Å, det er på landet menneskene skulde leve, mennesker med barn ... Da er det Gry sier: Det er penere blomster i haven vår, roser også. – Og har vi ikke fått vårt eget hus nesten? Bor der sammen med en eneste annen familie – har en halv have, som er vår alene. Barnevognen med småjenta vår har stått i den – henne måtte vi ikke

kjøre ned i heis for å få henne ut i solen ...

Vi plukker blåklokken, og Gry får den inn i knapphullet på kjolen. Så hører vi ropene og snur oss – se, dragen går til vær. Just springer med den, Otto springer, begge to holder de i den lange snoren. I iltre kast skjærer den mot vinden, nedover, opover, – stiger, stiger. Ottos røst sprekker [61] i jubel. Da reiser Hans sig, slipper den nye, dyrebare leken, kuter i vei etter de andre

Jeg dekker til dem på gresset. Sjokoladen i termosflasken, ølet til Just, esken med smørbrød står på den blårandede duken. Svette, røde i hodet kommer guttene, hugger inn i brødhaugen, biter til med nye, sterke tenner. I fanget mitt sitter Gry, ved siden av oss ligger Just.

Langt borte i den brunlige røkdisen er byen. Mellom oss og den skli bilene langsefter den bene landeveien, små som biller. Men nær horisonten mot vest ser vi omrisset av en stor gård – hus og uthus, kuppelen på halmstakken, som har overlevd vinteren. Og jeg sier at når vi blir rike, skal vi kjøpe den gården og flytte dit og ha kuer og gris og høner og en stor hund. Men Just mener her er et kleint sted for jordbruk, sand og sand – sletten her skulde være flyveplass. Guttene tender i øinene – flyveplass ja, hundre fly, tusen fly! De speider. Der kommer ikke noe fly, men en stær stryker over os. Jeg vilde vært fugl, sier Hans. Otto: Da kunde du ikke gå rundt juletreet da. Hans flakker med øinene – jeg ser hvor blå de blir i dette lyset, en bete himmel nesten. Så er de faste og triumferende. Når jeg blir flyver da er jeg omtrent fugl da. Da kan jeg gå rundt treet lell. Otto også vil bli flyver. De kan fly ved siden av hverandre helt til Afrika. Og Just sier: Flyvevåpnet er et fint våpen.

[62] Hørte jeg varslet? Kjente jeg kulden i ordene?

Jeg følte intet. Jeg satt der trygg med mine ...

Jeg husker Gry sølte sjokolade over den hvite kjolen sin. Guttene ropte: Sølegris skal ha ris. Jeg sa det var min skyld. Og Just nikket: Mor har rett, hun glemte Grete.

Jeg glemte Gry – den gangen og ofte siden. Jeg kalte henne en gang det fremmede barnet vårt. Gabi svarte: Grete er den sterkeste av dere. *Hun* så det.

Det var ikke det første varsko jeg fikk. Hadde ikke Just sagt at landet trengte soldater – sagt det enda før guttene blev født? Og jeg fikk vel flere varsler etter

den dagen ute på sletten også – hørte dem kanskje, overhørte dem, husker dem ikke ... Til *den* søndagen kom, den jeg aldri har glemte.

Ja, det var den gode dag da også, hviledagen. Søndagene for Just, jeg har tenkt på dem her inne. Det var da han åndet ut, de eneste dagene han var sammen med barna fra morgen til kveld. Før vi stod op kom de til oss – putekamp og sjau mellom faren og dem, jubel. Siden gikk han tur med dem i all slags vær, alltid kom guttene storøide hjem, hadde lært noe nytt, var fylt av det – kunnskaper fra Justs store forråd. Og Just selv var en annen da, blåere i blikket, ikke så dradd i det magre [63] ansiktet. – Verden blev frisk og ung for ham også gjennom barna – engang sa han det: Det er vel ingen bedrift å være far, jeg synes jeg merker en og annen foruten mig har unger, men det er snodig – jeg må ta mig på tak for ikke å kyte av verdigheten. – Det var vel så at *jeg* var sinn og skinn med barna alle ukens dager, var instrumentet, som tok imot den minste låten fra dem, moll eller dur, og levde i det. *Han* gav dem kraften sin og tiden hviledagene, tok liksom peiling på dem da, fra uke til uke, merket sig det nye, som var kommet til siden sist. Barn endrer sig på dager, de.

Somme tider, en sjelden gang, hadde jeg skjønnt det kunde være noe i forholdet mitt til barna han ikke likte. Men det var småtterier – jeg «pyset» med dem, som han sa, puttet dem i seng når han vilde de skulde trasse en forkjøling. Og sånt ... Og han hadde advart mig en gang mot å fortelle dem så mange eventyr, han mente det var usundt, særlig for Hans, som lenge hadde liten greie på «sant og usant», på skillet mellom fantasi og virkelighet. Jeg tenkte det var fordi han selv ikke hadde hørt eventyr som barn – og jeg tenkte på alt eventyr og sagn hadde åpnet i *mig*, innover og utover, mintes hvor de hadde hjulpet mig til å holde ut, på min vis. Hvor god virkeligheten er, er drømmen enda bedre, tenkte jeg, og jeg vilde ikke forholde barna den, og jeg brydde mig ikke [64] om det han sa ... Vi hadde hvert vårt livssyn, Just og jeg, men de gled side om side i mange år – og skubbet de litt bort i hverandre, var det ikke til skade for noen av oss, syntes jeg. I alle fall ikke for Just, mente jeg – hans var så enkelt og sterkt, muret op med sten ved sten fra grunnen – som huset vårt, som fabrikken han arbeidet for, – som samfundet han tjente og religionen han bekjente sig til. Mitt eget, hvad var det? Jeg hadde aldri måttet gjøre rede for det ...

Så liten en ting – så stor en bølge. Og enda ikke stor nok til å velte mig, vekke mig, gjøre mig seende.

Ja, så liten en ting. De hadde fylt ti år, tvillingene. Til dagen hadde de fått David Copperfield fra mamma. Utgaven med illustrasjonene av Browne – boken og billedene jeg elsket høiest av alle den gangen jeg var på deres alder. Før barna la sig om kvelden leste jeg høit for dem, ett kapitel hver kveld.

Det var en regnværssøndag. Boken lå på stuebordet. Guttene drog Just med sig for å vise frem et billede før de startet på turen sin, vi var ikke kommet lenger enn *dit*. Det var billedet med Pegottys stue, og stuen var inne i en båt, forklarte de. Just innrømmet at det så slik ut, spanter og bjelke i taket. Hvad forestillinger forbandt Otto og Hans med denne tegningen, spurte han – en båt på sjøen hadde de aldri sett. Hans svarte: [65] Veggene er grønne, sånn grønne som vannet når det bryter med digre bølger og sola skinner gjennom det. Just sa kvasst: Det er jo en tegning. Den har ikke farver.

Å, jeg minnes hvor forbløffet de blev i de små ansiktene mens de bøide sig over boken. Hans sa: Den er grønn. Jeg ser det. Just: Du kan ikke se det som ikke er, gutt. Otto reiste hodet: Mor sier de er grønne, Pegottys hatt er gul med blå bånd. Han satte pekefingeren ned i boken. Tørr og streng i røsten spurte Just om han også så det? Nesten, hvisket Otto. Just ropte på Gry: – Grete, kom hit! Er det kulør på denne tegningen? Det er det vel ikke, svarte Gry, å så kjapt. – Hverken gul, eller grønn? – Det er bare noe mor finner på, sa Gry. Just snudde sig mot guttene: Der hører dere. Grete bruker øinene. Dere to er noen fjols.

Jeg gikk. Jeg gikk ovenpå. Jeg visste han var vond på mig, visste jeg måtte forklare mig.

Vi satt på soverummet vårt, jeg ved vinduet, Just på sin egen seng. Han sa sterke ord. Og til slutt: Slik lærer du guttene å se det som ikke er. – Jeg svarte at for mig hadde stuen til mr. Pegotty alltid vært grønn. Fra jeg var liten og bodde ved sjøen med far og mamma og Gabi den sommeren. Det er sant, sa jeg. Han blev oprørt over ordet – han spurte om Pegotty eller hvad jeg kalte ham, var «sann»? Enn si stuen hans. – Det tok mig med en slags fortvilelse at Pegotty [66] ikke skulde eksistere – og Micawber og Emily og David selv. Jeg sa jeg hadde vært hos dem, og at for mig var de til, mer enn de fleste «levende» jeg har møtt. – Da sa han han lenge hadde fryktet jeg gav mig over til drømmerier, som en dag vilde ta makten fra mig. Han sa jeg ikke tøilet sinnet mitt og at det kunde bli skjebnesvangert for barna våre.

Jeg forsvarte mig. Jeg sa vi visste det var diktning, men at det var som å reise, som å se deilige og sørgelige ting. Jeg sa vi blev klokere av det og at det ikke kunde være noe vondt i det, og at folk i bøker er mennesker, skapt av mennesker som vi selv. – Just snakket lenge. Mennesket er skapt av Gud, sa han – hvad mennesker dikter sammen er forgjengelig, og det må aldri forveksles med liv. Og han sa hans eneste ønske var at det skulde bli mannfolk av guttene, nyttige menn, så de kunde slå sig frem i konkurransen, som daglig blev større. De skulde så å si ta avgjørelser for hvert skritt, se skarpt, fatte hurtig, bestemme tingene, komme sikre frem mot målet. Hvert sidesprang sinket dem, hver overflødig tanke var spildt kraft. – Jeg spurte ham hvad målet var? Om det ikke var at alle evnene i oss skal få sin chance og ingen av dem undertrykkes? Jeg ropte og sa at de var barn ennå. Begavede barn, som undret og spurte og var sultne på alt. Og himmelen [67] var jo over dem, den kan ikke brukes, ikke til regnestykker, men den er.

I himmelen bor Gud, lær dem å frykte ham, sa Just.

Jeg skalv, jeg kunde ikke sitte stille. Nei, jeg vilde ikke lære dem å frykte. Jeg vilde ikke *lære* dem noe – jeg vilde ha dem med mig dit hvor jeg selv var lykkelig. Jeg vilde ha dem til å forstå at bakom pannen gror det underligste av alt liv, gror tankene og synene og lengslene. – Han kastet ordene tilbake mot mig: syner og lengsler. Bakom pannen sitter forstanden som skal lede oss – som vi skal bruke til å opdage våre egne anlegg med og utvikle evnene våre på. Otto kan bli en dyktig mekaniker, sa han, hjelp ham til å koncentrere sig om det. Og hjelp Hans til å holde sig til sannheten, til å se tingene som de er, vokt dig for å lære ham å «dikte». Vi var så oprørte. – Jeg sa om igjen at jeg ikke «lærte» dem noen ting, vi var bare sammen om å glede oss litt når den skrekkelige lekselesingen endelig var slutt. – Han blev blek av harme, spurte om jeg holdt med barna i at lekselesing var «skrekkelig»? – Og jeg svarte at den var det, alle timene på skolen først, alle timene om eftermiddagen siden, bøid over regnestykker og vanskelige bøker. Barn, som skulde springe og rope og le. – Han sa jeg kunde gymnastisere med dem om kvelden. Da fortalte jeg at vi somme tider danset, satte på grammofonen og danset litt. – [68] Just hadde aldri danset, hadde ikke lært det. Han trodde ikke, som moren, at det var synd, sa han. Men han hadde sett folk danse – han visste dans kunde vekke lyster, om ikke syndige så skadelige. Jeg skulde ikke danse med guttene.

Det kom noe desperat over mig, jeg reiste mig mot ham, jeg ropte han ikke kunde forby mig ting. Kunde ikke forby mig å lese for dem heller. Han kunde ikke nekte mig å være *mig*, det kunde han ikke. Barna var mine, *mine* også. – Han svarte at de hverken var mine eller hans. De skulde gjøre sin plikt mot hjem og foreldre, som de siden skulde gjøre den mot staten. Ut over det hadde vi ingen rett til å påvirke dem. De var ikke vår eiendom.

Jeg gråt – jeg snakket og gråt – jeg var ute av mig som aldri før. Og jeg så undringen stige i øinene hans, men han stod urørlig, og jeg syntes han blev en fremmed og en fiende. – Jeg vet at jeg sa staten er menneskeverk, og at nye mennesker en dag kanskje skaper en ny stat, som ikke lignet hans, og at da skulde vi gjøre vår plikt mot den, men det var altsammen noe utvendig og ikke noe mål. Det som betyr noe er inne i oss, er evig, er det eneste som gjør oss glade og frie, så vi kan tåle «staten». Det eneste vi kan dø for, også.

Han tidde litt. Så sa han, lavt og langsomt: Guttene må gi sitt liv for staten, kreves det. – Jeg rakte frem hendene, jeg ropte, vi hadde ikke [69] fått dem og født dem for at de skulde dø for noe de ikke visste hvad var. – Han tok ikke hendene mine, han bøide hodet og sa: Guttene vet alt nå mer enn dig. Hvad vet du egentlig? Hvad er det du *vil*? – Jeg kunde ikke mer. Å, jeg kunde ikke svart ham, om jeg hadde forsøkt, heller. Forstod jeg mig selv? Og enda bad jeg: Forstå mig, Just. – Han så forbi mig. Vil du love mig å la dem være i fred? spurte han. – Det kunde jeg ikke, det kunde jeg ikke, hvis han mente jeg ikke fikk snakke med dem om det jeg er glad i. – La *dem* snakke, sa han, hør på *dem*. Og spør de, så bed dem vente til de selv finner svar, på slikt innvendig. Fabler er ikke noe svar. En tegning er svart og hvit, den er en konkret ting. Fusk ikke. Lær dem å *se*. Lær dig selv det først og fremst.

Jeg gjemte ansiktet i hendene – *jeg måtte ikke se* – ikke se Just og hans verden og hans vilje, det var det eneste jeg følte, for jeg rystet av skrekk. Han kom bort til mig og la armen om skuldrene mine. Du vil ikke love? spurte han. Jeg fikk sagt jeg vilde prøve å bare lese det for dem som stod i bøkene, jeg skulde ikke legge noe til. Han kysset mig på pannen. Og jeg kjente mig så fattig.

Jeg blev oppe på soveværelset en stund efter ham. Da jeg kom ned i stuen var guttene der ennå. De skulde ikke gå tur, de satt og spilte domino. Just var ute i haven og bandt op blomster [70] sammen med Gry. – Otto reiste sig fort, kom og

tok mig om halsen. Jeg visste de måtte ha hørt noe, om ikke ord så stemmene våre.

Men jeg hadde ingen rett til å klamre meg til gutten min, til å søke trøst – jeg måtte være redelig og begynne nå og her. Og jeg sa til ham og Hans: Far liker ikke at vi setter farve på Pegotty. Han sier det er tull. Vi kan la være å gjøre det. Hun kan beholde den svarte hatten sin, Pegotty.

De smilte ikke. Hans satt med hand under kinn og så på mig. Med ett skiftet han stilling, sopte brikkene sammen og sa: Far liker ikke bøker, bare aviser. – Inn mot mig sa Otto: Far har lest hele encyklopedien, vi kan spørre om hvad vi vil, han vet det.

Jeg kjente hvor fullkommen Justs seier blev da. Men jeg følte noe annet også – Hans så og så på mig med de dunkle blå øinene, Ottos hode var nær mig – jeg hadde dem, hadde dem på kjærlighetens evige vis – jeg var rik, jeg skulde ha råd til å gi slipp på meget, for det største var hos mig.

Bølgen hadde skyllet over mig, men jeg stod.

Ennå stod jeg ...

Vi hadde kjempet mot hverandre for første gang, han og jeg. Kjempet om det som er mest [71] dyrebart for hver menneske som tenker – om selve tankens utspring og opkomme.

Jeg hadde tapt.

Men et sted sitter der én i et dypere mørke enn vårt, Just. Han kan ikke se maskinene dine lenger, kan ikke se resultatene av alle oppfinnelsene, alle de sindrige eksperimentene som har gjort jorden til et helvete for ham og for oss. Men der finnes en verden som ikke krever øinenes lys – fra sinn til sinn ranker den skuddene sine, rosene, synene, billedene. Jeg vet den er hos ham nå – barneårenes eventyr, ungdomstidens drømmer. Versene hendene hans ikke mer kan skrive, synger ennå rytmen sin for ham, dikt og fabel når ham på en fremmed røst, gir lindring, den eneste lindring i ulykkens dyp

Ja, vi hadde kjempet mot hverandre for første gang –

Gled vi fra hverandre? Nei, vi søkte hverandre over brådypet – inderligere enn før. Vi hadde sett ned der hvor sinnene våre stod på hver side av det

uoverstigelige. Angsten for å miste hverandre drev oss sammen – ennå var vi unge, ennå hadde legemene våre kraft til å glemme, dekke over og slette ut.

Jeg vet Just også minnes denne tiden som vår lykkeligste.

[VI]

[73] Alle gikk og stirret på det samme ute i luftegården idag. I toppen av treet vi kan se over muren satt det tett med småfugl. De første trekkfuglene er kommet. Det er vår.

Så er det vår for Gry også, så skal hun for alvor prøve vingene, hun også ... Jeg hører den klare, faste røsten hennes: Enten skal jeg bli best eller ingenting. Hun blir best. Hun blir det hun vil.

Det fremmede barnet mitt ... Har kjent det slik så langt tilbake jeg kan minnes. Tok henne ikke trygt inn til mig, som jeg kunde det med guttene, helt til de blev store. Var redd den vesle, sterke hånden, som så ofte skjøv mig bort, som så sjelden selv gav et kjærtegn. Nei, var ikke trygg på henne, blev mindre og mindre trygg. Så uventede svar, så plutselige reaksjoner ...

Følte hun at jeg ikke var sterk nok for en som henne? Blev *hennes* styrke til strihet fordi den ikke hadde noe å måle sig med hos mig? Men jeg var så glad i henne. Elsket den tynne, ranke kroppen, de flinke hendene – klokskapen hennes og viljen. Elsket på avstand – og ventet på henne. Henne kunde ingen lokke og leke inn til sig, ikke engang en mor. Av sig selv måtte hun komme – som da hun *kom*.

Det var øinene hennes ... Disse underlige øinene, sterke, forskende, stripete i det blå – med [74] en tindring innefra, som øker og glitrer til, så blikket kan kjennes som *berøring*.

Jeg husker jeg lenge så inn i dem engang, da jeg ennå kunde ha henne på fanget. Og jeg kom til å tenke på læren om at sjelene våre vandrer tilbake til jorden, inn i nye legemer. Og jeg sa det til Just og spøkte: Vi har fått en gammel, klok kone i denne småjenten vår, Just, hun er mange hundre år. Han svarte det var sludder – svarte at hun var en selvstendig unge, at han satte stort håp til henne og egentlig forstod henne best av barna våre.

Ja, hun var selvstendig, Gry. Hvor lenge det varte, mange år, før hun vilde leke med andre barn. Gikk og stullet for sig selv, ute og inne – intens, full av sitt eget – skjuset ungene vekk, nærmet de sig og vilde røre lekene hennes. – Hun hørte på eventyrene, men hun var den eneste vantro av oss. Hun spurte hvorfor barna som gikk vill i skogen ikke tok trikken hjem? Da jeg sa det ikke finnes trikk i de store skogene, svarte hun: De kunde latt være å gå dit. Nærværende, alltid nærværende, i øinene, i hjernen.

Det var slekten hun vilde høre om da hun blev større. Jeg syntes det var som lette hun medvitende efter sin egen opprinnelse. –

Guttene interesserte sig lite for «familie» – tror det kom av mammas idelige opdagelser hver gang hun besøkte oss. – Du blir mer og mer lik [75] din morfar, Otto, nå hostet du akkurat som ham. – Hans har fått sin oldemors hender. – Jeg husker Otto engang rystet henne av sig: Jeg er mig sjøl, jeg vil ikke være andre folk. – Men Grete lyttet, spurte, blev ikke mett. Hun var til glede for mamma, for Just også, de som begge to gjerne talte om slekten, på hver sin vis. Og hun blev til glede for mig med spørsmålene sine, siden, de årene da guttene begynte å gli bort ...

Alle mødre har vel oplevd det – den lille frysingen i sinnet, når de første gang merker de ikke er *nødvendige* lenger. Og så den tyste kampen for å venne sig til at nå greier de store barna sig alene, nå overhører de forklaringer, nå liker de ikke forslag, nå legger de selv planene sine og diskuterer dem ikke. Å, jeg trengte ikke være forsiktig mere, måtte ikke overveie det jeg hadde lyst å fortelle – guttene leste selv de bøkene de vilde, satt dypt i stolene og måtte ikke forstyrres, – detektivromaner, magasiner med brokete omslag. Gikk på kino straks de hadde noen skillinger. Med alt det kunde jeg ikke hamle op – det gjaldt *farten* nå, de eksplosive hendingene, spenning som krevde å bli fulgt av en enda større. Jeg satt igjen på veikanten med bøkene *mine*. – Jeg sørget litt, jeg klaget min nød for Just – jeg hatet de brokete magasinene, alle fortellingene om mord og forbrytelser. Han lo av mig, han sa det var naturlig lesning for gutter i den alderen – lektyre som [76] vil langsomhet, som krever fordyping, hører de voksne til. Jeg forstod det ikke, jeg tvilte på det, som jeg tviler på det nå, – jeg kjente mig forlatt, og jeg takket Gry når hun satte sig hos mig og vilde høre om far, om mamma, om deres fedre og mødre, og om min egen barndom.

Men jeg *hadde* dem alle tre, – ennå hadde jeg dem. Sy i knappen for mig, mor, – har du sett blyanten min, mor? – geometrien, tøflene ... Klipp neglene mine da, det er så vrient på høire. – Var de lange, sleivete skikkelsene annet enn den vesle, bløte kroppen jeg hadde holdt i armene, ved brystet? Jeg så dem hver dag – slik vokste de, slik endret de sig, så like buet nesene sig, så fulle blev lebene, så store de magre guttenevene. – Tettet inn til mig når de måtte til sengs en dag eller flere – lette barnesykdommer, en forkjøling. Først den avsyndige redslen: var de *dårlige*? Var de blitt *smittet*? Angstfylte syner: andre barn jeg hadde sett, tatt av den store folkepesten, tuberkulosen. Skrekken for at noe skulde ramme oss, finne vei til hjemmet *vårt*, – fordi det var for godt, for lykkelig og trygt Så kom lettelsen, salig og søt, brettet ut alle tanker som løv for vårregn: de feilte ikke noe alvorlig, feberen svant, de skulde bare ligge litt og være hos mig. Jeg skulde få sitte ved sengen deres, gi dem mat og drikke, synge en stubb for dem, høre på dem og ane mig inn til det som rørte sig og gjæret i dem. [77] Og enda engang skulde jeg få lov til å vaske ansikt og hals og de lange, senete bena på gutten min, få se hvor ribbene buet sig ut over sunde, sterke lunger, se de brede fotbladene og de feilfri tærne jeg hadde passet slik på i opveksten.

Sykdom på liksom – sengeleie med lys, lykkelig prat mellom dem og mig

Gabrielle sa det sommetider: Det oser stuevarme av dig, Bett, gå litt vekk fra hvalpene dine, din tisper du er. Kom dig ut blandt folk, la andre få godt av alt du vet – les sprog med arbeiderne, om ikke annet. Du lider av morlast.

Jeg visste hun hadde rett. Jeg kjente hun hadde urett. Rett fordi den som kan det, skal gi av sitt overskudd, stort eller lite, til alle mennesker. Urett fordi jeg ikke *kunde* det. – Jeg hadde prøvd det, jeg hadde vært med i en forening av kvinner, fruer til Just's kolleger ved fabrikken. Jeg dudde ikke til det. Jeg følte mig ensom og fortaapt blandt dem, som i fremmed land. De var flinkere enn mig, raskere, driftigere – jeg følte det best når de besøkte mig, én og én – jeg var taknemlig da, ofte hentet jeg papir og blyant og skrev op gode råd, opskrifter og tall. Men når de samlet sig i flokk blev jeg til ingenting, blev jeg mer og mer utenfor – jeg fikk ikke til å klinge sammen med dem.

[78] Jeg kunde «lest sprog med arbeiderne», ja, det tror jeg jeg hadde kunnet. Men det var stengt for mig, det var mot Just's vilje – det hadde måttet gå gjennom

organisasjonen, som han misbilliget. Jeg var mor. Så blev jeg vel skapt til det og ikke til noe annet.

Jeg grov pundet mitt ned i jorden. Så spirte det – så døde det ...

Gabi hadde kanskje fått mig til å vakle, gjort mig usikker, hadde jeg ikke hatt Mayas brever.

De små konvoluttene, ens gjennom alle år – somme tider et par tett på hverandre, så igjen måneder før neste gang. Jeg svarte henne, skrev oftest til henne om natten, når alt var blitt stilt. Fra land til land tredde brevene våre nye og nye tråder i veven mellom henne og mig – til vi visste det meste om hverandre, til vi skimtet det innerste, det syn, hørsel og nærvær så mangen gang demmer opp for og dunkler til. Men vi skulde møtes en gang – se guttene våre sammen en gang, de tre, født i samme døgn.

Vi skal ikke se dem sammen noen gang ... Men hun er hos mig her inne, som jeg er hos henne der ute, langt borte. Vi vet det begge to. Jeg lukker øinene og skimter på nytt hodet hennes på puten – det mørke håret – det dype, intense blikket. Ser henne på «stuen» vår første gang hun skulde få sitte oppe og pleiersken hjalp henne [79] og hun stod – og jeg tenkte: ja, så liten må hun være, så spinkel, så lik en vårblomst.

Mitt sinns eneste veninde – så nær, fordi hun aldri kom for nær, av samme slekt, fordi vi er av samme ånd – forbundet til døden gjennom døden ...

Mor som mig.

Mellom tusen likedanne graver har hun gått og lett nå, lest på tusen likedanne kors til hun fant det ene navnet – sitt eget livs navn. Knelt der, grått sig tom der. Kommet hjem igjen, alene.

Og enda en gang har hun tenkt på mig, som fikk være hos mine de årene hun måtte ha gutten sin borte hos fremmede – og på alle dagene siden da hun satt de lange timene på kontoret, arbeidet i avisen og måtte forsage synet av gutten sin, samværet med ham. Tenkt det hun skrev til mig: O, jeg misunner dig, du som kan følge barna dine til døren når de går, møte dem når de kommer, lytte til skrittene deres, stemmene deres disse vintereftermiddagene. – Men hun skrev om søndagene sine også, om feriene, når hun og gutten var sammen om alt. Aldri har jeg angret, skrev hun, hvert minutt takker jeg skjebnen som lot mig få ham.

Og når han sier han snart skal bli stor og tjene penger til oss og at jeg skal være hjemme hele dagen og ha det godt, da vet jeg det en dag vil skje. For han er en liten *mann*. Og disse grå eftermiddagene på kontoret skal være glemmt – men ikke [80] glemmt at jeg greide det, Beate, – at hendene mine fikk bære ham helt frem, at pungen vår ikke blev tom – at det blev mat av arbeidet mitt og hus og klær og utdannelse for ham, god, den beste. For han skal bli menneskene til ære.

Et lite hvitt kors ...

Ja, jeg tenkte på Maya når Gabi sa strenge ord til mig. Og jeg tenkte: Det er lett for Gabi å snakke, hun har ingen hemninger, hun lever som hun vil, hun er lykkelig i arbeidet og i kjærligheten hun selv har valgt. Hun er ikke som Maya og mig, hun valgte ikke barnet.

Jeg visste lite om Gabis liv med Uno Meyer. Hun nevnte ham sommetider, når det falt sig så, i sammenheng med andre ting. Han hadde vært hos henne en tid i Paris det første året. De reiste sammen i feriene sine, forstod jeg. Men det kom ikke til noen betroing fra henne mer, aldri noe utbrudd, jeg hadde vel selv stengt veien den gangen hun åpnet sig og jeg ikke møtte henne som hun vilde. Hun hadde ikke giftet sig med ham, jeg hørte ikke om kjærligheten til ham, men jeg så den, så den hver gang hun kom til oss på de korte besøkene sine. Hun blev eldre, men hun blev penere, blev ved å være ung og pen som bare de er det lykken alltid er nær. Glansen blev så dyp i øinene hennes, [81] falt hun i tanker – da var tankene hos ham. De friske, rosesarte lebene hennes – elsket og kysset. De smale levende hendene – hjemme i kjærtegn. – En sjelden gang så jeg fremmede kvinner som plutselig minnet mig om henne, på gaten, i teatret. Ikke noen ytre likhet, men *blomstringen*, kropps og ansikts, blikks og rørslers skjønne harmoni, som bare en stor elskov gir. De går mellom oss, omsust av en hemmelig sødme, rar og ordløs er den i luften omkring dem, lik duft. Gabis lønnlige lykke lærte mig å se de andres, de få andres.

I femten år varte det for henne. Da kom opbruddet, hennes opbrudd. Jeg tror hun aldri kom helt tilbake til ham siden.

Jeg har tenkt på den skjebnesvangre kvelden, herinne har jeg levd den om igjen, levd den gjennom. Atter og atter har jeg spurt mig selv hvorfor hun vilde

jeg skulde være til stede, være vidne – jeg, som var en vill fremmed for ham, som måtte krenke ham med nærværet mitt, ja, som kanskje bare ved det slo såret dypere enn det ellers vilde blitt. Var Gabi redd sin egen svakhet for ham? Hjalp det henne at hun ikke var alene med ham? Eller visste hun de nærmet sig veiskillet, og skulde jeg være det synlige tegn på de hadde nådd det?

Just var ikke hjemme den dagen. Det var tilfellet som sendte mig inn i Gabis dunkle verden – det blinde tilfellet ligger gjemt langs veien, hvor vi [82] tror vi styrer skrittene våre Just var ute på reisen, den første som inspektør for alle fabrikkene.

Steget til inspektør ... Barnas stolthet da de fikk vite det – Justs egen ordknappe glede – og alle planene våre! Vi kunde få et helt hus for oss selv nå, vilde vi – vi kunde reise langt i feriene, ikke bare op til den vesle stuen i skogen – vi kunde og vi kunde. Før slik lønnet bedriften sig, så store var bestillingene og så dyktig var Just at gasjen hans var blitt fordoblet.

Gleden var hos oss den eftermiddagen, hos oss fire tankeløse barn. Jeg husker den første sneen hadde falt natten før – nok til sneballkrig. Rødkinnet, med fest i øinene hadde de alle tre kommet i hus, satt over leksene sine nede i stuen, men måtte idelig bort til vinduet, gløtte på gardinet, se på sneen. – Jeg hadde strømpekurven, satt og tenkte, det kunde vel gå an å la dem få være litt lenge oppe denne siste kvelden, før Just kom hjem. Vi hadde en pose med nøtter i skapet – vi kunde knekke nøtter og snakke om julen. Store ønsker skulde få komme på listene i år Og Otto kunde få hente ned delene til kikkerten og enda en gang få vise frem den underfulle mekanismen han holdt på med. Den dype lykkeglansen i øinene hans da Hans skulde få lage rebusene som Gry gjettet først av oss alle. Og Gry selv vilde ikke ha tid til å spise nøttene i feberen for å finne [83] tvillingkjernene hun kunde by oss på – for siden å være den som ropte filipine på det avtalte minuttet.

Jeg hadde sagt det – når de var ferdig med leksene skulde vi ta frem nøttene og ha det festlig. Og de drev på, gutteluggene helt nede i stilebøkene på det store bordet, Gry borte ved skrivebordet mitt, lebene i stum rørsle, mens hun pugget grammatikken. Da ringte telefonen i forstuen.

Jeg holdt på å slippe røret da jeg hørte Gabis røst, nær, like ved øret mitt. Hun var i byen. – Jeg skal på det store møtet i kveld, sa hun. Sa jeg måtte komme

og ta med mig barna også, iallfall guttene. – Jeg visste ikke om noe møte. – *Bett*, ropte hun. – Du vil ikke si du ikke vet om det store arbeidermøtet? Det kommer delegerte fra syv land. Jeg skal være tolk for noen av dem. – Da husket jeg jeg hadde sett noe om det i avisen. Men komme! – Si ikke nei, ropte hun.

Bussemannen er jo ikke hjemme. Han var oppe og hilste på oss i går. Jeg spurte om mamma hadde det godt – om Just hadde det godt? Jeg spurte for å vinne tid ... men *Gabi* hadde ikke tid – ja eller nei, kom vi? Jeg ber dig denne ene gangen, sa hun.

Jeg kunde ikke stå imot. Jeg sa jeg skulde komme. – Klokken åtte, sa hun, ta Hans og Otto med. – Nei, det vilde jeg ikke. Så vond samvittighet orket jeg ikke ta på mig. Jeg spurte om hun [84] blev med mig hjem etterpå? – Ja, to egg, *Bett*, jeg blir ulvesulten etter møter. –

Jeg blev stående litt ute i gangen, for jeg skalv. Men jeg skulde få se *Gabi* der hvor hun kanskje hørte til mer enn alle andre steder. Og jeg var vel voksen og kunde bestemme over mig selv? –

Guttene visste om møtet, det skulde holdes i den store salen ovenpå kooperativen. Kooperativen hadde flagget rødt i hele dag. – Får vi bli med, mor, ropte de, får vi bli med og pipe!

Jeg spurte om de vilde pipe til mosteren sin? – Men å, de var inne i saken, de hadde et helt arsenal av ord, Justs ord. Moster *Gabi* kunde det være det samme med, hun var ikke annet enn kunstner og kvinnfolk, hun skulde dessuten bare oversette det de andre sa –.

Men de *andre*. – *Gry* ropte at *Gabi* var en modig maur, alene mellom alle de fremmede mennene! De kalte henne nusse og gryn, og hun kalte dem papegøier, og de kom op i en stor strid mens jeg satte frem nøttene til dem. Det var aldri nødvendig å hjelpe *Grete* i kampen, alt den gangen klarte hun sig helt alene. Jeg så hvor lik hun kunde være *Gabi* i måten hun snakket på, men jeg merket også at et annet sinn stod bakom, et sterkere, et mer nøkternt – stålsatt enda før livet hadde nådd å stålsette det. –

Jeg husker hvor hjertet mitt slo da jeg nærmet mig det høie møtehuset. Lyset fra de elektriske [85] gatelyktene var så skarpt, det var ikke mange folk ute, de fleste var alt fremme, men spor etter tusen føtter mørknet i nysneen, og da jeg kom opp i det store lokalet, var det nesten fullt av mennesker. Jeg kjente mig

overveldet og forvirret, jeg hadde aldri vært i en så stor forsamling før og det drøide før jeg fant meg en plass og endelig fikk til å se op. Da møtte jeg Gabis øine. Hun satt ved et bord som stod under den høie talerstolen, hun nikket til mig og smilte det store, hvite smilet sitt.

Der var etpar andre kvinner foruten henne mellom mennene, journalister, med papirblokken foran sig. Men hvor anderledes hun var – en lys kjole, en rose i brystet. Ansiktet tendt innenifra i spenning, i et alvor som tindret ... sånn hadde jeg ikke sett henne før.

– – Hadde aldri opplevet noe som lignet de timene som nå kom heller. Og de blev ikke ødelagt av det som hendte siden den kvelden – ord har ikke kunnet slette dem ut, ikke engang ulykken har kunnet gjøre dem til intet. Jeg fikk vite at tusen sinn kan bli ett, at tusen lengsler kan strømme sammen til én, å, at det finnes noe i oss og over oss som kan nå hverandre og løfte hvert lille jeg opp i et eneste stort, som vil det gode. Det var ikke suggestion, det var ikke massepsykose, som han sa – det var ikke bare det! Håpet som bor i alle menneskesinn, var det, lengten etter det som kan løse oss ut av egoismen, av begjær og hat og strid, var [86] det som flammet og blev til en brennende lue de timene. Daggry over riket som engang skal komme, var det!

La ingen, la ikke min egen svakhet ta denne troen fra mig, ta min siste tilflukt fra mig! –

Det var et veldig møte, veldig selv for dem som var vant til møter. Jeg vet det nå – den første gufs av stormen som skulde komme. Det hadde alt nådd noen få, noen enkelte sinn. Det varte ennå fem år før det brøt løs, men det stod menn foran oss på talerstolen den kvelden som ante hvad vi gikk i møte. De ropte til oss intetanende for å vekke oss Taler etter taler, først våre egne, siden de fremmede. Ord på mange sprog, men ord om det samme: brorskapets evangelium, solidaritetens forkynning, varsler om seier for samholdet, for rettferdigheten.

Jeg husker jeg lenge satt nummen, var ikke med, kunde ikke fri mig fra trykket av så manges nærvær. Rygg ved rygg, hode ved hode i lange rader foran mig, kvinner og menn, unge og gråhåringer. Hit var de kommet fra alle byens kanter, fra landet utenfor byen – hver eneste hadde sitt eget liv, som jeg selv, var lukket inn i gleder og sorger, satt side om side, men skilte som kloder, syntes jeg,

og likevel hver enkelt et midtpunkt, punktet verden dreiet sig om. Da skjedde det litt etter litt noe inni mig også – umerkelig nesten, i førstningen svakt, lik vindpustet som snur løvet på trærne, bøier kvistene [87] én vei for straks etter å dø bort. – Til det plutselig ikke var stille i stillheten lenger, til talerens ord deroppefra møtte noe enda sterkere her nede i salen, en felles bevegelse uten ord, men så tydelig, så kjennbar at den løftet selve legemet noen tommer op fra sætene. Vi blev tatt av et vær, vi blev båret op og frem – ingen var alene lenger, ingen var én lenger – vi blev til ett vesen, blev til *ånd*. Der oppe på talerstolen stod menn som var ute for å frelse jorden fra fattigdom, fra urett, fra nød og fra krig. Her nede satt de som skulde frelses – opadvendte ansikter, løftede sinn – dugg som falt i tusen tørste blomsterkalker.

Langt borte Gabis stemme, Gabis egen kjente røst. Tolket de andres tanker og ord, men la *sitt* til, sin varme, sin tro. – Jeg måtte bøie mig, gjemme mig i hendene og tute. –

Nede ved utgangsdøren ventet jeg på henne. Da floden av mennesker hadde strømmet forbi mig og ebbet ut, kom hun. En stor skinnkrave, en skinnkåpe, så vidt plass til det lyse ansiktet. Hun så på mig, vi så på hverandre, vi møttes som vi aldri hadde møttes før. Så stakk hun armen sin inn i min, sa: Jeg må opom hotellet og hente sakene mine. Og vi gikk ned trappene. Det snedde fint og tett over lyktekupper og gate. Om en liten stund spurte hun: Du følte det, Bett? Jeg hvisket ja. Verdens hjerteslag, sa hun. Siden snakket vi ikke før vi stod i den høie, lyse hotellvestibylene. –

[88] Vi var kommet noen skritt inn i den, på vei mot portierskranken, da en mann reiste sig fra en av de store stolene ved veggen og kom imot oss. Gabi bråstanset. Jeg kjente ham ikke igjen med det samme. Han var blitt tynnere, enda høiere enn jeg mintes ham, nesten hvit i det bølgete, tilbakestrøkne håret. – Han så ikke på mig, han så bare på henne, som stod målløs, bukket og sa: Go'aften, mitt navn er Uno Meyer. – Hun løftet den ene hånden, en liten lett rørsle, redd. – Er du – *her*? – Her har vært et møte, svarte han. – Har du vært på møtet vårt? – Med din tillatelse – ja, sa han. Røsten hans var dempet, streif av skøi. – Ikke med min tillatelse, det vet du, svarte hun skjelv og fort. Og hun så vekk, stod enda et sekund urørlig, opdaget mig og sa: Dette er min søster, fru Helle. Vi går opp på værelset mitt.

Han drøide litt, en uro flakket gjennom de store, gylne øinene.

Beate blir med oss op, jeg skal være hos henne i natt, sa Gabi. –

Vi stod tett inntil hverandre i den trange heisen. Jeg hvasket inn i skinnkysen hennes: Det er best jeg går hjem, Gabi. – Høit svarte hun: Nei, jeg vil du skal bli her, Bett. –

Inne på det lille, firkantede rummet tok hun av sig yttertøiet. Ingen av oss sa noe de første minuttene. – Hotellet var nytt, alt i værelset var blankt og uerfarent. Det luktet lakk og teppe, og svakt fiol [89] av Gabi. Sengen med alt det hvite stod opslått. Speilet over toalettbordet speilte de små tingene hennes, hårbørsten, pudderdåsen, negleetuiet. På en krakk ved siden stod den gamle håndkofferten hennes med alle de brokete merkene. – Pent, hyggelig rum, sa den myke røsten hans. – Da snudde hun sig mot ham, noen skritt fra ham – lampelys ned over det blanke, røde håret, blikket under de tunge lokkene mørkt og farlig: Hvorfor gjorde du det, nesten ropte hun. – Av samme grunn som jeg alltid søker dig, svarte han, og rakte ut hånden mot henne. Og hvorfor skulde jeg ikke gjøre det, endelig engang? – Jeg gikk mot døren, hun sprang til og tok mig i armen. – Du skal bli her, sa hun. – Bett skal bli her. Vi kan snakke, men hun skal være hos mig. – Han bøide sig lett mot mig: Deres søsters vilje er min lov. – Gabi lo hardt og kort: Ja, du har vist mig det i kveld, sa hun, gikk bort til sengen, satte sig på kanten og blev sittende og se ned på hendene i fanget sitt. – Jeg fant en stol ved døren, jeg ønsket mig langt bort; jeg tenkte ikke på Gabi, jeg tenkte på den høie, fremmede mannen, som måtte finne sig i mig – den store, sterke mannen, så svak av kjærlighet til henne at ansiktet hans skalv. – Han sa til mig: De tilgir om jeg snakker åpent, frue? Det later ikke til å være noen annen utvei. – Vi kan snakke som om vi var alene, sa Gabi. Bett er den nærmeste jeg har. –

[90] Da blev hun så fattig for mig med ett, men jeg så hvor fattig hun gjorde ham også.

Han begynte å snakke, stod med ryggen til mig, jeg kunde ikke se ansiktet hans, men jeg visste hvor det vibrerte mellom de mørke brynene. Han spurte henne om hun ikke syntes det var på tide han lærte henne helt å kjenne, efter femtens års lovlydighet? Han sa: Da jeg våknet i morges, litt sent, som vi vet, og orienterte mig i din retning, det er min morgenandakt, som du også vet, så husket jeg at det var en av de svarte dagene, at du skulde forsvinne. Da tok jeg

den beslutningen å forfølge dig, spore dig op inne i din private jungel. Og jeg angrer det ikke. Du var virkelig ny for mig, der du stod ved siden av talerstolen – av en eller annen grunn, dårlig grunn, antar jeg, var jeg takknemlig for at du ikke stod *på* den. Ny var du og enda kjent og kjær. Din varme er jo ikke fremmed for mig, Gabrielle, selv ikke i andre former. –

Hun hadde sittet og sett ned, hele tiden. Nå løftet hun hodet, ansiktet var hvitt, øinene flammet mot ham. – For å spionere på mig, kom du, ropte hun. For å analysere som du pleier! Ikke for å lytte, ikke for endelig engang å oppleve hvad bevegelsen vår betyr – ikke for å smelte litt, du også! Å, jeg visste hvad jeg gjorde, da jeg nektet dig en gang for alle å være med på møtene våre, Uno! Dempet og rolig svarte han: Bevegelsen har [91] aldri hatt noen gagnlig innflytelse på mig. Men jeg smeltet virkelig litt, på min sørgelige vis, jeg blev til og med beveget efter fattig evne, du besørget begge deler der du stod, med rosen din i brystet. Du blomstret så synlig selv. – Han gikk bort til henne, bøyde sig og kysset henne. –

Du skulde ikke gjort det, hvisket hun. –

Han snudde sig mot mig og sa han hadde bestilt et bord til to nedenunder, han vilde gå ned og si fra at vi blev tre. Jeg undslo mig, jeg sa jeg heller vilde gå hjem. Gabi avgjorde det. – Skal vi spise her, skal vi spise alle tre, Bett. –

Da vi blev alene, brast hun i gråt. Kastet sig overende i sengen og gråt nede i puten. – Jeg var så rystet, jeg kunde ingenting si, jeg vilde stryke henne over håret. Hun reiste sig og skjøv mig unda. –

Jeg gråter av raseri, hikstet hun, det er ikke noen god gråt, du kan ikke trøste mig. Jeg er rasende på ham. – Jeg sa jeg trodde han hadde gjort det av kjærlighet til henne. – Han skulde latt være av kjærlighet, sa hun dirrende.

Jeg spurte hvorfor hun ikke vilde han skulde være med henne alle steder når hun var glad i ham? Jeg sa jeg kunde ikke forstå det. – Hun stod op, gikk bort til speilet, ordnet håret sitt, ansiktet. Tørrøid og stille kom hun tilbake til mig, vi satt ved siden av hverandre på sengkanten.

Det kan visst ikke «forståes», Bett. Jeg vet [92] bare at noe i mig har advart mig, ja, fra første stund – varslet mig, at jeg ikke skulde prøve å blande sinn med ham lenger enn det vi har felles, rekker. Vi har så meget felles, han er glad i kunst, skjønner sig på kunst – skjønner sig på alt, for alt har han lest og alt vet han. Og han ser så godt, *for* godt, ser han. Han er en tilskuer de andre agerer for!

Men jeg vilde ikke være en av marionettene hans. Og jeg har ikke vært det før idag! Jeg vil *leve* sammen med ham dér vi begge to lever – i kjærligheten vår, i gledene, i rusen. Nei, ikke bare den erotiske, du tar feil – det kan være rus i å se noe vakkert også, et maleri, et landskap – rus i å lese et dikt sammen. Og vi har holdt oss dér, jeg har holdt ham der! Det har ikke vært så vanskelig som du tror – vi bor ikke i hus sammen – vi har bare *stunder*, skal du huske, møtetimer, korte feriedager. Arbeidet vårt har vi for oss selv. Men dér også har han hjulpet meg – i tegnearbeidet mitt. Det er arbeidet for partiet jeg har beholdt for meg selv. *Du* vet hvad det betyr for meg, han vet det også. Men han smiler. Han smilte første gang jeg snakket til ham om det – det blev siste gangen også, Bett. Vel, tenkte jeg, la det være bare mitt. La det være adgang forbudt. Jeg kan ikke være det foruten – men jeg kan ikke være ham foruten heller. Og sånn blev det, sånn har det gått, disse femten årene. Det er vel Blåskjeggeventyret op igjen – vi har vel et rum ingen [93] må komme inn i, de fleste av oss. Uno har hele fortiden sin, ekteskapene, barna – vi snakker aldri om den. Jeg vet ikke om det er svakhet eller styrke – vi har *levd*. Men nå. Når jeg tenker på at han har sittet på møtet i kveld, uten at jeg visste det, studert oss, studert meg

Hun løftet armene over hodet sitt og knyttet de små hendene

La oss gå ned til ham, Gabi, sa jeg, – det kan bli anderledes når dere får snakket sammen.

Ja, anderledes, svarte hun bare.

Èn tanke fylte meg: Ikke Gabi heller hadde nådd det fullkomne. Gabi også hadde måttet slå av. Sinn og legeme ett med en annen – er det bare i drømmen vi kan oppleve det? –

Det var blitt sent. Ikke mange mennesker satt i den store spisesalen. Ved et bord i det borteste hjørnet ved vinduet reiste han sig da vi kom inn. Han vilde at Gabi og jeg skulde sitte i sofaen. Hun tok stolen midt imot den, jeg fikk plassen ved siden av ham.

Maten blev servert straks. En flaske i kjøler stod på bordet. – Jeg bestilte østers, sa han, men de var fraværende. Så tok jeg din yndlingsrett. – Jeg vil ha to bløtkokte egg, sa Gabi. –

Med de mørke brynene helt opp i pannen spurte han om hun mente det? –

Jeg vil ikke ha annet enn egg, brød og te. – Han gjorde en grimase. – [94] Du skal iallfall ha vin, sa han og skjenket i glassene våre. – Jeg vil ikke ha vin, brøt hun ut, jeg vil ha te. – Han sa til mig at Gabi og han alltid feiret gjensynene sine med vin. – Dette er ikke noe gjensyn, svarte hun.

Kelneren bød oss den varme retten. – Vil De gi mig to egg, te og ristet brød, sa den lave, tørre røsten hennes. – Uno blev langsomt mørkere under den bleke huden. Han løftet glasset og sa: Jeg drikker for rosen på brystet ditt. – Hun løsnet blomsten, knuget den i hånden og slapp den. – Det nytter dig ikke i kveld, hvisket hun. –

Teen kom. Eggene, det ristede brødet, smørkulene. Gabrielle på den ene siden av bordet med dette dietmåltidet. Vi på den andre med den fine retten, vin. Jeg prøvde spise, torde ikke se op. I mange minutter sa ingen noe. Så rettet han sig op, tendte en cigarett, bøide sig litt frem over bordet og sa: Gabrielle, la oss like godt snakke ut. Hva er i veien? Tenk dig om! Jeg elsker dig – du tillater mig å si det i din søsters nærvær. Og det er årsaken til – til den forbrytelsen jeg har gjort i kveld. I alle disse årene har jeg visst det er en side av dig jeg ikke kjenner. Vi kan si det så, brutalt: før du har sett et menneske beruset kjenner du det ikke! Jeg har visst om at du hadde en pasjon, fremmed for mig. En begeistring du forholdt mig. Jeg har hørt ekkoet av den i røsten din, sett gjenglansen i øinene dine. Men på dette [95] ene feltet har du stengt mig ute. Hvorfor? Vel. I kveld har jeg tatt mig til rette. *Jeg vilde se dig*. Se en fase av henne jeg er glad i, se henne i det miljøet, hvor hun røber noe jeg trass i alt ønsker å se – å kjenne – om ikke å eie. Det er lykkes. Jeg har sett barnet i dig denne gangen, det ureflekterte, troende barnet – tror du jeg er mindre glad i dig for det?

Gabi støttet sig med begge hendene mot bordet, helte sig frem over det, sa: At du ikke forstår det, Uno. At du ikke skjønner hvor du krenker mig og oss alle, ja, først og fremst de andre! Og saken vår! Kommer kald til et møte, hvor *vi* brenner – å, det er nederdrettig.

Han svarte at han hadde ikke vært kald. – Jeg forlot ikke møtet kald, du tar feil, sa han. For mig blev det et stevнемøte. Da slår hjertet.

Hun tok op igjen ordet: Stevнемøte! Det var det du følte – når du hørte det gjelder liv og død for millioner – hørte dem som talte mot nøden, mot krigen – når du så øinene deres. Jeg møtte dig ikke, gud, hvor jeg *ikke* møtte dig.

Han smilte, et lite, fort, vemodig smil. Du kan ikke undgå å møte mig. På veien hit traff jeg dig også, i skyene, som seilte over sletten da jeg kom.

Jeg vilde rørt ved ham, tatt hånden hans, hadde jeg hatt mot til det. Gabi sa bare: Ord, Uno. Og like etter: Å, hvorfor kan du ikke *tro*!

Han så ned. Uten blikket fra øinene, hvor lys [96] og skygge skiftet så hurtig, blev det bleke ansiktet hans maskeaktig, som stivnet i en overstor tretthet. Ned mot duken sa han: Fortell mig hvordan du selv kom til å tro.

Gabi mørknet i uvilje, et øieblikk, så strøk hun sig med hånden over pannen, sa på sin gamle måte: Rar situasjon. *Du* nysgjerrig?

Ja. Det også, svarte han.

Det er en lang historie. Og så komisk lenge siden. Vi lar det være. – Det kan vi ikke lenger, svarte han. – Hun blev sittende taus, med albueene mot bordet, fingrene gjemt i håret. – Sakte skjøv han glasset hennes inn mot den nakne underarmen. Borte i sitt så hun på det, tok det og vetet lebene i vinen. – Du vil bare synes det er latterlig, sa hun. Jeg skammet mig, det var begynnelsen. – Så tidde hun igjen. Jeg sa, og kanskje var det det eneste jeg sa i denne samtalen: Gabi tålte ikke å se på mennene som arbeidet i gaten. Jeg vilde si mer, men hun brøt mig av: Jeg tålte det, men jeg skammet mig. Vi pene og rene på fortauet: de nede i kloakken, svarte og fæle. Ikke for at det er skam å grave og være svart. Men at *de* alltid skal gjøre det og vi aldri. At de ikke skal få gjøre noe *annet* også. Det skal ikke være slik forskjell på menneskekår. – Han spurte om det var rensingen av kloakkene som hadde gjort henne til socialist? – Hun brydde sig ikke om ironien i ordene hans, hun svarte alvorlig: Det var to av kameratene mine på [97] akademiet som hjalp mig. Gud, hvor de hjalp mig. Hvad de betydde for mig kan ingen fatte. De forklarte mig, de oplyste mig. Det blev luft – og lys – og gjennemtrenk omkring mig. Far var død. Jeg vet ikke hvor meget vi skjønte av ham, vi elsket ham, men han levde i lukket sinn med videnskapen sin, han – det utenfor veggene hadde han ikke tid til å bry sig om. Mamma – mamma, det er Betty på alle blad, det. Det var da jeg fikk vridd mig løs hjemmefra, at jeg blev hjemme, *ute* fikk jeg følelsen av å være innenfor. Kameratene mine –. Da hun tidde tok han op: Kameratene dine? – Hun så på ham, prøvde ham med øinene, sa: Jeg skal fortelle dig det. Det også skal jeg fortelle dig. For så er det ikke mer. Det øieblikket har vært hos mig bestandig siden. Vi gikk hjem en natt fra et møte

– hvor det var blitt sagt sånne ting som på møtet i kveld, Uno. Det stod alt en blodrød rand under skyene i øst. Og en av dem pekte på den og sa: Vår opmarsj –, og etter oss kommer solen. Og med ett stanset vi og la hendene våre sammen og den ene sa: Jeg tror på befrielsen. Og den andre sa: Jeg tror på seier for rettferdigheten.

Og jeg sa: Jeg tror. Jeg sa bare det. Noe større kan jeg ikke si og det kan jeg ikke ennå. –

Det skalv omkring lebene hennes av bevegelse. Rolig sa han: Det var socialismen som gav dig «troen»? – Heftig svarte hun: Å, de visne ordene dine. Læren, partiet, det er jo bare det synlige [98] omkring det usynlige. Skålen flammen brenner i. – Som kirken representerer den helligånd for *sine* troende, sa han. – Gabi kastet trassig med hodet: Gjerne det. Enda du sier det med forakt. Et bluss inne i sig må menneskene ha, det har de alltid måttet! Først selve solen og stjernene, engang tilbad de dem. Tok tegn og varsler av dem. Så flyttet de på gudene sine, guden sin – blev selv gjenstand og mål for den guddommelige viljen. Helt til idag. Nå er en ny religion i emningen, Uno, troen på *livet*, på selve livet. På vår egen kraft til å skape lykke, fred, brorskap mellom menneskene. – Synd du ikke er blitt prest, sa han. – Hun var like trassig: Nei, jeg er ikke blitt prest. Ikke kirketjener engang er jeg blitt i menigheten. Og hvis du vil vite det også, så piner det mig ofte at jeg er så liten blandt dem. At tegningen min blev så meget for mig. – Du «vidner» da i kunsten din også, sa han. – Jeg prøver, ja. Men det er ikke det viktigste når jeg arbeider – å få det til, for pokker! Og når jeg hører om dem som har gitt livet sitt for saken, som har sultet og levd hjemløse for den – når jeg møter folk som gjør det, da kjenner jeg mig nokså elendig, Uno. For jeg blir aldri annet enn en på siden, veien til å bli som en av dem er vanskeligere også for oss som bærer på denne kulturbøren. De har vondt for å få tillit til oss, de andre, som er kommet dit frie og ubelastede og så lykkelig uvitende. – Brynene [99] vibrerte på ham: «Lykkelig uvitende.» – La oss slutte din bekjennelse, Gabrielle. Tro lar sig ikke diskutere, ikke med en troende. Jeg burde visst det. Jeg opgir å rokke ved din.

Og jeg, Uno, – like til i kveld har jeg visst håpet på din tro. Og ikke tort å risikere det håpet. Hvorfor jeg ikke har villet ha dig med på møtene våre, spurte du. Kanskje var det for at jeg, så lenge jeg ikke visste noe annet, kunde tenke – eller innbille mig – eller bare så vidt håpe da, at en dag vilde du ikke kunne la

være å gå dit – av dig selv, for frivillig å bøie dig for det du hørte i kveld. Og – innerst inne skjønte jeg vel at håpet var sikrere enn virkeligheten. Og så lenge var det ikke noe frafall i det jeg følte for dig. Så feigt tenkte jeg visst. –

Hånden hans slo lett mot bordet: Stopp. Bland ikke kortene ytterligere. Hold *det* utenfor. *Det* kan iallfal ikke bli partifelle. – Feilen har vært at jeg har trodd det kunde holdes utenfor, sa hun sakte. Som en annen luksusting. At det går an å skille kropp og sinn, sånn i årevis.

Han snudde ansiktet vekk, blev hvit. Da rakte hun hånden mot ham over bordet. Uno, det fins en tro som kan skape verden på nytt. Den skal frelse menneskene, den skal gjøre ende på krigen mellom oss for bestandig. Å, tro den. – Røsten hennes var bristeferdig. Han vendte sig mot henne igjen, tok den ene hånden hennes i sin et øieblikk.

[100] Gabrielle. Jeg *tror* – jeg tror det er din tro og hans og hennes og alle de manges tro som er den vesentlige, kanskje den eneste hindring for at menneskeheten kan komme til forståelse med sig selv og til fornuft. Jeg mener, og mener det til bunns, at kunde de menneskene som har makt, engang komme sammen for rolig å diskutere sine *tvil*, årsakene til den, da vilde det første skritt være gjort til fredens opdagelse. Vår *tvil* på hverandre, først og fremst, på naboens redelige hensikter, på ords verdi – *tvilen* på umuligheten av en rettferdig samfundsordning, *tvilen* på en «allmektig» gud. – *Det* vilde kunne føre til en fruktbar diskusjon, som kan hende vilde gi resultater. *Tvils*mål kan diskuteres og defineres. Tro aldri. Som sagt.

Maktene skulde møtes, brøt hun ut. Som hittil, – som bestandig. Toppen, diplomatene.

Har det noengang ført til noe? Har vi ikke hatt nok resultater av det, nok elendighet, nok kriger? Fordi ingen makt noensinne vil gi avkall på *mer* makt! – Han svarte rolig: Jeg tenkte ikke politisk. Jeg tenkte for en gangs skyld utopisk, som du. Makten, den eneste nevneverdige, ligger ennå latent: hos hver nasjons ypperste, hos de åndelig best utrustede, hos eliten. Et slags olympisk overhus av slike menn – og kvinner. – Han smilte, som vilde han slette sine ord ut, og sa: Når vi altså fremdeles skal fable.

Jeg fabler ikke, sa hun heftig. Og det er forskjellen [101] på oss to. Jeg tror og jeg *vet* – for jeg er en av millioner, av de millionene, som skal seire!

Han fylte glasset sitt på nytt og tømte det. Lavt og trett sa han: Det er jo ikke første gang jeg er på masse møte, mellom suggestionerte. Tror du ikke jeg kjenner de folkene? Jeg har levd en del år lenger enn dig, dessverre. Utrydde fattigdommen? Muligens kan det la sig gjøre, organisatorisk – ved å sette en ny urettferdighet i system. Men – gjøre ende på krigen? Hvordan kan du være så enfoldig å tro det? Hvem er massene? En flokk som føres. Som ledes mer betingelsesløst enn den best innekserte kristne menighet. Og som forlanger et eneste: adgang til daglig trosbekjennelse på sine førere. Som ikke eksisterer uten i kraft av dem. Og – hvem er *de*? De er politikk, presse, propaganda og ærgjerrighet. De er mennene med den korte horisont – de, som regner og beregner og som alltid, i det givne, skjebnesvangre øieblikk svikter, la oss kalle det idealene, til fordel for den personlige konto. Eller – eller av mangel på vidsyn og mot!

Du tror ikke de er modige, mennene du så i kveld? – Hun nesten ropte det, tok sig i det, dempet røsten: Du skal få oppleve noe, Uno. Når krigen står på dørterskelen vår, skal du få oppleve at de løfter hånden og stanser millioner på begge sider av grensen.

[102] *En* som nekter, kan skytes mot muren – hundre kan de skyte – men de kan ikke drepe hundretusener, som ikke *vil* marsjere!

Stakkars barn, sa han.

Det blev aldeles stille. Gabi så ikke op, hun satt og stridde med gråten. Han tok ikke øinene fra den lysklædde skikkelsen med det bøide hodet og de nervøse hendene. Litt efter snudde hun sig mot vinduet. Fjernt, men tydelig hørte vi stempelslagene, den jevne duren. Gabi så spørrende på mig. Fabrikken, sa jeg. Og han sa: Ja. Din svogers forretning arbeider natt som dag. Den vet beskjed. – Hun så ikke på ham. Med en liten heftig rørsle tok hun glasset med vinen og tømte det. – Du drikker på din fiendes undergang, sa han. Min og de andre vantros. Du drikker på *din* krigs velgående, Gabrielle. Så umenneskelig er du. –

Hun reiste sig, svarte ikke. –

Men hun blev ikke med mig hjem.

Vi hadde sagt farvel til ham, vi satt alt inne i bilen og jeg gav adressen til chaufføren. Da åpnet Gabi plutselig drosjedøren og sprang ut. Han stod barhodet i sneværet inne på fortauet. Til mig sa hun ikke et ord. Jeg så hun tok hånden

hans, jeg så dem gå hånd i hånd inn i hotellet igjen.

Det var dette jeg tenkte på da jeg kjørte hjem den natten. Hun hadde tatt hånden hans, hun hadde gått tilbake til ham og gjort ham glad. Hele tiden mens de snakket sammen hadde jeg hatt vondt av [103] ham. Han hadde sittet og tryglet henne om kjærlighet, syntes jeg. Og jeg måtte flytte på alle forestillingene jeg hadde hatt om ham til nå: den overlegne skribenten med den kvasse pennen var ikke annet enn et menneske som elsket *mest*, som blev svak og fattig når hun vendte sig fra ham. –

Da jeg hadde låst mig inn hjemme, gikk jeg op til barna, til de sovende barna mine. Jeg tendte på lyset, jeg måtte se dem, og jeg blev lenge hos dem. – Hans snudde på sig da det blev lyst, men han sov videre med armen over det blonde hodet. Små rykk i nakken og skuldrene. Den buete overleben rørte sig over stumme ord han drømte. – Otto lå på ryggen – skjorten åpen over brystet, adamseplet så synlig på den slanke halsen, det snauklipte bakhodet dypt i puten, men over den hvite pannen den brune bølgete luggen. Å, jeg ser dem begge to – den lyse, den mørke – små menn i vorden, regelmessige trekk alt da, sundhet og styrke i hud og lemmer. –

Jeg kysset dem. Og plutselig var det som gjenlyd av samtalen der nede i den halvtomme spisesalen klang herinne i stillheten, plutselig var det *Gabis* røst og *Gabis* setninger jeg hørte tydeligst. Og jeg tenkte: Det er hun som har rett, det er hun som vil skape en ny og god jord for guttene og for Gry! Det er henne som elsker og som tigget ham om å våkne til kjærligheten.

Inne hos småpiken vår satte jeg mig på sengkanten, [104] mens disse tankene stormet i mig. Ordene fra møtet, *Gabis* ord til *Uno* levde sig frem i mig, og enda en gang blev sinnet mitt båret opp i en lysverden, hvor jeg var sammen med søster min og tusen andre søstre og brødre om å *tro*. Ikke jeg skulde oppleve det, kanskje – ikke *Gabi*, ikke *Just*. Men hun som lå her og sov med tommeltotten i munnen – guttene derinne i rummet med bøkene og høvelbenken og alle *Ottos* dyrebare «deler», de skulde gå foran i rekkene og kjempe uten våpen i de seirendes hær.

Jeg tenkte så anderledes på *Uno* mens jeg klædde mig av. Sånn en lyseslukker. Sånn en pessimist, tenkte jeg. Men *Gabi* vilde jeg ta i armene mine og takke.

Jeg husker det var solskinn den neste dagen. For jeg husker hvor det glimtet og skinte i alle tingene på bordet da jeg hadde dekket det. Og at jeg så på alt sammen og var glad for de pene skålene og karaflene, som skulde si velkommen til dem fra mig.

Jeg hadde ikke kunnet si nei da Gabi telefonerte og sa hun og Uno vilde komme til middag. Men jeg tenkte hele tiden: Just kommer også, Just kommer nesten samtidig med dem, og hvordan vil det gå? Hjertet mitt var urolig. – Jeg ønsket barna ikke vilde somle på hjemveien, så de vant å fli sig til middagen, jeg ønsket alt måtte gå godt, jeg ønsket det hadde begynt og var over

[105] Sånt var det som fikk hjertet mitt til å slå den gangen, som gjorde mig nervøs. Så små ting, en armlengde fra mig. Redd for hvad det kunde bli sagt mellom den fremmede mannen og Just. Redd for et lite oppgjør med Just etterpå. Det kom alt sammen. –

Barna ruste inn, stirret på det festlige bordet, ropte: Skal vi ha fremmede? Skal vi ha stek? – Moster Gabi – men det er *syv* stoler? – En mann? – Har du ny kjole, mor? – Jeg sprang i den nye kjolen op og ned trappen, så efter at blekkete fingrer blev skrubbet, børstet Grys strie hår, var ute i kjøkkenet og gav piken mer beskjed. Til jeg hørte Just ute i gangen.

Han stod så sindig og tredde frakken sin inn på hengeren. Jeg sa velkommen hjem, sa at Gabrielle var i byen, at hun kom om et øieblikk, at hun hadde en mann med sig, hr. Meyer. At de skulde spise med oss. – Meyer, spurte han, hvem er det? – En venn av Gabi, svarte jeg. – Hvem er han? – Jeg sa at han var journalist. At han skrev under merke, Pectus. – Justs øine blev blåere, hardere. Og han brukte fars ord: Han som alltid spotter, sa han. Jeg vet hvem han er. Jeg sa at Gabi var glad i ham. – Vel, sa han bare. Han sa ikke mer – fordi Gabi var min søster, fordi gjestfrihetens lov var ubrytelig for ham, sa han ikke mer.

Jeg fant frem andre klær til ham. Da jeg kom ned, stod Gabrielle og Uno alt i stuen. De stod ringet [106] inn av guttene og Gry. Alle sammen lo i det øieblikket jeg åpnet døren. Og plutselig blev det godt og stilt inne i mig, uroen sank sammen, barna var her, barna vilde greie det.

Han hilste på mig, en skygge av noe brydd dunklet til blikket, øinene sa: Dette er ansiktet mitt, glem det du så i går. Gabis ansikt også var rolig, litt trett, men rolig, som hadde en hånd strøket det og slettet ut lidenskap og skjelv. –

Vi satte oss til bords straks Just var kommet ned, og det blev et barneselskap rundt bordet vårt – Uno var en trollmann; hadde fått guttene og Gry til å synes de hadde kjent ham bestandig. De spurte og han svarte, ikke nedover til dem fra sin høide, på voksne folks vis, nei, tenksomt, enkelt, på samme plan som dem. Det var det som gav dem tryggheten. Og Just, som hadde lært barna å tie når vi hadde gjester, minnet dem ikke om påbudet; det var velkomment for ham, som for Gabi og mig, at de fire andre førte ordet. – Han kunde så mange historier, Gabis venn. De moret oss alle; om rare hunder; om en gris, som alltid sprang i ring om sig selv – «akkurat som menneskene». Om sine egne guttedager, fortalte han. Barnas øine hang fortrollet ved det bleke ansiktet, ved munnen, som kunde ape efter både dyr og mennesker.

– Dere glemmer å spise, sa Just. Han var litt stivere enn vanlig i rørlene, satt på sitt rakeste. [107] Dreide av og til den stutte barten opover med nervøst, fort håndlag; men røsten hans var vennlig, enten han snakket til oss eller barna. Da det blev en liten pause, spurte han Uno om han noengang hadde satt op drager? – Nei, Uno hadde aldri befattet sig med drager. – Just fortalte da, guttene og han hadde gjort det for mange år siden. Han sa det var meget underholdende, og han forklarte nøiaktig om dragens mekanikk og om seilassen mot vinden. – Sørkelig jeg aldri har prøvet det. Nå er det for sent, sa Uno. – Ja, når De ikke har sønner, sa Just.

Jeg så at Gabrielles øielokk skalv til. Og plutselig skjønnte jeg *at han hadde sønner*, og at dette samværet med barna våre hadde åpenbart noe for henne, noe hos ham, hun kanskje ikke før hadde kjent. – Fra fortiden, fra det lukkede rummet hans. At det var instinktet, den ubrukte farsevnen i ham, som tok ut sin rett når han satt her og forstod å fengsle barna, som jeg aldri hadde sett noen dåre dem. Og – og at dette også var en følge av opgjøret mellem ham og Gabi i går kveld, var en selvhevdning han trengte. – Uroen kom over mig igjen, for å stige, stige

Hvad gjør *du* da? spurte Gry. – Uno smilte: Svært lite. Jeg skriver. Hvad skriver du om da? – Jeg slåss litt. – Hvem slåss du med da? – Med dumheten, svarte han – mot vinden som dragen. Jeg er der igjen, på plassen min ved bordet. [108] Jeg ser dem på nytt. Gretes øine – stivt festet på den fremmede mannen, spente, intense; ser ansiktet hennes skifte uttrykk, plutselig. Hun forstår

noe, noe går op for henne – hun blir blussende rød og brister i latter – snur sig mot mig, glitrer av triumf i blikket. Sier ingenting, bare ser på mig.

Gry blev *innvidd* da; tolv år gammel var hun, men det var da det skjedde.

Nå var det Hans spurte, med røst som sprakk i ordene: Var du glad for at mor kom på møtet da, moster Gabi? –

Justs skje stanste på veien, Gabrielle svarte at hun gjerne vilde at han og Otto også skulde vært der. – Just spurte mig om jeg hadde vært på et møte? – Gabi svarte ham: Det internasjonale arbeidermøtet. Sørgelig du var fraværende. – *Var du der, Beate?* spurte han igjen. – Jeg nikket. Jeg sa at Gabi hadde bedt mig om det; at hun var tolk for utlendingene.

Han blev hvit som vinteren.

Det var et i alle deler vellykket møte, sa Uno Meyer. – Just spurte om han hadde vært til stede? – Som tilskuer, svarte Gabi. – De står ikke tilsluttet organisasjonen? spurte Just. – Dessverre, nei, sa Uno. Just sa, at det lykkøsket han ham med. Og han rullet sammen servietten og la den hardt fra sig og sa: Det er skandaløst at du trekker Beate med dig på slikt, Gabrielle. Her i byen. – Gabi lo: Jeg leide henne ikke dit. Hun gikk sandelig [109] alene på bena sine, så liten hun er. – Liten eller ikke, så er hun min hustru, sa Just.

Jeg la hånden på armen hans og sa: Vi skal snakke om det siden. Det var et fint møte. – Sikkert, når så fine folk var der, svarte han heftig. –

Otto reddet oss, han spurte Uno om han vilde være med ham op og se på kikkerten hans når vi hadde spist? Og jeg forklarte at Otto prøvde å lage en kikkert, og Gry forklarte litt skadefro at den skulde bli til å se på stjernene med. – Da må den ha sterke linser, sa Uno, og Otto innrømmet det; men de var så jævli dyre. – Uno mente han kanskje kunde skaffe ham noen, billig. Han kjente en fyr som drev med slikt. Otto så på ham, overveldet, litt tvilende, syntes vel det måtte finnes grenser for denne mannen også. –

Men Uno Meyer sendte gutten vår disse dyrebare glassene den våren; var med på å skaffe Otto gleden; kanskje den største og reneste livet gav ham; og jeg takker ham for det, nå som den gangen. –

Just hadde opgjør med Gabrielle og mig mens Uno var ovenpå hos barna og studerte kikkertkonstruksjon. –

Det gikk så underlig forbi mig; som det går forbi nå, det hendte liksom ikke –

noe annet hadde hendt; uroen i mig vilde ikke lenger kjennes ved dette, den hadde dypere rot og årsak. Og den skulde vokse og aldri forlate mig mer

[110] Vi satt ved siden av hverandre i sofaen, Gabi og jeg; vi lot Just snakke; ingen av oss la imot. Gabi også var fanget i noe annet. – Just tok det tungt at jeg hadde vært på det møtet. Alt han sa var riktig fra hans synspunkt. Arbeidernes organisasjon var en trusel mot samfundet, mot *hans* samfund. Ut fra sitt måtte han tenke sånn. Da han drog frem mansjetten over håndleddet og var ferdig, sa jeg at jeg skulde love aldri å gjøre det mere, – gå på den slags møter når han hadde så meget imot det. – Ulykken var alt skjedd. Jeg kommer til å måtte bære følgene. Folkene våre har sett dig der, sa han. Jeg sa han kunde forklare dem for et fjols jeg er. – Det skal jeg, vær trygg, svarte han alvorlig. Gabi gjespet og sa han kunde si det var hun som hadde forført mig. For mig har du ikke noe ansvar, sa hun. – Nei, gud skje lov, kom det inderlig. Da reiste Gabi sig og sa plutselig: Forresten skal du ha takk, Just, for at du ikke sitter etsteds i skyene og ser ned på oss og smiler. Du er ikke usårlig, du kan da rammes, for du er varm. Du har da et standpunkt, så splitter galt det er. – Det vil tiden vise hvem av oss to som står på den seirende siden av slagmarken, svigerinne, svarte Just.

Slagmarken, sa han. Og med ett forstod jeg hvad det var som jaget i hjertet mitt. Hvor uroen kom fra, hvem jeg fryktet.

*

[111] Ja, jeg vet at det gikk mange år ennå Jeg vet vi hadde dager, uker, lange måneder i arbeid og rolig samliv. Oplevelser og nye inntrykk. Besøket hos de gamle og hos mamma. Biltur. Reisen vår nordover, eventyrreisen vår på den store båten, der solen skinte natt og dag, og fjellene kom og svant som i drømmeland. Jeg vet de var lykkelige omkring mig, han og barna. Sorgen og vanskene var små, tryggheten deres stor og ubrutt.

Men over mig kretset den svarte fuglen.

Jeg hadde fått en ny sans, jeg sanset det som skulde komme. Jeg var blitt apparatet som tok imot alle bud fra det, jeg skimtet skyggen av det på den lyseste dag. Langt borte hørte jeg røsten som hvisket: Jeg er her, – det er nærmere nå, – det skal skje.

Jeg lærte å beherske mig, å tie stille, å tenke det uten å si det. Jeg trodde jeg måtte det, måtte verge dem mot angsten for det jeg ikke kunde avvende. Jeg var

ikke sterkere, ikke mer vidsynt, jeg reiste ingen storm, som kunde tatt dem med sig og reddet dem. Jeg bandt stormen i mig selv, så langt nervene mine greide det. Men det tok tid. –

Det jeg hadde hørt på møtet, samtalen mellom Gabi og Uno, hadde vekket mig: Vi gikk mot en krig – krigen vilde bryte ut – her var alt mange som visste det, som ventet det, som gjorde sig [112] ferdige til det. Ikke *om* krigen vilde komme, men *når*, var det de undret.

Natten etter Gabis og Unos besøk brast det for mig. Vi hadde alt lagt oss, vi hadde slukket lyset, det var blitt stille. Og den langborteduren fra fabrikkene fylte stillheten som alle netter. Den sakte, jevne knurringen som av et stort dyr på sprang

Jeg kastet mig over mot sengen hans, jeg tok etter ham, jeg ropte: Just, du må slutte, du må ikke være med på det, vi må finne på noe annet, før det er for sent.

Han slo på lyset. Jeg så det forskrekkede ansiktet hans. – Har Gabrielle gjort dig komplett hysterisk? spurte han. Det fordømte møtet. –

Hvad er hysteri!? Å, for det likevektige menneske er hysteri alt som røber det uvanlige, røber angsten, røber følelsenes styrke og hjertets svakhet og kjærlighetens ville trang. Ordet mannen slår oss ned med, slår oss ut med, i den ulike kampen vi kjemper med ham.

Jeg sa jeg tenkte klart. Jeg sa jeg vilde snakke med ham. La oss snakke sammen. – Vi gjorde det, lenge. Han hørte på mig, jeg hørte på ham, og da det var slutt, var brådypet mellom oss som før.

Jeg hadde aldri tenkt krigen, en krig til, som noen mulighet. Den forrige hadde vært den siste, krigen mot krigen. Men den hadde ikke rammet hjemmet vårt, byen vår. Gabi hadde arbeidet med [113] sitt, jeg med mitt, trass i den. Just kom ikke med i den, han arbeidet på kontor, han gjorde sig uundværlig på kontoret bak fronten. Vi var utenfor. Far, *det* var vår sorg. Et eneste ord levde igjen i mig etter den tiden, ordet alle brukte: vanvidd. Men vanviddets tid var forbi. Jorden hadde begynt å blomstre på nytt, menneskene gikk til virket sitt som før, og elsket igjen, og fikk barn igjen, og håpet og trodde i livets navn. Var det bare et fryktelig bedrag? Fantet det krefter og makter som ennå arbeidet for tilintetgjørelsen? Var fabrikkene, hvor Just var, et ledd i dette forbryteriske? Hadde Gabi rett? Men da måtte han ikke være der, ikke en dag lenger. Da måtte

vi reise vekk fra alt sammen, måtte finne et annet levebrød; om det blev knapt, hvad gjorde det – bare han ikke var medskyldig i det fryktelige, det skammeligste av alt: forberedelsen til massebord, til millioners elendighet, til vold og redsler og utslettelse. Og jeg spurte ham – å, som jeg spør her, nå, spør tomheten og stumheten omkring mig: Hvad er meningen da, hvis alt på nytt og på nytt skal legges øde? Hvad er meningen med livet vårt, hvad er meningen med *mig*?

Just svarte mig. Han trodde ikke på noen krig. Blandt annet hadde ikke Europa råd til en ny krig. Den var overhete hjerners konstruksjon, hjerner som Gabrielles. Virkningsfull folketaleragitasjon var den også. Men *mulighet* for krig vil alltid være til stede, så lenge det finnes ærekjære menn på [114] jorden, forstod jeg ikke det? Og ve det landet og den nasjonen som ikke holder våpnene sine blanke. Ønsket jeg at fremmede voldsmenn skulde bryte ned hjemmet vårt, bortføre guttene våre, skjende Grete? Skulde vi ikke forsvare oss mot slike banditter? Jeg mente, eller min søster Gabrielle mente, at alle mennesker skulde være brødre, være venner. Men det er mot menneskets natur, og naturen lar sig ikke trasse. Fortalte ikke selv bibelen om brodermord? Hvad driver verden fremover? La oss se det i øinene – det gjør den åpne konkurransen og det latente fiendskapet menn imellem, nasjonene imellem. På andres nedgang bygger vi vår opgang, av andres svakhet får vår styrke chansen. Hvor to menn bor alene i ødemarken, tevler de til den dyktigste vinner. Hvis to folkeslag begge trenger mer rum, seirer den sterkeste. Det er naturens orden. Ja, vi skal elske hverandre, det også er bibelens bud. Men vi skal elske vår neste *som oss selv*. Først og fremst oss selv, siden de andre. Og ingen kan elske sig selv og sine uten å verge sig og dem mot overgrep. Det er *kjærlighetens* orden. – Han sa at fra den kommer krigens høihet, skjønnet i dåden, offerets og heltemotets poesi. Og hvad Jern og Stål angikk, så var bedriften en av landets mangfoldige redskaper til å verge land og folk – verge vårt hjem og våre barn også. Det måtte jeg aldri glemme. Han vilde ikke feste sig ved det jeg hadde sagt, jeg var opagitert. [115] Jeg skulde heller tenke på de tusen og tusen bedrifter som Jern og Stål gav arbeide, levebrød, huske disse bedriftenes donasjon til fredens bevaring, til folkehelsen, ja, selv til videnskap og kunst.

Har du hørt disse ordene før? Disse forklaringene, argumentene? Slektledd

etter slektledd har vi hørt dem. Og bøid oss for dem og trodd på dem og godtatt dem. Vil du la den unge datteren din bli voldtatt? Vi vil det ikke, vi senker hodet og forstummer. Skal ikke menn verge hjemmene sine, fedrelandet? Skal ikke våpnene smies, menneskene settes i arbeid, industrien blomstre? Er det ikke stort og vakkert å kjempe for sitt land?

Intet har vi kunnet svare, intet, intet til idag. Har ikke hjerner til det, ikke makt til det, ikke innsikt nok – ikke mot til å trasse «naturen». I tåken, i vår egen tåke, skimter vi spøkelsene, kimæren, de falske æresbegrepene, postulatene. Men vi har ikke hender å gripe dem med, til å løfte dem mot lyset og la dem bli til intet.

Jeg følte det den natten, følte hjelpeløsheten vår, der den strekker sig uendelig som havet fra kyst til kyst så langt kvinner ferdes. –

Men vi *kvinner*, Just? Jeg spurte ham om det, jeg brukte ord og ord, og jeg kjente hvor de falt omkring mig som vissent løv for kraften i svarene [116] hans. Bak ham stod alle jordens menn, hode ved hode, skulder ved skulder, våpen ved våpen. Vi skal føde dem til verden, krigen skal bruke dem. Vi skal føde døtre, som skal føde nye menn. Og dette er vårt kall, vår livsberettigelse. Vi er slektens tjenerinner, vi bærer jorden på skuldrene våre, – ikke op mot stjernene, som jeg så det i synene mine den gangen, nei, inn i døden, i døden.

[Fangevokteren]

[117] *Fangevokteren tok en dag et papir op av lommen sin. I lønndom viste han mig et billede. – Det går godt, frue, hvisket han, se! Et billede med intet på – rasert jord, nakne skorstenspiper, noen murrester. En knust by.*

Vi bygger. Vi bygger somme tider gjennom århundrer, minnesmerker over ånden –, stein på stein, billede på billede, sirat over sirat. Og se det står der, og vi valfarter til det fra alle land. Det er våre lengsles felles mål, det er vårt sameie i åndens evige verden.

Murrester. En splintret søile. En metope gjemt i grus.

Knust til småsmuler, frue, en fulltreffer, hvisker vakten og smiler det gode,

sterke smilet sitt.

Tenk det igjennem, om tanken din har krefter til det. For å nå målene våre kjenner vi ennå ingen bedre vei enn å utslette alt og alle som står i veien for dem. Drepe fellesskapet, gjøre skjønnheten til intet, århundrerens vidnesbyrd om geni og evne. Legge øde byer, reist av slektsledds kjærlighet, vilje og tro – jevne med jorden hjemmene, hvor mann og [118] kvinne har slitt og grått og ledd med barna sine, generasjon etter generasjon. Som vi har grått og ledd med våre, mor og far – mor etter mor, far etter far. – For å opnå vår rett. – Og på ruinene – og med slike sinn – tror vi vi kan bygge noe, skape en bedre verden, bli lykkelige!

Slå ihjel de andre. Slå ihjel Den eneste veien vi skimter i vårt dype mørke.

Maktløs er tanken. Maktløs ordet. Maktløs kjærligheten og viljen til det gode. Fredstidens søiler og kapiteler er de, la dem smykke livet for livets tåper, men de som vet bedre støper kanonene. På ny og på ny skal de gå i grus, når tiden er inne for våpnenes dag.

[VII]

[119] Det hendte da guttene hadde fylt seksten år. Vår største sorg, syntes vi ...

Jeg står der foran sengen til Hans med dem i hendene. Et par mørke gummihansker. De lå under hodeputen hans da jeg skulde snu den. Jeg tror jeg skjønnte det med det samme.

Historien hadde stått i avisen den morgenen. Just og jeg hadde snakket om den ved frokostbordet. En gammel dame var om kvelden blitt slått over ende ute i byparken. Politiet hadde funnet vesken hennes, merkelig nok uåpnet og med innholdet urørt, et stykke fra der hvor den gamle lå besvimet og med en brukket arm. Det var ingen fingeravtrykk å holde sig til, ransmennene hadde tydelig brukt gummihansker, «etter de beste mønstre», stod det i avisen. Trass i at overfalte mente det var unge velklædde gutter som hadde slått henne ned.

Jeg skjønnte det, som en forstår med instinkt, tvers igjennem det utrolige, det umulige. Den lyse, muntre gutten min. Den snilde gutten vår. Hans, som enda

kunde slå armene omkring mig i ømhetsutbrudd. Likevel. – Nå så jeg det øinene ikke visste de hadde sett denne siste tiden: rastløsheten hans, nervøsiteten. Den plutselige bortebliingen midt i samtalen. – Jeg tenkte: Hans har vært med. – Han hadde ikke vært med på det. I siste øieblikk hadde han latt være. Han blev ikke vist ut av skolen, som de andre fire. Han kom ikke i [120] arrest og forhør. Men han var skyldig; han var en forbryter for Vårherre, som Just sa det. Og Justs tillit til ham kom ikke tilbake til ham før – før han hadde gjort dåden.

Da han stod inne på rummet sitt den eftermiddagen og tilstod foran oss ... Øinene hans da jeg sa jeg hadde funnet hanskene og gitt dem til hans far. Hvorfor gjorde du det, mor, hvorfor gjorde du det? spurte det fortvilte blikket. – Jeg kunde fortalt ham om kampen jeg hadde, før jeg fikk kraft til å gå til Just med det jeg hadde funnet. Han vilde ikke forstått den. Langt tilbake og langt inne lå det løftet jeg engang hadde gitt mig selv: aldri å stille mig mellom barna og Just, ikke å forholde ham hvad jeg visste om dem. Betingelsen for det vi hadde å bygge på av grunnvoll, vi to.

Hans hadde ikke vært med på ugjerningen, men han hadde vært med på å planlegge den, han hadde vært «sammensvoren», han hadde kjøpt ansiktsmaske og gummihansker. – Just spurte om han trengte å røve gamle kvinner for å skaffe sig penger? Da tendte hele gutten i indignasjon, rettet sig op, flammet. Trodde vi det var av tarvelig begjær de hadde gjort overfallet? Hadde de kanskje tømt vesken? Hadde de tatt noe med sig? De hadde gjort det for sportens skyld. De vilde prøve sig, de hadde sett slikt på film hundre ganger, det skulde mot til, og behendighet – det var temmelig lyst i parken, pampen var der også. – Just spurte [121] om han var medlem av en banditt-forening? – Han var medlem i en klubb av kinointeresserte gutter. De hadde en fører, de kalte sig «Den røde hånd». – Hvorfor hadde Hans stukket av i siste øieblikk? – Fordi han syntes det var vemmelig, da han så det var en gammel kone. – Hvis det hadde vært en mann. – Og Just talte til ham, tordnet mot ham. – Eide han ikke moral, hadde han ikke skam i livet? Gikk vi bort og slo ned folk som vi ikke likte, som var i veien for oss – enn si ukjente mennesker for «sportens» skyld – levde vi ikke i et ordnet, civilisert samfund? –

Han tenkte på å melde Hans for politiet som medskyldig. Han gav efter for bønnene mine, han gjorde det ikke. Gutten måtte spise alle mål alene i fjorten

dager oppe på værelset sitt. Vi fikk ikke lov å snakke til ham. Hver kveld sa Just: Jeg forvinner det aldri, Bett. –

Han forvant det ikke før den dagen kom da Hans stod i stuen hos oss med helte-tegnet på uniformen sin. Da reiste Just sig, da først falt byrden av ham, da sa han det han hadde sagt før i en lykkestund: Jeg takker dig, Herre. Da tok han gutten inn til sig på nytt.

Og Hans tilstod: Han hadde ført maskinen sin langt, lenger enn noe fly av den typen før hadde nådd. I kamp hadde han skutt ned en fiendtlig flyver. Han hadde gått ned over den lille byen, [122] de hadde kastet bomber og rammet fabrikkene, de hadde feiet gaten med mitraljøsen. Og gaten hadde vært full av mennesker, og gaten blev dekket av døde. – Og du vendte hjem, uskadt, ropte Just og dirret av lykke. – Jeg har fått perm og jeg fikk dette, sa Hans og løste korset fra brystet sitt og rakte det frem. – Tapperhetstegnet, hvasket Just og tårene fylte øinene hans.

Jeg gråt ikke. Jeg kunde ikke engang gråte.

*

Engang sa Otto plutselig: Du ser så rart på mig, mor. Du er ikke som før i øinene.

Han skulde i selskap. Han skulde danse med den lille veninden sin, med Evi. Jeg satt inne hos ham og så ham ta på sig den mørke jakken over den hvite silkeskjorten. I fanget hadde jeg aftenavisen. Der var en stor overskrift på første siden:

Nye provokasjoner. Skal vi finne oss i alt?

Jeg svarte: Jeg sitter og er forfengelig av dig, du er så pen i stasen. – Den lytefri kroppen, de rette sterke benene, den smale midjen, de brede skuldrene. Og på den slanke halsen hodet med det brungylne skjæret over håret, de store, mørke øinene, nesens fine bue, de friske lebene, de hvite tennene – ikke en ung gud, men gutten min av kjøtt og blod, som leste til eksamen, som vilde bli stjernetyder – som skulde ut og danse med piken [123] sin og sverme med henne under trærne i den store direktørhaven med alle rosene, og kanskje kysse henne Min levende, vakre gutt, som var *her* og ingenting feilte.

Det var ikke det du tenkte på, mor, sa Otto.

Nei, det var ikke det jeg hadde tenkt på. Et lite hull i den hvite tinningen,

hadde jeg tenkt, lite, usynlig nesten. Og han er ikke mer. – Jeg tok mig i vare etter den dagen. Jeg så ikke på ham og Hans oftere, ikke sånn. –

Ennå gledesstunder, ennå måneder, som blev til år og nye år. Store barn nå, voksne gutter. Otto og Grete med skolens beste eksamener. – Just og jeg satt på foreldrebenken og så alle tre gå frem og få vidnesbyrdene sine, satt rake og stolte, var ett i gleden. Og jeg tenkte på den første bokstaven for lenge siden, langsomt og besværlig satt på papiret av barnehånden. Nye bokstaver, side etter side med blyant på rutet papir. Ottos pene, Hansemanns ujevne. Og Grys første A, tegnet op etter avisens trykte. Derfra til idag – de tusen arbeidstimene, mylderet av kunnskaper hjernen hadde tatt imot og lagret. Nå var de rustet, nå skulde de snart arbeide på eget ansvar. Og nest den levende røsten deres, var bokstaven det store, vidunderlige uttrykksmidlet. –

Ottos X og Y i skriveboken, en barnetegning bare, en krøllet linje på papirets hvite den gangen – nå stod de for det ukjente, for tankens søkning, [124] stod overalt på papirene hans hjemme mellom de geometriske figurene. Var en av veiene til stjernehimmelen for ham.

Den utålmodige skriften til Hans, bokstaver som mistet formen i feberen for å feste tanken på papiret – løse lapper på bord og stoler og i sengen hans, utkast til vers, selsomme, forvoksne ord, citater i anførselstegn. Og fra hyllene blev diktbookene mine borte – å, ikke detektivromanen lenger, de virkelige bøkene nå, de store. Fremsiing med fakter for oss alle, når Hans var i det lune. Små verselinjer hvisket frem til mig alene, når han var i *det*. «Vers skrevet av ingen, mor.» Hans egne Sytten år da han begynte med *det*.

Og i Grys skuff lå boken med lås for, den lille dagboken, hennes venn og hennes veninde. Hun, den underlig ensomme, hvad skrev hun i den med sin steile, klare skrift? Tanker, som ikke lignet våre? Kritikk, som måtte avlastes? Problemer hun var alene om å løse? – Hun brente boken i kaminen en kveld, kvelden etter at byen var blitt bombet første gang. Jeg vilde stanse henne, jeg vilde redde den vesle kameraten hennes, mintes synet av det intense ansiktet, knyttet i eftertanke, når hun satt oppe hos sig selv og skrev i den og jeg kom uventet inn. Brenn den ikke, bad jeg, du har gitt den så meget. – Hun bare løftet den litt med ildtangen så flammen fikk bedre tak i bladene. Og sa, rolig, som hun var blitt da, åpen, som hun [125] var blitt: Ja, jeg har gitt den alt engang, mor. Nå

har jeg ikke bruk for den lenger. Og blir jeg slått ihjel, skal den ikke ligge efter mig og prate. – Bokstavene – den første møisommelige A'en, prentet med barnehånd i avisens marg; begynnelsen.

Tegn for tegn; skritt for skritt; kraft og atter ny kraft, til de alle tre stod ved veiskillet og speidet inn i fremtiden.

Er ikke hvert menneske et byggverk, bue over bue, sirat over sirat? Fortid og fremtid arbeider på det, himmel og jord er med i det – synet av en solflekk som danser på veggen, synet av en duggdråpe på blad, *blir* bak pannen, ord fra lærerens røst blir der, kjærtegn og smil – den første sorg, den første kjærlighet: bue over bue, hellig er mennesket, skapt av barndommens og ungdomstidens mirakler.

*

Guttene vilde ikke bli offiserer, som mamma ønsket det, som kan hende Just ønsket det i sitt hjerte. Ingen av dem vilde studere til prest, som gamle fru Helle hadde bedt om i bønnene sine. Otto valgte astronomien. Hvad annet hadde han villet, siden første gang han satt på stigen oppe på det kalde loftet og studerte stjernene i den elskede kikkerten sin? Satt der siden kveld efter kveld, kom ned til de store bøkene fra biblioteket og verifiserte det han hadde sett, og blev så vis, [126] så vis ... Til vi ikke lenger kunde snakke med når han begynte, til selv Just måtte til å lytte. Og da var det som blev stuen vår borte, mens han åpnet universet for oss, himmelen hvelvet sig over oss med alle de løste og uløste gåtene sine; vi blev så små, evigheten så stor. Og gutten vår selv med de svarte pupillene, var i pakt med den.

Vel. Er det ingen annen råd, får han få viljen sin, sa Just. Men han var ikke lykkelig, som jeg, over at Otto vilde bli videnskapsmann. Jeg hadde alltid ønsket det, for jeg hadde sett glimt av den verdenen, fars verden, som er utenfor og over det grå hverdagslivet – et samfund av frie mennesker, som tvers igjennem alle omveltninger kan arbeide med det ingen verdslig makt har evne til å utrydde og legge øde. Jeg husker fars øine, og jeg husker andre forskerøine, fylt av det stille lyset som ikke lar sig slukke, fordi det strømmer fra evige kilder. I Ottos blikk skulde stjernene selv speile sig.

Men Just sørget, sørget over de flinke mekanikerhendene, som ikke skulde komme maskiner til nytte, tenkte på det lange studiet og det knappe utkommet

som sluttresultat. Og jeg tror han håpet at vernepliktsårene, når det unge, sterke legemet fikk sin fulle utvikling, skulde endre Ottos forsett.

Håp mot håp, håpet vi

Ha ham i live idag –. Som den minste av sliterne på en fabrikk, på kontor, men i live. –

[127] Hva vilde Hans bli? Det skiftet fra år til år, gode evner til så mangt. Tegning og fabulering; versekunst og skuespill; seire i tennisspill; premier i glideflukt; beste karakter i morsmål skolen igjennom. Just avgjorde det. Han skulde inn på flyveskolen, tjene verneplikten sin i flyvåpnet. Stod hans lyst til det, skulde han bli flyver. I annet fall skulde han studere filologi. En eksamen skulde han ha, så fikk han siden, i guds navn, dyrke hobbyene sine.

Beslutningen lå ikke tungt på den lyse gutten vår. Det sinnet kjente ikke tyngde. Tusen dager ennu å bestemme sig på, dager med sol på himmelen, med kamerater, med piker å skrive vers til, med spenning på flyveskolen.

Ligg ikke våken av den grunn, mor, sa Otto, Hans har så mange slags vinger, han detter ikke ned. Og ruteflyver blir han aldri, far kan spare planene sine – Hans blir versemaker og skribler, hodet har han i skyene fra før.

De var så ulike, tvillingene, i sinn og skinn, og enda så uadskillelige når det gjaldt. Trettet og sloss om de små tingene, holdt sammen i de store. Hans med den lyse luggen, kast med hodet for å fri øinene for den, kast med hele den slanke kroppen, når noe vesentlig skulde sies. Lys og skygge tok hverandres plass i det blå aprilblikket, så kåt i glede, så nattesvart i sorg. Uro, som søkte ly i Ottos ro. Og alltid fant den, når den jevne, dype brorsrøsten [128] hadde snakket til ham, eller det hvite smilet skammet ham ut

Blir ikke ferdig med å tenke på dem. Leter etter alt i fortiden – den perioden og den, de ordene og *de*. Gråter for at jeg ikke enset dem nok, ikke vel nok – for at jeg hadde råd å gå fra dem til andre, reise fra dem til mamma og Gabi den gangen; for at vi lot dem sykle langtur den sommeren Just og Gry og jeg var på stua i skogen. Men var de ikke voksne? Hadde vi ikke livet foran oss? Nei, vi hadde ikke livet å regne med; og de hadde ikke vokset fra oss ennå! Ingen skal leve på lang sikt med den de elsker. Hvert minutt er en gave, hver time en nåde – minnets forråd siden det eneste sinnet har å nære sig på i hungersnødens lange år.

De blev forelsket i den samme piken. Naturligvis i den samme. Otto fenget først; da blev Hans også tatt; såpass beundret han alt broren. Når Otto endelig omsider begynte å gå daglig med en pike, måtte det være et ophøiet vesen. Og så så han vel nærmere på henne, og så fant han det Otto hadde funnet, og så kom det en trengsels tid for ham.

Evi var ikke som piker flest i byen. Hun var enklere, roligere. Hun ringlet ikke med snakk, hun smilte ikke for de hvite tenneses skyld. Når hun [129] satt stille med de smale hendene foldet i fanget og hodet løftet, lignet hun en blomst som nettop har åpnet sig og bare *er*.

Hun brukte ikke kosmetikk. Det var det første Otto fortalte Gry og mig om henne. – Den nye piken, datter til ingeniøren i nummer seksten, maler ikke lebene sine, sa han og så på Grete. Ikke kinnene og brynene heller, sa han og undersøkte Grys ansikt videre. Det hadde ingen virkning på henne. Så, svarte hun likesæl. *Hun* klødde på ansiktet sitt, som hun klødde på kroppen hver morgen, strøk de små, korte lebene med rødt, fikk de lyse brynene til å synes med svart, gav den bleke huden et brunskjær. Blev ikke pen, men blev penere enn naturen hadde ment det. Og hun lot det bli med morgentoalettet, hun rev ikke speilet sitt opp av vesken i tide og utide, hun hadde ikke ansiktet sitt i tankene dagen lang, hun lot ikke samtalen omkomme for å stille med håret. Jeg var glad for det. Jeg var glad for en ting til – Grete farvet ikke neglene sine røde. Jeg har aldri kunnet se de røde kvinneneglene uten å synes det var leit. Hvad betyr de? Hvad vil de? Spør ikke henne som tankeløs følger et motebud. Spør ikke henne som møter mannen med fingrer dyppet i blod, møter ham som kommer fra slagmarken. Hun kan ikke svare dig. Men *han* vil kunne svare – han kjenner appellen fra det som er blitt perverst, fordi det ikke lenger er primitivt.

[130] Evi var som naturen hadde laget henne. Ingen helperhånd hadde rørt de lyse brynene, de sarte lebene, den svakt farvede huden. Og Otto stusset ved det, målte henne med de andre pikene – kom med resultatet en kveld vi satt sammen ute på havetrappen. – Hun Evi er den første naturlige piken jeg har truffet. Hans sa: Jeg har spekulert på det, jeg også, gutt. Åssen smaker et umalt kyss? – Det vil vise sig, svarte Otto. Vi lo. Men fra da av la ikke gutten skjul på at han hadde valgt.

Det stod en kort kamp mellom ham og Hans. Hun vaklet kan hende litt i førstningen mellom de store pene guttene, Evi. Mellom trubaduren Hans og ridder Otto. Og det var vel ikke hun, det var heller Otto selv, som avgjorde saken.

Hans trakk sig, som det hette på sproget hans. Måneder senere, da såret var lægt og vår lyse gutt i full sving med nye veninder, nevnte han noe om det til mig en kveld. – Otto var skjør, sa han, han vilde kaste mig ned gjennom kullsjakten lå jeg ikke unda Evi. Han snakket ikke til mig på en uke. Men så mye var det ikke om å gjøre for mig å bli fiende med ham. Evi er fin, oplagt. Jeg var jævli punktert, det nekter jeg ikke for. Hun er forbanna søt i det vesle trynet. Men vet du hvad Otto spurte mig om da det blev sprekk i ham igjen? Vil du gifte dig med henne? spurte han, kors på halsen, mor. Da skjønte jeg han var komplett gåen. Jeg spurte når han sist hadde tredveårsjubileum. [131] Jeg er atten som dig, svarte han, men det er *Evi*. Han vil ektevie henne, tror han. Akkurat som om slikt forsiggår.

Jeg sa at det hender. Jeg fortalte gutten at det hadde hendt med hans egen far. Og minnet om Just fra den gangen kom over mig, og jeg så at Otto slektet på ham. Det var Justs styrke i følelsen han hadde. – Hans sa at det var *den* tiden; la milevidden mellom oss gamle og sig. Jentene var vel ikke så bråvakre heller da, grundet han. Når du tenker på at hele kloden er full av dem, mor, og at jeg ennå bare har sett en ti-tolv stykker av vinnerklassen – nei, *gifte* mig! Og hvad Evi angår, sa han og så blått på mig, så står hun sig på Otto, det er klart. Jeg er vel ikke idiot. Hun som får Otto, trenger ikke be flere bønner.

Han var fin da, gutten vår! «Trakk sig», gjorde plass for broren med et ydmykt sinn. –

Om Evi var god nok for Otto? Om hun hadde kjærlyhet nok til ham – om det vilde vare? Jeg tenkte ikke på det. Hun kom til oss oftere og oftere, satt hos oss om kvelden, fulgte med på søndagsturene våre, spilte på flygelet og sang de små folkevisene for oss med den rene røsten sin. – Otto skinte på henne og hun blomstret. Det var alt jeg visste. Det var nok. Vi hadde våren hos oss midtvinters.

Just likte ikke dette forholdet i førstningen. Var redd det skulde skiple gutten, sinke arbeidstempoet [132] hans. Det gikk motsatt – like til den dagen han måtte bytte dagligklærne med uniformen, arbeidet han i samme jevne rytme med studiene sine, intenst og uten svikt. Han hadde fått et nytt mål å stevne mot

bakom den store eksamen. Når han nådde det ene, skulde det andre bare være en armslengde borte: Han og Evi på en liten hybel under stjernene. Jeg merket aldri tvil hos ham. Den første piken i livet hans skulde bli den endelige og eneste.

Romantikk, sa de. Dagdrøm og tøis, sa Gry og Hans. Jeg vet ikke –. Mellom de tusen splittede sinn, mellom liv levet på sansenes tilfeldige bud, finnes det slike søiler av fasthet, av tillit til egen kraft – finnes det slike menn som går sin viljes vei, uanfektet av hele kjønns teorier om driftens krav på tilfredsstillelse hos nye og nye kvinner. Jeg har kjent dem. Hva hadde de igjen for det, spør koret og ler. De hadde årenes ubrutte, veldig arbeidskraft. De hadde evnen til å yte det fremragende. De hadde sundhetens gave å gi barna sine. De eiet sinnets skjønne, harmoniske likevekt. De var mennesker i større og høyere mening enn menn flest.

*

For Grete ble Evi en skuffelse. Det var noe rørende, nesten vekt over småjenten vår i forholdet til Ottos veninde, den første tiden. Evi var sytten, [133] Gry femten. Likevel kunde Gry virke som den eldre – så tidlig utviklet, både kroppslig og åndelig. Hun hadde ikke hatt søstre, aldri hatt besteveninder – nå var det som søkte hun begge deler i Evi, søkte det på den underlig hårdnakkede, stive måten hun kunde ha overfor Just og mig og brødrene også, når hun vilde helt innpå noe i oss, ha *sin* part i oss. Hun hang i Evis arm, hun drog henne med opp på rummet sitt og viste henne tingene sine. Hun sa: Kom, så går vi ut i haven, du og jeg, Evi. Og hun ble rar og tom i øinene, lik en tilrettevist hund, når Evi vegret seg og hadde annet fore. – Litt etter litt kom det noe trassig og påståelig over henne, hun kunde gjøre små utfall mot Evi, spørre utfordrende hva Evi mente om det og det. Oftest fikk hun bare en svak rødme i kinnene på den annen til svar. Til Otto en dag sa: La Evi i fred, Grynet. Da svarte hun: Hvorfor skal *hun* bestandig være i fred? Hun er vel ikke død ennå? Er du vel, Evi? – Jeg vet ikke, jeg, sa Evi og smilte og så på Otto. Og Ottos øine gav henne i et eneste lykksalig blick forsikringen om alt det liv hun hvert minutt skjenket *ham*

Efterpå tok Grete med vrenge leber opigjen til mig: «Jeg vet ikke, jeg. Jeg vet ikke, jeg.» Det var forakt i røsten hennes, men det var ulykkelighet også – sorg over et håp hun, den nøkterne, hadde kostet på seg og som var blitt til intet. – Hun ser ut som hun tenker, mor, men det er bare [134] farven på øinene hennes!

Hun kan ikke annet enn kvitre og spille piano og la Otto kysse sig. Hun er verre enn de andre, så umalt hun er! Hun er aldeles ubrukelig, og stakkars Otto. – Jeg sa hun skulde ikke stakre Otto. Vi visste ikke hvordan hun var når de to var alene. Kanskje både snakket og tenkte hun da. Og vi visste hun hadde varme og sødme, ofte nødvendigere enn mange ord det. Og jeg sa: Det er ikke så lett å kappkjøre med dig, Gry, når du spenner for alle kjepphestene dine. Jeg kunde ikke snakke noe videre jeg heller når moster Gabi kjørte frem. – Men du leste, du leste tusen bøker. Evi leser ikke avisene engang, ropte hun. Og plutselig gjemte hun ansiktet i hendene og trampet i gulvet og hikstet: Vi kommer ikke lenger, vi kommer ikke videre, så lenge det finnes Evier alle steds. «Sødme og varme,» men hode da, mor, *hode?* –

Hvem var det vi hadde fått iblandt oss i Grete? All min dag har jeg grublet på det. Her inne har jeg lett bakover i Justs slekt, i min egen, efter løsningen. Men jeg har tenkt også at kan hende finnes det krefter utenfor nedstamning og dunkle arvelover, som akkumuleres i et levende vesen og gir sig utslag den neste gangen i en slektsrekke. Geniene springer ut i et folk, stiller oss foran den samme gåten: hvor er de kommet fra i *de* forholdene, barn av *de* menneskene?

Hos Otto, hos Hans kjentes jeg ved det meste, [135] hos dem hadde sinnene svip av så meget fra Just, fra mig selv og fra foreldrene våre. Hos Grete var bare ensomhetskjenlsen velkjent for mig. Den hadde vært min og den hadde vært Justs. Men hos henne hadde den røttene sine i annen jord – *hun* var ikke sky for mennesker, hun slo *frivillig* vrak på omgang med jevnårige, hun gikk ikke og laget sig en drømmeverden for å bøte på det virkeligheten nektet henne. Hun levde ikke som Just i trange kår, som krevde alle evner, så lek og kameratliv måtte ofres. Hun hadde alt det vi ønsket for henne: rummelige forhold, et lykkelig hjem, åpen vei til barne- og ungdomsgleder. Og likevel –

Jeg har aldri forstått – eller hørt henne si noe som tydet på at hun gjerne vilde vært gutt, mann. Men så tidlig som før overgangsalderen begynte tankene hennes å kretse om kvinners vilkår og muligheter, om stillingen vår i samfundet, om en idelig jevnføring mellom vår og mennenes psyke og utvikling. Og i femtenårsalderen emnet den sig til den ubarmhjertige kritikken hun øvet over sitt eget kjønn.

Den dagen kom da vi måtte si farvel til guttene, da de drog på det overfylte toget for å gjøre militærtjenesten. I to år så vi dem bare i korte stunder – eller vi så dem ikke Otto var hos Evi, med Evi, borte i Evi. Hans flakset og fór, flyver uten [136] fly, alltid på vingene, nye venner og veninder, berust av friheten, hanestolt av uniformen sin, sulten – på teater, på dans, på lange utekvelder, intet signal gjorde slutt på. – Vi hadde dem hjemme og hadde dem ikke – hjalp hverandre til å forstå det, til å finne oss i det, Just og jeg. Satt i stuen vinterkveldene, satt på havetrappen sommerkveldene, ventet, og ventet ikke mer, og gikk til ro. – Oss har de, og de vet det, sa Just, la det være nok, Bett. –

Jeg gråt litt somme tider. Kroppen min gråt i lengt etter synet av dem, etter berøring. Men sinnet mitt var sterkere og rettferdigere, det unte dem hver time i glemsel og glede med andre unge, det visste at kanskje er denne uken den siste uken de eier av frihet – og liv. Skyggen var alt over oss alle ...

Guttene reiste. Men Grete blev. Og vi kom nærmere hverandre, som en kunde komme nær *henne*. Hun gikk i gymnasiet nå. Der, som i småskolen og middelskolen, falt arbeidet lett for henne. En sjelden gang var hun ute med kamerater i fritiden, mest holdt hun sig hjemme, slukt av lesning. Ikke romaner, ikke diktbøker – biografier, historie, bøker om opdagelsesferder, den store sosialøkonomien i tre bind fra Justs bokhylle. Hun spurte Just om ting hun ikke forstod, godtok ikke alltid svarene hans, fikk noe stint og tvilende i øinene ofte. Sa en gang: Du stoler så blindt på tall og statistikk, [137] du far, men de tjener formål og gamle forbenede forestillinger, de også. Mig spurte hun sjelden om noe. Men var vi alene, kom hun ofte med utbrudd som røbet gjæringen i sinnet hennes, røbet et underlig utålmod over – ja, over at det gikk så sent å bli voksen.

Undervisningen på skolen var basert på sinkene, sa hun. Og med oss kvinner er alle ting lagt an etter middelmådighetens mål, sa hun. Det kunde være bra med selvstudium, men vi trenger hjelp også, mor, hjelp utefra, kunde hun bryte ut og se på mig, som var jeg medskyldig i alt det range og gale. Det var jeg vel også, det har jeg vært efter Gry's opfatning. – Gabrielle sendte henne hver uke avisen, redigert av kvinner for kvinner. Jeg endte med å grue for dagen den beskjedne trykksaken kom. Gry kastet sig over den og kastet den fra sig med samme utålmod. Aldri skriver de om det vesentlige, ropte hun, og alltid skriver de dårligere enn mannfolkene. Jeg spurte om ikke det vesentlige for oss var alle

spørsmålene som angår morskap og hjem og arbeidet vårt utenfor hjemmet og beskyttelseslovene, og alt det de skrev om. Nei, det er det ikke, svarte hun heftig, det er hjerne, hjerne, hjerne det kommer an på! For vi er bare brakkmark ennå, og kjønn og en flokk sauer i ingenmannsland. Og tårene spratt fra de små øinene hennes. –

Når Gabi besøkte oss de korte dagene, måtte [138] jeg nytte formiddagen vilde jeg få snakket med henne – siden prøvet Grete å bortføre henne, ut på tur, op på sitt eller guttenes rum. – Det er noe jeg må snakke mer med dig om, moster Gabi. Og Gabi gikk villig med – så bort på mig under de tunge lokkene, sa: Gry trenger mig, Bett, hun er ikke som ungpiker flest, du må avstå mig til Gry denne gangen. – Jeg avstod henne, enda jeg syntes ingen kunde trenge henne mer enn jeg nå – Gabi, som *visste* at det ikke blev til alvor med krigstruslene, de som drog sig op omkring oss som et tordenvær, måned efter måned. Krigen kommer, Gabi, den kommer, kunde jeg si, og angsten for guttene gjorde mig vill. Og hadde jeg ikke grunn til angst, selv om krigen ikke kom? På den store flyveplassen, hvor Hans blev lært op, hadde de øvelser, som nesten hver dag, hver dag, kostet liv. Det blev ikke nevnt i avisene, det blev ikke kjent, men Hans selv hadde fortalt det og med den makabre stoltheten på våpenets vegne jeg ikke tålte å høre. – Hvad risikerte Otto, som bare drasset og drog på kanonene far og gjenget hans hadde laget! Nei, flyingen, du mor, det er *sport* det – det er racing med døden, det – han er nok flink, men vi er flinkere, snart har han ingen chance! – Måtte jeg ikke få laste av fortvilelsen min hos Gabi, trengte jeg ikke høre om og om igjen at hun forbannet rustingen og øvelsene og hele krigsmaskineriet sammen med mig. Og var det ikke den eneste gode [139] stunden jeg hadde når hun forsikret mig at hele arbeiderklassen i «fiendens» land stod solidarisk med vår egen, og aldri vilde løfte hånd mot brødrene sine på denne side grensen. Er du viss på det, viss? spurte jeg. Og Gabi svarte bestandig det samme: Kunde jeg leve og arbeide – og være glad, visste jeg ikke det, Bett? Å nei, sa hun, det problemet er snart ute av verden. Det er vanskeligere med Gry.

Så gikk hun til Grete. Så prøvet hun med det redelige, varme sinnet sitt å gi *henne* tro på fremtiden. Satt oppe hos henne utover nettene og drøftet de spørsmålene som hun sa var dunklere og vanskeligere enn problemet krig og fred – mål og midler for kvinnens fulle frigjøring, ikke utover, men innover, ikke bare i forhold til menn og samfund, men i forhold til egen svakhet og styrke, til

mangelen på stolthet, til vilje og brist på vilje. –

*

Jeg skrev oftere enn før til Maya i denne tiden og fikk oftere brev fra henne. Vi levde i samme uro, i samme angst, ja, konvoluttene våre kunde vært sendt fra ett land, hadde ikke frimerkene røbet dem. Så rådløse, så fortvilte, ja, så likedan falt ordene våre, de samme var spørsmålene våre og svarene våre, at hadde ikke en bitter virkelighet stått bak oss begge to, hadde vi kunnet tro vi bare agerte i en farse.

[140] Jeg skrev og spurte hvorfor landet hennes i slik feberhast befestet grensene sine mot våre? – Hun skrev og spurte mig hvorfor landet vårt bygget ut nye og nye stillinger ved grensen, som trusler mot landet hennes? – Jeg spurte hvorfor avisen hun selv arbeidet i og alle de andre, skrev slike hissende artikler om at *vi* vilde angripe, vilde gå til krig? – Hun spurte hvorfor hele pressen hos oss førte slikt aggressivt sprog, hvorfor den målbevisst egget folk til å tro at hennes land planla overfall og angrep? – Jeg: Hos oss var *hele folket* mot krig, hos oss tenkte ikke ett menneske på å forulempe en nabo vi ønsket å leve i vennskap med. – Hun: *Hele hennes folk* var mot krig, ikke en levende sjel tenkte på å angripe oss, alle, alle hadde ett ønske, å få arbeide videre i fred. – Jeg skrev at spioner var blitt grepet herhjemme, mennesker betalte av hennes lands regjering for å utlevere militærhemmelighetene våre, hvad sa hun til det? – Hun sa at en spion var blitt grepet og skutt i selve byen hun bodde i, at det var blitt funnet papirer hos ham som soleklart beviste at han var betalt av vårt lands regjering for å sette sig i besiddelse av planer over militære tiltak, hvad sa jeg til det? – Det er ikke sant det du skriver, Maya, du er blitt ført bak lyset av provokatører, av løgnpropaganda, å Maya, tro mig når jeg sier at herfra kommer aldri, aldri krigen. – Det er ikke sant, det du skrev, Beate kjære, du er blindet av en patriotisme på villspor, [141] dere er i rustningsindustriens vold, den som vil krig for krigens egen skyld. Tro mig, tro mig når jeg sverger, at nå føler vi intet uten avsky og gru ved tanken på en krig landene våre imellem. –

Ja, vi agerte, vi var små marionetter, som blev ført mot hverandre av den usynlige hånden. Til siste slutt skrev vi. Bare ett sted møttes vi: i den felles angsten for sønnene våre.

*

Jeg snakket med Just, jeg snakket med Gabi om Mayas brever, leste høyt av dem, sa: Der hører dere, hvad skal vi tro, hvad skal vi tro? Og Justs svar og Gabis, å, de lå lenger fra hverandre nå enn Mayas og mitt land – svar fra to kloder som aldri skal skimte hverandre

Siden den natten jeg bad Just slutte ved Jern og Stål hadde det vært noe i ham som var lukket for mig. Han nevnte ikke arbeidet sitt var han ikke nødt til det. Spurte barna ham, når jeg var til stede, om de veldige, nye utvidelsene ved fabrikkene, svarte han kort og uvillig. Da han blev tatt op i direksjonen for bedriften, fikk jeg vite det gjennom avisene, selv fortalte han det ikke. Og jeg hadde ikke makt til å endre dette, jeg orket ikke ta det op, bare tanken nærmet sig, kjente jeg den samme uroen, den samme fortvilelsen som den natten – ja, den blev sterkere og dypere, eftersom ryktene om en kommende krig øket. Det var som [142] hadde han og jeg fått noe uoverkommelig foran oss. Det lå der som det lumske myrsøkket på stien frem til stua vår i skogen, der Hans engang gikk ned i til opunder armene, det vi alltid måtte gå langt utenom. Og da jeg nå leste for ham av Mayas brever og la dem vekk og så på ham og spurte: Hvad skal vi tro, Just? da var det som svarte han mig langt, langt bortefra, fra andre siden den fryktelige hengemyren.

Vi skulde ikke tro henne. Hun var borger av et land og til og med ansatt i en av det landets fordømte aviser, hvor alt og alle var innstillet på å motarbeide og mistenkeliggjøre alt vårt – hvor barna fra skolen av hadde lært å hate oss – hvor hele mentaliteten var råtten og hele systemet korrump. Han trodde ikke på noen krig mellem dem og oss, trass i all utfordring, alle skjendige anslag, alle provokasjoner der borte fra. Men skulde engang tålmodigheten vår og storsinnet ta slutt, da vilde han si at for Mayas fedreland kunde kanskje intet bedre hende, enn at det gjennom et nederlag fikk øinene op for sin egen elendighet, så det atter kunde reise sig. – Jeg sa noe om Mayas land, jeg sa noe om kunsten, om videnskapen deres, som i århundrer har lyst for oss og ikke hatt varmere beundrere enn nettop oss. – Just svarte mig. Han tok op igjen ordene, kunst og videnskap, med det tonefallet jeg aldri hadde glemt, det han hadde den gangen han for mange år siden bebreidet mig [143] drømmene og lengslene mine og vilde nekte mig å lese for barna. Det var ikke videnskap og kunst som skapte kraften i et folk, *det* var det kroppens og viljens trening som gjorde. Og den leste ingen sig

til i versebøker og romaner, ikke engang i verker om stjernehimlen – den slet en mann sig til i daglig akabskamp med naturen. Først når hver del i en maskin arbeider lytefritt, uselvisk, så å si, får maskinen full kapasitet. Så også i et folk – slagkraften betinges av hvert enkelt individs uselviske innsats, på resignasjonsevnen, på viljen til å underordne sig, til å ofre vaner og lyster og fritid til fordel for landets kapasitet. Han hadde prøvd å lære mig det, han hadde prøvd å lære barna våre det. Hadde det vært forgjeves, så kunde jeg likevel hilse min veninde Maya og si at bak *ham* stod et helt folk som har gjort dette livssynet til sitt og som er uovervinnelig, fordi det har lært viljestyrkens hemmelighet å kjenne, den, som gjør selv den svakeste sterk. Og dette livssynet er vi villige til å kjempe og dø for, kan du hilse og si – om hun da kan begripe en slik tale. Frykte den har hun grunn til!

Det var Justs krigserklæring. – Men jeg hørte bitterheten bakom ordene også – hjertet mitt slo, det slo av medkjensle og det slo i vé – på nytt syntes jeg han var en fremmed. Jeg gråt over ham, over mig selv. Jeg kjente armene hans omkring mig, men jeg visste de ikke kunde beskytte mig. –

[144] Gabrielles svar. Fort, lidenskapelig –. Damen, Maya har rett. Intet *folk* i den civiliserte verden vil krigen. Knappt i den uciviliserte heller. Krig er ikke annet enn spekulantenes, jobbernes, storfinansens digre, desperate varp i det oprørte havet, når de mener timen er inne til å våge det. Når de har forberedt det lenge nok gjennom lakeien Pressen – når inntektene ikke lenger dekker utgiftene i rustningssvindelen deres, når de trenger den store hausse på markedet. Jeg og du og guttene dine og hver eneste kvinne og hver eneste mann i folket er bare brikkene deres, som de flytter steg for steg, som de idiotene som de tror vi er. Stenget er satt ut for mange år siden, Bett, garnet er fint som et kingel av stål, og så langsomt drar de det sammen, at de tror vi ikke merker det engang. Små notiser i avisene, litt større notiser, ikke på første side, gjemt bort mellom pene artikler om pene folk, om handel og vandel og samarbeid. Ørsmå dråper, en dråpe gift tre ganger om måneden, til vi kan tåle en større dose, en artikkel med litt overskrift: Kjedelig episode ved grensen. Men den bortforklares, den også – den gir bare støtet til intervjuet med sjefen for våpenfabrikken, til fotoreportasjen fra tropperevyen, i tilfelle av – –. Vi er rustet, vi har intet å frykte.

Å, det går fint og smått, ennå er det den nye kanontypen, nye motorer, nye kjemikalier, som ikke er uteksperimenterte. Ennå er det ikke bekvemt [145] med

for store overskrifter. – Jeg ropte at de var kommet! de skrek jo fra avisspaltene hver dag, i våre aviser og i Mayas! – Ja, nå er de kommet, svarte Gabi, og et selsomt lys fylte øinene hennes. – Nå er ikke øieblikket langt unda da vi skal oppleve det. Nei, nei, ikke krigen, skjelv ikke! *Krigsnederlag*, selve Krigens undergang, Bett. Du og jeg skal oppleve den, du og jeg skal oppleve den.

Jeg visste jo hvad Gabi trodde, jeg visste jo hvem det var som skulde nekte å marsjere, nekte å skyte, nekte å drepe og la sig drepe. Jeg tok hånden hennes, jeg satt og holdt henne i hånden og lukket øinene og hørte på henne, mens hun ennå en gang forkynte det for mig. Jeg vilde, vilde tro, med lukkede øine.

*

En dag sa Gry til mig: Moster Gabi er naiv, mor, synes du ikke hun er naiv? Jeg ante det Gry vilde si – jeg vilde helst reist mig fra bordet og sømmen og rømt ut av stuen. Jeg prøvde stanse henne: Nei, naiv er ikke Gabi – hun er varm, hun kan være heftig, men naiv – nei. – Hun går og drømmer om at arbeiderne skal stanse krigen, sa Gry. Det er naivt, mor. – Jeg tror på at det vil skje, sa jeg og forsøkte å møte de grundende øinene som aldri vek. – Det greier de aldri, sa hun. – Hvorfor ikke? Var de ikke mange, var de [146] ikke de fleste? Og var det ikke dem som alltid måtte betale dyrest både med liv og kår? Var det ikke arbeiderne som hadde støttet fredsarbeidet i alle land, som følte sig som brødre? – Vi stoler på dem, Gry, ellers er vi fortapte, ropte jeg. – Vi er fortapte, mor, sa hun stille, – denne gangen og neste gang og kanskje enda lenger. – Jeg tålte ikke høre henne si det, du må ikke *snakke* sånn engang, sa jeg, du må ikke! Det blir ikke krig. Gabi er så sikker, så sikker, og hun vet mer enn du og jeg. – Nei, svarte Gry, hun vet ikke nok. Hun vet ikke at det bare er vi kvinner som kan stanse krigen. Hun vil ikke høre på det engang. – *Vi?* Jeg måtte gjemme ansiktet i hendene. Det var som slo våres alles hjelpeløshet sammen om mig. Da kjente jeg Gry's hånd mot pannen min. – *Det er vi som kan det, mor*, sa den klare, knappe røsten – som engang skal vise at vi kan det. Om vi så ikke skal leve for annet og arbeide for annet i hundre år! Når *vi* engang blir mennesker, da blir vi sterkere enn dem, for alt nå er vi seigere til å holde ut, til å verge og bevare. Det vet du, mor. –

Jeg så på henne, hun var hvit – å, nå hjalp ikke farve og pudder mer – blodet var annensteds, var hos hjertet, som buldret og skalv under blusen. Øinene var blitt store og mørke, hendene dirret. Og et sekund var det som strømmet hun

over i mig, som vilde en ukjent kraft løfte sinnet mitt [147] inn i noe stort og lyst ...
Da så jeg dem – da så jeg guttene mine, ansikt ved ansikt, tett inn til Grys. Og
hørte røsten hennes fra for et øieblikk siden: Vi er fortapte – denne gangen. –

Jeg hadde aldri besvimt før, jeg har ikke gjort det siden, ikke engang *da*. –
Jeg lå på gulvet da jeg våknet, med hodet i Grys fang. Noe varmt falt på ansiktet
mitt. Det var tårer, det sterke, fremmede barnet mitt gråt, mens hun kalte på
mig med ømme navn. –

[Gi mig tilbake sønnene mine!]

[149] *Gi mig tilbake sønnene mine! Gi mig igjen Otto og Hans, de er mine, hvad du så sier. Kroppen min har båret dem og født dem. Hendene mine har verget dem og passet dem, brystene mine har nærret dem. Skritt for skritt, ord for ord har jeg fulgt dem, å, så langt evnene mine rakk. Sett dem vokse, sett dem bli gutter, bli menn; ingen, ingen har sett dem som jeg – evnene deres, lengslene deres – feilene, kampen for å vinne på feilene – gleden de fikk, skuffelsene de led. Sett det, sett det. Arbeidet deres, det lange vanskelige arbeidet, barnets, guttens, mannens, for å fullkommengjøre sig. De er mine! Jeg har ikke løiet for dem, det er ikke jeg som har narret og bedradd dem. De er min smertes og min fryds gave til jorden, til våres alles store, rike jord, som de skulde gjøre bedre og rikere, sammen med dig og mig og oss alle.*

Å, grusomme, forheksede verden, å, vanvittige, ville tid! Mot døden og lemlestelsen førte du dem fra første stund, og visste det! Smilte til dem, smilte til mig – med dolken gjemt under kappen. Løftet armen og støtte til.

[VIII]

[151] Vi fortapte.

Det skjedde. Den brøt ikke ut, den *var* der en morgen da vi våknet.

Høst. Stille, varme høstdagen. Og lønnetreet i haven fikk et lite stenk av blodrødt langs bladene. Otto satt under det i solen og leste hver formiddag –

skjorte med åpen krave, hvite benklær; løst fra uniformen, fra det stive tøiet, de tunge støvlene, endelig løst.

Hans stakk en blomst i knapphullet, en av augusts små, gule stjerner, før han gikk til byen. Flyver eller ikke, universitetet eller ikke, ja, det skulde besluttes, imorgen, far, om noen dager! La mig drive litt i sola med de andre først! – Hørte på mig og vaklet – ja, ja, filologi var fint, sprogstudier for eksempel, trengte ikke bli ungefut for det. Hørte på Just og vaklet – ja, flyvervåpnet var fint, oplagt. Bare en ikke fikk slik treg mave av all sittingen. Otto sa til oss: Dere kan spare dere, det går som jeg har sagt, Hans blir hverken det ene eller det andre, han blir penneknekt. – Eksamen *først*, sa Just. –

Vi hadde hatt dem hjemme, en hel sommer hadde vi dem, på stua i skogen, og i det nye huset vårt utenfor byen. Hans og Otto, Evi og Gry – fire glade unge, som fortalte, trettet, snakket og lo, la planer, hadde venner hos sig og gikk til venner. Tre sorgløse. En blandt dem med åpne øine, som prøvde ikke å se. Var så ulik sig, den [152] tiden, Gry, *vilde* være glad, være som Evi, være med; snildere enn før, mer dempet, spilte den lille rollen sin, å, så flink. Grynet begynner jagu å ligne noe spiselig, sa Hans. Gry er blitt kvinnfolk, sa Otto. – Sytten år da Men en kveld vi blev alene ute på trammen foran stua, sluknet ansiktet hennes brått – som skogen nettop hadde sluknet efter solefallet. – De er så glade, mor, de skjønner ingenting, hvisket hun. – Kanskje det er dem som forstår, ikke vi, svarte jeg og klamret mig til det. –

Det kom i radioen. Hvorfor hadde Otto vært nede i røkeværelset og hørt på den første, tidlige morgensendingen den dagen? *Ventet han likevel noe?*

Vi lå enda, Just sov. Jeg hørte skrittene nedover trappen. Hørte dem komme opover igjen, langsomt, ett for ett. Stilt blev døren vår åpnet; på terskelen blev han stående, blå og lys i nattdrakten, det mørke håret hit og dit efter søvnen på puten; øinene Far og mor, sa han. Just våknet, reiste sig over ende. – Det er mobilisering, sa Otto, vi skal av sted om fire og tyve timer. De slåss alt. Fire og tyve timer.

Hvad er tid? Jeg hadde dem ennå denne evigheten. Hvert av døgnets minutter kunde jeg være hos dem.

De forlot ikke huset. Evi kom til oss, Grete blev hjemme, og *de* forlot oss ikke. – Otto var alene [153] med Evi inne på rummet sitt; da var jeg hos Hans. – Han

låste døren sin en stund, det er noe jeg må gjøre ferdig, mor. (Et dikt til en pike, fire små vers, å gud, et lite *dikt*). Da var jeg hos Otto, vi pakket, det tok ingen «tid», så mange hender om de få tingene. Så gikk vi fra rum til rum i det store huset. To par øine så på dem til avskjed. Bøker blev tatt av hyllen, bladd i, – har ikke en centimeter plass mer – jo, i lommen, kanskje i lommen. Den aller minste boken med den største skatten: «Kjærlighetsdikt fra mange land.» Ta den du. Nei, ta den du, for svingende. – Vi trakk lodd. – Evi stod der, hvit, en lukket blomst, alle blader bøid sammen om fortvilelsen. – Høire eller venstre, Otto? – Høire. – Han fikk skatten. –

Vi gikk igjen, vi satt. Fem sammen – tre – to – i stuene, ute på havetrappen. Snakket om sommeren som var forbi, denne deilige sommeren. Snakket skolehistorier, den ene fødte den andre, *de lo*. Snakket om byen vår og om menneskene. Snakket ikke om *det* – streifet det og vek unda, fort. Nei, snakket ikke om det før Just kom fra kontoret.

Alt det beste og fineste til middagen – yndlingsrettene, den lette, søte vinen for Hans, den tunge, røde for Otto; blomstene Gry hadde hentet i haven; duken Evi hadde sydd til oss! Men maten – de forsynte sig, så på den, rotet litt i den, fikk den ned; [154] nei takk, jeg er mett, mor. Glassene tømte de, blev ikke høirøstede, blev stille av vinen, satt og så inn i noe. – Så inn i det Just sa. Det var godt for oss alle, at han sa det, at han rørte ved det med de faste ordene sine; vek ikke unda, han. Vi hadde alle chanser til å vinne denne krigen; den vilde kan hende bli blodig, *blodig for de andre*, men kort. Neste år på denne tid satt vi forhåpentlig sammen her igjen og kunde se tilbake på seieren. Skål, gutter. – Stemningen i byen var behersket. Sånn og sånn var motstandskraften her hjemme – sånn og ytterlig mindre godt forberedt var forholdene hos de andre. *Der* gikk det antagelig først løs for alvor – eller *der*. Den kunde ikke kommet på et heldigere tidspunkt for oss, krigen. Snart var hele landets avling i hus, og vi hadde enorme forråd. Sulte kommer dere ikke til, gutter.

Den var som en klokke i rolige svingninger Justs røst – alene inne i en lam stillhet; men litt efter litt vennet vi oss til den, ja, guttene fikk mæle og kunde spørre, hvad tror du om det, far? Og om det? Blev menn sammen med en mann. – Vi satt lenge til bords; vi snakket om fremtiden til slutt, om en reise vi skulde gjøre alle sammen når det var over. Ordene dekket oss, som sne som faller og

faller. Det var Grete som brøt op. Hun reiste sig, holdt sig fast i stolryggen med begge hendene, sa: Jeg har vondt i hodet, jeg går og tar et pulver. Jeg fulgte henne op. Der fikk vi [155] gråte, begge to. Der fikk jeg lov å bre over henne i sengen, som da hun var liten. Bare en liten stund, så må du vekke mig, mor. Jeg lofte det.

Otto og Evi var forsvunnet. Just tok middagsluren sin som ellers inne i røkerummet. Hans og jeg blev alene i havestuen. Han vilde ikke sitte, gikk og gikk – fra vindu til dør, fra vegg til vegg, skubbet unda stoler, strakte fra og til armene rett op, mens han snakket, tok sig om nakken somme tider. Høit og uten ophør snakket han om flyvningen sin. Første gang han slapp sig ned i fallskjerm og landet i den store eiken – nei, han hadde ikke fortalt mig om det før, for det hadde vært på hekta, altså, og den gang var jeg så pysset og gren for ikke no'. Han kom ned på skakke nemlig, og det var så vidt Men alle gangene siden hadde det gått brillefint, flott krill i magan, mor – agere bortimot stjerneskudd! Husket jeg ikke han hadde ønsket å være fugl da han var guttunge? Storartet, nå var han omtrent blitt det, det kunde en kalle flaks! – Og om spenningen når flyene hadde lyskasterne efter sig – haren har det trivelig i losen mot *det!* – Om svimmelheten i de høie luftlagene, om pirringen i alle nerver, når de skulde ta bakken på ukjent sted ... Men herlig alt sammen, herligere og herligere, der han stormgikk, med brennende kinner og skinnende øine.

[156] Hans, sa jeg. Han tverrstanset. Veltet en stol, bøide sig og satte den omhyggelig på plass. – Kom hit, Hans, bad jeg. Han kom langsomt, lutet med hodet. Men like ved mig kastet han sig ned, knelte inn til mig, grov hodet ned i fanget mitt. – Det lyse håret var varmt og svett. – Vær ikke redd, vær ikke så redd, hvasket jeg, det går godt, det går ikke galt, Hansemann. – Han tidde, han lå stille, men han dirret som en streng. Jeg strøk ham, jeg kysset den kalde hånden hans. Da løftet han ansiktet mot mig og sa: Alle er redde, mor, Otto også. Men jeg er ikke feig – du tror ikke jeg er *feig*?

Nei, han var ikke feig. Han var redd, men han vilde skjule det; det er det som er mot.

Eftermiddagen blev så lang – utrolig, vi kunde nesten ikke få slutt på den, visste ikke hvor vi skulde gjøre av oss, fant på noe å gå efter, kom inn til de andre igjen, satt litt; sånn hadde vi det alle, undtagen Just. Han holdt sig ved radioen i

røkeværelset, kom og fortalte oss det han sist hadde hørt, forklarte hvad han syntes og trodde. Det lå som en ond uro og ulmet omkring ham, en sky han var alene om – vi ville ikke inn i den. Guttene bladde videre i albumene, de nye og de gamle med fotografiene vi hadde tatt årene igjennem. Og ennå lo de, pekte ut bilder for Evi – se på mor i fjør og far i skalk, da – nei, se på *dette*, fotblaene våre er blitt større enn halve kroppen, [157] du var ingen kløpper ved apparatet, Gryn! – – så var albumene fra sig gjort, hvor mange var klokken – skulde vi ikke ha kveldsmat, snart? – Just meldte om den første byen som var blitt bombet. Fan, kan de ikke vente til jeg kommer, sa Hans. – Grete foreslo de skulde spille kort. De hadde kortene fremme også, men det kom en ny telefon til Hans, og Evi og Otto forsvant litt igjen, og så åpnet stuepiken døren til spisestuen og sa vær så god. Hun var rødgrått, Anna. Jeg fikk sagt til henne at hun måtte vaske øinene sine; ingen måtte gråte så de så det, ingen. –

Evi spilte og sang for oss utpå kvelden; *hun* greide det, men vi tålte det ikke så godt. En for en gikk vi ut på havetrappen i septembermørket. Til slutt satt vi sammen på benken foran huset, Just og Hans og Grete og jeg, da Otto kom og sa at nå vilde Evi gå. Han hadde ringt etter en bil til henne. – Vi du ikke kjøre henne hjem selv, spurte Just, bilen står jo der. – Nei, de var blitt enige om å skilles fra hverandre her.

Otto våget sig ikke utenfor hjemmet; bære eller briste, *det* var det. Vi blev sittende der ute i den milde stjernenatten; sa farvel til Evi der. Hørte bilen komme på andre siden huset; satt og ventet; klokken inne slo halv tolv, slo tolv. Da reiste Hans sig: Jeg gidder neigu ikke vente på at Otto skal gjøre barn på henne først, jeg går og legger mig. – Skammer du dig ikke, brøt Justs røst ut borte i [158] mørket. Gry sa: Du er ikke à jour, far, du gjør dig latterlig.

De gikk da Hans gikk, Grete og Just. Jeg slukket lampene i stuen, alle uten den lille over fars billede. Under det satte jeg mig og ventet. Da Otto kom, torde jeg ikke se på ham med det samme – jeg visste vel at *det* ansiktet hadde jeg ikke sett før. Men han løftet hodet mitt med hånden, kysset mig på pannen og sa: Takk for at du ventet på mig. En liten fure i munnviken; blikk uten bunn – Skal vi sitte her litt? spurte jeg. Han så fra mig op på maleriet av far. – Hvad døde han egentlig av? spurte han. Men det vet han jo, tenkte jeg; fortalte det likevel en gang til – om mikrobene eller streptokokken han hadde fått i blodet, hvordan visste de ikke; han stelte jo med så mange slags sår og preparater. I ukevis kjempet de for

å redde ham, kollegene hans, så lenge han var klar fulgte han spent med, som gjaldt det en annen. Sa ofte: Merkelig viril, det stemmer. Han mistet bevisstheten de siste døgnene. Det var synd på mamma, han hørte ikke ordene hennes lenger, så gode og kjærlige nå.

Otto stod enda foran mig, nikket: Døde så å si i embeds medfør, på sin egen slagmark, sa han, fineste død av alle. Det døde mange læger av eksperimentene med radium også, den første tiden. Det er slike som er helter, kanskje de eneste, synes du ikke? – Jeg fikk ikke til å svare, jeg sa bare [159] en gang til: Sett dig her, la oss sitte litt. Da sa han: La oss heller gå en tur i teppet, mor.

Jeg fattet ikke meningen med det samme – det var så langt bortefra, så lenge, lenge siden. Han så det vel på mig, sa: Den gamle gobelinen. Å, herregud, det var det han vilde. – Teppet, som hadde hengt på veggen i stuen da de var små. Det stygge teppet, som aldri hadde vært noen gobelin, men bare juks – som jeg hadde villet kaste da vi flyttet, hadde ikke han og Hans bedt for det. Nå hang det oppe i den øvre gangen over kamferkisten. – Han tok hånden min, drog mig op av sofaen, slukket den siste lampen. I mørket loset han mig gjennom rummene; den faste store hånden om min

Vi «gikk i teppet», vi lekte for siste gang. Et falmet stykke efterligning av et gammelt billede og en gammel lek. – Vi begynte alltid der, husker du ikke? sa han og pekte på den splintrede trestammen – her kroket vi oss ned, før vi startet. Han minnet mig på, og jeg husket. Da skjedde det at ut av det trådslitte makkverket tok det på å leve og blomstre – vi så ikke på hverandre, vi så bare på det: på bekken vi skulde over, på de deilige fruktene, vi måtte smake på. Og Otto rørte ved det blakke omrisset av åpne kronblad, ved den blå blomsten: Den har jeg plukket mange ganger. Så stanset vi foran det yndige rådyret med de redde øinene, måtte ikke skremme det, måtte gå [160] utenom, forbi det største treet, – speidet inn i tykningen bakenom, fine, brune kvister, store flikete blad: hvem gjemte sig der, hvem skimtet vi der? Å, alle sammen, bjørn og nisse, Rødhette og ulven, Snehvit og dvergene. Og huldra. Og Robinson-Crusoe.

Vi var ferdige, vi kunde ikke trenge lenger inn i det dunkle, vi så på hverandre og smilte. – Jeg skal betro dig noe, sa han, det var hverken Rødhette eller Snehvit som var derinne, det var Evi. Jeg har sett henne der hver gang jeg har gått op for å legge mig, siden. – *Hjelp henne, mor.*

Nei, vi gråt ikke, men hjertene våre stormet mot hverandre, mens han holdt mig inntil sig i de sterke armene – sjø av tårer møttes uten gråt og uten ord.

Han hadde gått inn til sig selv og lukket døren. Jeg satt ennå på kisten, benene vilde ikke bære mig, jeg måtte sitte litt; ikke tenke, ikke gi mig over, bare sitte. Da var han der igjen, stod i den åpne døren, så på mig som i ørske, hvisket: Hans er ikke der. – Hvor var han ikke? – Han er ikke i sengen sin, jeg har vært inne på rummet hans, det er tomt.

Vi fulgtes ned trappen igjen, stille, forat de andre ikke skulde høre oss. Blev stående i den ytre gangen. Otto trodde han hadde rømt. Han har vært forstyrret i øinene i hele dag – han er – jævli nedfor, mor! – Nei, nei, han hadde ikke [161] rømt, han hadde kanskje gått ut for å samle sig litt – kanskje hadde han gått til byen, kanskje hadde han villet se huset hvor den piken han skrev vers til, bodde, se det en gang til – visste ikke Otto hvad hun hette? – Otto kastet med hodet: Hans hadde ingen pike, han hadde ti. Så rev han hatten ned av hyllen. Jeg må gå å finne ham. Han er skjør.

Jeg ventet på dem. Jeg blev der nede i gangen, jeg frøs, og jeg tok den lyse frakken til Hans og tullet den omkring mig, og satt på stolen ved siden av speilkommoden, og av og til sov jeg litt. Det lysnet av dag før de kom. Om tre timer skulde de reise. – Hørte skrittene deres mot gruset og åpnet gangdøren – to skygger, den ene opreist, den andre lav og bøid. De kom frem i lyset, og jeg så at Otto holdt Hans om livet og at han var beruset. Ta ham under den andre armen, sa Otto. – Så stod han mellom oss inne i gangen, svaiet, hadde ikke snipp, ikke hatt. Slipp mig, mumlet han, snudde det hvite, opløste ansiktet mot mig, drog til sig armen, slipp mig, hører du. Jeg – skal – vaske – mig. – Den dove, fremmede røsten Otto også var hvit, streng og hvit. Hold kjeft, gutt, hvisket han, du skal op en trapp; sett dig, så jeg får av dig skoene.

Vi la ham i sengen, tok av ham klærne. Jeg vasket ham mens han lå, han sovnet mellom hendene mine. – Så satt jeg inne på Ottos rum – [162] i det ryddede rummet, forlatt av alle vinklene og linjalene, av papir og opslåtte bøker. – Hvor hadde Hans vært, hvor hadde han funnet ham? Otto stod foran mig, tok mål av mig med det mørke, prøvende blikket; tidde. Jeg bad ham om å si det, jeg bad ham om ikke å skjule noe for mig, la mig ikke gå her å grue og gjette når dere er borte, bad jeg. Da knakk Otto fremover, skuldrene hans tok på å rykke – han

lo, han stod og lo uten lyd. Jeg grep ham i armen, trodde han var syk, var fra sig. Da sa han ned mot mig, med en røst mild av munterhet: Ja, jeg skal fortelle dig det, kom og sett dig på benken min. –

Det eksisterte noen hus i byen hvor glade damer holdt til – visste jeg det? – Jeg nikket. – Da han ikke så Hans på veien og ikke i gaten, hadde han gått dit. Først til ett, forgivees. Men i det neste fant han ham. Slapp inn til ham da han hadde truet nok og betalt nok. – Og der, – på nytt glitrer de brune øinene hans lystig til – der lå Urian i en diger seng, i armene på et halvgammelt kvinnfolk – *der lå han og snørket*, mor, så sorgløs i trynet som en baby. Kom så ler vi litt, mor!

Nei, jeg kunde ikke le. Jeg har kjempet det ut av mig siden og lagt det bort. Men der og da var det bare en vill smerte, en legemlig, noe av mig selv som blev slitt løs og kastet i sølen.

Jeg vet det, vet det med forstanden, at det var ingen skjendsel – en liten ting var det, en flukt. [163] Men jeg hadde trodd jeg skulde berge dem fra det, som aldri kan bli annet enn stygt og mørkt. Og Just hadde hjulpet mig, jeg visste det – han sendte dem på fekterklassen om kveldene, holdt dem til legemsøvelser og sport i overgangsalderen, skaffet dem den sunde trettheten som befrier. *Han* måtte aldri få høre det

Tøis ikke, mor, sa Ottos myke røst, unn Hans det! Han måtte falle litt for å komme på føttene. Nå er han kurert, tosken. Nå blir det maskinen og bragder og første mann i lufta – hørte du ikke han sa, han vilde *vaske sig*? – Jeg sa: *Du* hadde aldri gjort det, Otto. – Jeg? han rettet sig op unda mig, sa høiere: Jeg har Evi. – Hadde Hans fått Evi, – men det er bare én av henne, så det var ikke råd.

[IX]

[165] Tiden efter at de var reist. –

Vandring i en trollsskog, i et ufremkommelig land. Skumring omkring mig, svarte fjell som skjøt op av jorden: gå utenom. Avgrunner som åpnet sig: vend tilbake. Ingensteds å gjemme sig, ingen å ty til. Gabis røst, Justs, mammas, gamle fru Helles, bort fra dem, bort. Og over oss alle høststormen av rykter,

sanne og usanne. Kanondrønnet langt borte, de første bombene over byen vår, den første rekken av sykebler gjennom gatene. Hver gang det samme støtet mot sinnets vantro, mot sanser som ikke vil fatte det ufattelige: det er døden som er sluppet løs, det er *krig*. –

Noen timer etterat de var borte, stod Gabi i stuen, brast inn til mig, kastet den lille kofferten fra sig i sofaen, ropte: Og jeg som trodde jeg skulde komme tidsnok! Hvor er de, Bett?

Det var det samme for henne hvor de var, hun hørte ikke på det jeg svarte, hun stod foran mig med leber som skalv, med øine som var litt store under de løftede lokkene. Hvorfor var jeg hoven i ansiktet av gråt? Nå var det ikke tid å gråte, nå var timen kommet, nå skulde vi *tro* – snart skulde vi juble! Ja, de første tåpelige skuddene ved grensen hadde falt, men mobiliseringsordren var gitt. Alt det var *signalet*. Nå vilde ordren komme – alt var forberedt – arbeiderne i alle land stod solidariske – hun hadde brever her i vesken sin [166] fra dem på den andre siden, aldri vilde de marsjere, streike vilde de, generalstreiken mot krigen – fattet jeg storheten i det?

Jeg satt i stolen ved vinduet mens hun gikk og stod. Jeg så ut på lønnetreets løv – ild og blod. Og jeg mintes guttenes ord: Moster Gabi er en hærfører uten hær. Og Justs: Krigen gjør patrioter av proletarene på en uke. – Hvorfor var Gabi så rastløs, hvorfor var hun så urolig – stanset ved vinduet, stirret ut, som ventet hun tegn fra himmlen. La hodet i nakken, tok etter pust, nevnte navn og navn, trodde jeg han eller han vilde svikte? – Avisene skriver jo bare om det eneste, Gabi, sa jeg. – For å bedøve oss, ropte hun, det er censuren, det har lenge vært det! Vi kommer ikke til, men det gjør ikke noe, partiet har andre veier å nå frem på, jeg har hatt forbindelser like til igår, jeg har brever her i vesken min!

Hvordan kom jeg til å spørre om det? Ordene stod der i luften foran mig, satt dit av min egen røst, før jeg visste jeg hadde tenkt dem. – Hva gjør Uno, Gabi?

Hun stoppet midtveis mellom stolen min og veggen. Så op på billedet av far. Ryggen hennes sank litt, hun felte farten, ophisselsen. Uroen falt av henne som noe synlig. Hun snudde sig halvt mot mig og sa med den vennlige, lave røsten sin: Uno reiste til Syd-Amerika for en måned siden med begge sønnene sine. – Reist? Sønnene sine? [167] Var de voksne? – Hun satte sig i sofaen, smilte trett: Voksne?

Du har aldri kunnet regne, Bett. Den ene er gift og har barn. – Så måtte det jo være. Unos og Gabis forhold var like gammelt som guttene våre nesten Likevel rømte han med dem, sa hun.

Det skridde inn over mig – han hadde fått sønnene sine med sig og reddet dem – han hadde skjønt det vilde komme – han hadde handlet, *han var far*. Og jeg søkte ham, jeg drog dit han var nå, etsteds langt ute på havet, frelst ombord i en stor båt, på vei til et fredelig land. Jeg vilde etter ham med begge mine, ta oss med, ta oss ombord! Å, hvorfor hadde jeg ikke gjort det jeg også? En hel sommer å gjøre det på, hundre dager, som hver dag var breddfull av varsler, av røster, som sa: Jeg er her, jeg er nærmere nå, jeg kommer.

Gabi sa: Du kan slippe å gjemme ansiktet ditt i hendene for min skyld, Bett. Det har ikke vært som før mellom Uno og mig på lenge. Det – det begynte visst å slutte den gang for fem år siden, da vi hadde det møtet her i byen, da vi spiste middag hos dere, husker du. Jeg greier mig uten Uno. – Jeg spurte om han hadde hatt sønnene sine nær sig? – Det hadde han ikke. Den ene hadde bodd ute på landet hos moren. Det Gabi visste hadde han ikke sett større til dem alle disse årene. Så reiste han brått av sted og hentet dem. Hvordan han fikk dem med sig, fikk dem ut av [168] landet? – Han skrev noen ord til mig fra båten, sa hun. Jeg har neste kapittel med mig, skrev han, jeg akter å redde det for etterverdenen og berge mig selv fra den totale utslettelse. Jeg har alltid vært en stor egoist, som du vet, nå er jeg dessuten blitt sentimental, det vil med andre ord si, gammel.

Sånn hadde han skrevet til henne.

Gabi, jeg gjemte ikke ansiktet mitt for din skyld, jeg tenkte ikke på det du hadde mistet. Jeg tenkte på det Uno hadde *fått*. På farsfølelsen, tenkte jeg, på morsfølelsen – på den sterkeste kjenslen av alle, tenkte jeg. Å, den overlever de andre, seirer over dem, blir i oss til siste slutt, som den eneste, kanskje. Primitiv kaller du og Gry den, sier det og får forakt i røsten; men den lever videre, forbi og over alle ord og angrep. Selv i en mann som Uno tok den ut sin rett, tvers igjennom alt, over og forbi dig!

Nei, jeg sier ikke at den er edel – det er større og edlere å elske andres barn og ofre liv og arbeid for dem, som Gry sa. Men intet, intet kan rydde den ut, så lenge det fins en far og en mor på jorden.

En hærfører uten hær. –

Uker og måneder måtte gå, redsler tårne sig op, før Gabi vilde fatte at hun var alene. Selv da [169] opropet fra meningsfellene hennes kom, maningen om å slutte op om fedrelandet, om det overfalte, forurettede landet vårt, selv da klynget hun sig enda til en strime håp, skrev til mig: der finnes svake, der finnes frafalne i alle partier, de trofaste tier og arbeider, Bett. – Så forstummet hun, så hørte jeg ikke fra henne før det fryktelige året gikk mot slutten. Mamma skrev: Gabrielle er blitt gammel, hun er blitt grå og vil ikke engang skjule det. Hun våker hos mig om natten, hun pleier mig om dagen, hun går ikke ut mer, du vilde ikke kjenne henne igjen, Beate.

Nei, jeg kjente henne knapt igjen da hun kom til oss etter mammas død; en liten vissen kvinne.

*

Det så ut for oss som hadde krigen gitt mamma nytt liv. Det var bare det siste, heftige opblusset før hun sluknet. Justs mor lever ennå, er ikke sløv, er ikke arbeidsudyktig, går i stuene våre, steller for gutten sin, som hun stelte om ham da han var barn og ung. Han og hun alene.

Sammen kom de til oss den gangen, kom den lange veien for å si farvel til Otto og Hans; hadde ikke kunnet varsle oss, et døgn forsinket av toget. – Jeg står ved vinduet i hallen, ser bilen stanse utenfor jernporten, ser dem stige ut. Mor i enkesløret hun hadde båret alle år siden fars død, – [170] mamma sportsklædd, rask i rørslene, gjør op med sjåføren, støtter gamle fru Helle. Og hjertet synker i mig, føttene mine vil ikke røre sig, jeg bare tenker: orker det ikke, kan det ikke.

Nei, jeg kunde det ikke. Alle ukene de blev hos oss – en vandring i det ufremkommelige. Nær dem og aldri hos dem – hvor var guttene mine, kom det ikke livstegn fra dem, kom det imorgen? Ventingen på avisen, hvad stod det i den? Hvor blev det kjempet, hvor blev det dødd? Sløvheten etterpå – visste jo ikke hvor de var, – visste det ikke. Kamp og død det eneste sikre. –

Så fant Just og mamma hverandre fullt og helt for første gang. Gabi arbeidet et sted i landet, blev grå i det viltre håret, blev eldet for hver ny dag. Mamma blev forynget; rynker som ikke mer lot sig massere bort, men glans i øinene, klang i røsten. Gjennem byen vår et ubrutt trekk av uniformerte menn, soldater,

offiserer. De skulde sørges for – mamma stod med de andre damene i kantinen på stasjonen, delte ut brød og mat, skjenket varm drikke i de store koppene; kom hjem fra arbeidet, som Just kom fra sitt, ved siden av ham i bilen, ett med ham i forhåpningene, i harme, i glødende tro på seier. De snakket med hverandre og til hverandre på samme sproget; vi to som *forstår*, sa mamma, du og jeg, som gud skjæ lov enda kan hate og elske, Justus. Og Just svarte: Det er godt å skjønne det går soldatblod i dig, svigermor, [171] – synd du ikke har hatt til overs noen dråper til døtrene dine.

Jeg var ikke døv som gamle fru Helle, jeg var ikke stum av trass som Gry; men jeg tidde som dem. Hun som hadde født mig, han som hadde gitt mig barna, levde i en verden hvor jeg ikke kunde puste. Krigen hadde tendt en flamme i dem begge, den lyste fra øinene deres, den gjorde røstene deres hete, den hadde ild fra ilden som smelter jernet til kanonene og får granatene til å briste. Jeg så på dem. Jeg så på mammas fine kvinneprofil med de rene linjene, på de hvite, vakre hendene hennes. Jeg så på Justs sterke, redelige ansikt, på det gode, åpne blikket. Var det dem? Kunde det være dem som sa de hatefulle ordene, som ønsket død og tilintetgjøring over andre mennesker – som bare på noen uker hadde mistet rettferdssansen og ikke vilde gå med på at «fienden» hadde noen gode egenskaper lenger? Ufattelig, ufremkommelig – og likevel den fryktelige kjensgjerningen hele folket vårt stod op og vidnet om. Det djevelske orkestret avisene stemte instrumentene til og som nå overdøvet all annen lyd, alle andre stemmer.

Var ikke Justs mor hos mig, snilde, gode, kristne fru Helle? Ja, hun talte til mig om gud, nå som den gangen. Men han var ikke alle menneskers far og verge lenger, ikke verdens milde frelser; *vårt* folks gud var han, våre kanoner lot [172] han prestene sine velsigne, med oss var han. Brennende bønner bad hun til ham om å gi våpnene våre seier. Og han hører mig, han hører bønnene våre, du ser det, barn.

Fem tusen drepte av de andre, og hvor mange sårede, og hvor mange fanger? Vår Gud han er så fast en borg, sang hun med den sprø, skjelve røsten. Og Just satte sig hos henne med foldede hender, med sin tros lys i øinene. Og mamma sa: Vi trenger de kristne i en tid som denne, Beate, din far vilde ikke innrømme det, men fedrelandet har bruk for en gud. –

Hadde jeg ikke Grete? Jeg fikk det mørke, opgitte blikket hennes over bordet ved måltidene; små, forte håndtrykk i lønndom; jeg kunde gå inn og stryke henne over håret når hun satt bøid over bøkene; hun lot mig gjøre det. Men det var *arbeidet* som hadde henne disse første ukene – hun vilde leve som i fredstid, alene vilde hun trasse krigen. Neste år skulde hun ta studenteksamen, så skulde studiene begynne, socialøkonomi, rettslære, – tid til å høre forelesninger i filosofi og historie skulde hun finne, også – jeg har gode krefter, mor, vent skal du få se! Jeg skal skaffe mig rustning, og den skal ikke ryke i stykker som moster Gabis.

Selsomme Gry. Program, faste planer, og så en dag spranget ut i malstrømmen, med åpne øine.

[173] Evi kom til oss; kom til Gry nå, det var for sent – så tynn hun var blitt i det bleke ansiktet; sen til smil, snar til tårer. Hadde sluttet industriskolen, hadde meldt sig til sykepleien samme uken Otto reiste. Flettet de små fingrene i hverandre og klaget sig; hvorfor hadde hun ikke gjort det før, kunde vært ferdig pleierske nå, kunde vært der hvor Otto var. – Tøis, sa Gry, du har jo så vidt alderen nå, du kunde ikke kommet inn i den staben før – Det visste ikke Gry så sikkert. Hvis far hadde forbindelser, forbindelser greide alt – vilde Gry, kunde hun komme med nå, enda hun ikke hadde fylt atten år, de gjorde mange sånne unntak i krigstid. – Vil du, Gry, vil du så skal jeg snakke til far, sa Evi og så på den andre med blikket som bad om vennskap, om samhørighet – tegnet Gry hadde tørstet etter og gjort sig liten for den gangen hun trodde hun skulde få en søster i Ottos Evi. Nå møtte hun det med de trette leserøynene sin, vrengete den korte overleben, sa: *Jeg vil ikke ha noe med krigen å gjøre*, ikke en gang på den uniformerte barmhjertighetsanstalten din – forstår du? Jeg strømmer ikke til for å hjelpe straks morderne roper på mig – forstår du? Hadde de ikke dig og alle medsøstrene dine i bakhånd, så betenkte de sig kanskje på å få skutt av sig arm og ben – forstår du?

[174] Nei, Evi forstod ikke. Hun gråt bitterlig med hodet i fanget mitt. Jeg gråt selv – jeg orket ikke tenke det da, at så harde, så urokkelige i motstand må vi kanskje bli, skal vi seire.

*

Det første åpne kortet med de få linjene fra Otto: Alt vel med mig, tenker på dere alle. Skriv ofte. – De første brevene – lest og lest, til vi kunde dem utenat, til

jeg la dem i skrinet, som alltid stod ved sengen min

Som jeg har lengtet etter det skrinet, som jeg har tigget dem om å få det hit! Bokstaver på alt slags papir, blad revet ut av notisbøker, små, flekkete lapper. Men ordenes levende tegn på dem. Om jeg bare kunde få røre ved dem, legge dem mot ansiktet mitt. Men nei, men nei. Jeg er for stor en forbryter til så liten en gunst.

Det var måneder før de fikk hjemlov. Andre kom før dem, eldre og jevnåringer, kamerater, ukjente. Grete søkte dem og fikk noen av dem med sig hjem til oss, de satt hos oss og fortalte. De hadde ikke sett Otto, ikke Hans, krigen var så stor. Men sånn og sånn, der de hadde vært. Og det er ens for oss alle, frue. God forpleining, en drink av og til – alle snakket de meget om maten de fikk og om pakkene, cigarettene folk sendte dem. Om krigens gang visste de mindre enn vi, [175] de «arbeidet» på plassen sin, jævli, naturligvis, men nå var de da hjemme. Ikke tenke på det, det var det likeste. – Gry fulgte dem tilbake til byen igjen. –

Vi talte om det, Just og jeg. Grete tenker mer på krigen enn hun vil være ved, sa vi. Hun har da vondt av soldatene

Og somme tider fikk hun en dyp glød i øinene, et drag av pine om de korte lebene, som nesten skremte oss. *Hun* også visste mer enn hun sa. –

Første gang Hans stormet inn i huset –. Første gang Ottos røst ropte mor nede i gangen –.

Måtte prøve å glemme det, lenge; måtte lukke igjen for det; måneder før jeg kunde bære det minnet i sinnet

Men *legemet* glemmer ikke. Kroppen sørger, minnes, krever; det er i den smerten raser den første ville tiden; den lystre ikke noe bud. Hendene vil på nytt røre ved, munnen vil møte den skrubbete huden, øiet vil se, øret vil høre stemmene – dag og natt, netter og dager – –. Til kreftene er forbi og har forblødd, til kulden tar nervene, tar hjertet.

De flyttet mig fra cellen til hospitalet. Jeg var ikke syk, men jeg måtte dø den første døden, sansningens. Kroppen min var slitt fra dem; organ for organ måtte bli stumt, alt det som har vært deres.

[176] To ganger var Hans hjemme; to ganger Otto, den siste. Nei, de var ikke merket av redslene, ikke utvendig. De hadde ikke skrammer, ikke arr – bare det gamle arret ved det høire øiet, hadde Hans, den røde ripen efter pilen fra Ottos bue, den gangen han *ikke* mistet øiet ...

Kjenn på musklene deres, sa Just. Se på brystkassen til Otto.. Og jeg så det – sterke var de, sunde og spenstige. Glade. *Vilde være glade*. Snakket om kameratene, om pussige hendinger, om det gode; streifet det andre, slo det bort. Krig er krig, men nå er vi *hjemme*. – Hans hadde bedrifter å melde om, først de andre flyvernes, til slutt sin egen store, den som skaffet ham taperhetstegnet. Jeg har tenkt på det, han så mindre av elendigheten enn Otto, var over den, ikke i den som Otto. Kanskje *var* han glad, Hans, på flukt fra spenning til spenning i maskinen sin under himmelen. – Otto sa: De må vel snart få igjen vettet, på begge sider. *Dette* kan jo ikke vare. Små setninger som blev igjen når han skulde av sted for å treffe Evi, ord som gav gløtt inn til noe, de korte stundene han var hos oss. Å, jeg vilde hatt ham en dag – en halv dag – noen timer alene. Men hysj – Gry skrubbet mig for det: La ham gå til Evi, hører du, la ham være der Evi er – *der glemmer han*. Det er glemme de vil, mor, sa hun.

Guttene spurte hvor Grete hadde det fra, alt hun visste om livet der ute, om krigen. Fikk vite [177] at hun hadde fått laget en forening for soldater, til moro og underholdning for dem; var der kveld efter kveld, når det traff sig at mange «gutter» hadde hjemlov. Otto hadde ikke tid å spandere på det; men Hans fulgte henne til en forestilling, som han sa. Efterpå fortalte han mig om den. – Der hadde vært stor stas, varmt og lyst, traktering og musikk, flust med unge piker som hjalp til, som danset med «gutta». Jeg blev op i under – *danset Gry?* Hun, som aldri hadde gått danseskole, som ikke hadde villet gå på skoleball en gang. Nei, Grynet hadde ikke danset, men hun hadde vært bas for hele gjenget, så pass hadde han sett – ordnet op og husert, – strammet av sted over gulvet med fulle fat, fikk frem dem som stod og trøkket; et slags mor og politi også for hele hurven. Sterkt blev ikke servert der, alt gikk pyntelig for sig; så å si snodig, så pass mange av soldatene likte det, det fantes jo andre steder i byen Da han sa dette, fikk han dypere lett i kinnene, flakket med øinene – et gammelt minne bakset vel i ham. Myk i røsten, myk av godvilje for Gry, sa han: De sier hun snakker til alle, hun møter i uniform på gata, hun hverver dem til denne klubben

sin. Og det er gode greier der, mange synes vel de blir pen gutt av å være med der også, det er realt gjort av Grynet. Jeg fortalte det til Gry, siden, hvad Hans hadde sagt. Trodde det vilde glede henne, tenkte på Evi og sa: Du gjør da ditt for dem du [178] også. Hun blev harm, gnistret til i de små øinene: ja, for *dem*. De er ikke skyld i noe. De er bare slaktoffer, de. Og enda en gang sa hun: De vil *glemme*. Det kan en hjelpe dem til.

Glemme

Har jeg ikke visst det finnes en måte, en eneste? Tvers over alle brådybene, kvinne og mann hos hverandre – så lenge legemet deres ennå lever og rår. Og likevel skjønnte jeg ikke, og likevel fortvilte jeg da barnet mitt stod foran mig den dagen og fortalte at hun visste det samme som mig, og at hun hadde handlet etter det, som mig – bare enklere, ærligere, modigere.

*

Det kom ingen flere kort fra Hans, ingen små papirlapper i konvolutt. Uke etter uke ingenting. Brevene fra Otto kom, men ikke livstegn fra den lyse gutten vår. Jeg møtte postbudet ute på trappen – speidet etter bilen som tok Just og Gry hjem fra byen, stod ved porten når de kom – hadde de hørt noe, visste de noe? De hadde ikke hørt noe, de visste ikke noe. Just undersøkte, gav sig ikke, skrev nye og nye brev. Jeg får snart svar, Beate, vi må være tålmodige, vi er i krig. – Vi har tusener av fly, fly som må nødlande, flyvere som blir internert, tatt til fange. Hans, som greide *det* [179] vågestykket, *den* ekspedisjonen, han klarer sig, han klarer sig, sa Just. Men rynkene i pannen hans skalv, blikket hans vaklet – han lå våken om natten, som mig, prøvde å late som han sov. – Grete sporet op andre flyvere, skrev til adresser hun hadde, fikk somme tider svar: Løytnant Hans Helle hadde vært der og der sist de hørte om ham. Ingen visste mer enn vi.

*

Et fremmed fly blev skutt ned på sletten utenfor byen en bombenatt – sletten *vår*, som vi hadde kalt den, da vi drog dit hver godværsdag med barna. Piloten hadde reddet sig i fallskjerm fra den brennende maskinen. Der ser du, sa Just, de kan tingene sine, de berger livet.

Tre av våre maskiner vendte ikke tilbake, stod det i avisen. Syv av våre vendte ikke tilbake. To av førerne er i sikkerhet, stod det. Eller intet om «førerne». Kan

sine ting. Er flinke. Men flinkere enn dem er døden.

Vi lot ikke som vi sov lenger; jeg drev i rummene nedenunder om natten, slo ned vinduene, stirret på himmelen – lyttet ikke etter de fremmede, etter flyalarmen, lyttet gjennom stillheten, tryglet og truet dem om tegn, om varsel til hjertet mitt fra mitt eget blod over skoger og marker og fjell der ute –. Til Just kom ned til mig, kom [180] og hentet mig, sa vi måtte være sterke, for guttenes skyld, for landets, måtte ikke øde kreftene våre på denne måten. Hans er ikke død, han lever, Gud har holdt sin hånd over ham, jeg føler det på mig, Beate. – Han var nær mig, jeg vilde skyve ham fra mig. Han som hadde «holdt sin hånd» over alt sammen, han som hatet og skaffet dem våpnene. Jeg la armen mot ansiktet hans i mørket; da blev armen min våt. Det var bare *ord* – han var ikke sterk; han var svak som mig, han gråt. –

Den dagen vi fikk vite – Just kom tidligere hjem fra kontoret, kom alene. Sa det med det samme. Hans lever.

Glem gleden vår. Glem gledesårene. Glem.

Just hadde fått opplysninger. Måneder var gått, men han hadde svar. Gutten vår hadde ligget på hospital, han var «restitueret», han var på et rekonvalescenthjem.

Levende. På et hjem. *Hvorfor hadde han ikke skrevet til oss?*

Forstanden spurte. Fantasien gav svarene, fant dem på hundre veiville vis. Men hvor var hjemmet de hadde sendt ham til? Hvorfor gav de oss ikke adressen? Forglemmelse, overarbeidede folk, husk, vi er i krig. – Vi fikk adressen, vi fikk lov å besøke ham, etter ennå en måneds arbeid fikk Just det – fordi han var den han var, fordi han var direktør i «Jern og Stål». –

Den lange, lange veien dit med tog, med bil. [181] Men hvert stempelslag, hver sving bar oss imot målet for lengslene våre – om fem timer – om to – om et kvarter er vi hos ham.

Det lå i en tett skog, huset. Bortgjemt mellom side graner.

Et stort, stumt hus. –

Hun tok mot oss i den høie, hvite gangen, gikk foran oss inn i et nakent rum – en lang benk, skrivebord, telefonapparatet. Navnene våre? Tillatelsen til adgang? Om vi vilde ta plass. – Vi vilde gjerne se ham straks, vår sønn, løytnant Hans

Helle. Reisen var lang, tiden knapp –. Just sa det med en fremmed, lav røst. Et øieblikk. Hun leste brevet han rakte henne. Skrev navnet vårt i en bok. Støttet ansiktet mot hånden og så frem for sig gjennom de runde brillene. Så stille, så slitt et ansikt, hvitt under den hvite kappen. Først måtte hun melde oss til løytnantens pleierske, som vilde varsle ham. Og – vi visste at hjemmet her var for de meget hårdt sårede? De blev bragt hit, og til andre hjem på andre, dertil egnede steder i landet; så fjerntliggende som mulig; for rekonvalescentenes egen skyld og også for folkets. Besøk her var særlig gunst, myndighetene anså dem i almindelighet ikke for ønskelige. Krigen går ubarmhjertig frem mot enkelte av sin tapre. Hun gikk ut fra at vi var forberedt på det?

Det var på mig hun så da hun sa det, løftet det hvite ansiktet litt og så på mig for første gang. [182] De trette blå øinene blev forstørret av brilleglasset – blikket mitt sank i dem, de var uten bunn og uten håp. –

Jeg måtte ligge en stund på benken. Hun gav mig en tablett, gav mig vann å drikke. Så lot hun oss være alene.

La mig gå inn til ham, Beate, bli her, sa Just. Bli her – skilt fra gutten min, bare ved en vegg kanskje. – Jeg vilde ikke skjelve mer, jeg knyttet hendene, jeg kjempet imot, vent litt, det går snart over – om et minutt, Just. – – Nei, han var ikke *Hans* mer – jeg visste det nå – han var ikke menneske mer – blikket hennes hadde sagt det. *Men han levet.* – Jeg lukker øinene, jeg sa til far: Hjelp mig i denne stund. Og det gled av mig, skjelven stilnet, jeg kunde puste. Jeg reiste mig og kunde stå.

Hun kom tilbake med en ung pike, en ung kvinne i nystrøken, roserød kjole, frisk som en rose, selv under det hvite skautet. Søster Ellen, som steller Deres sønn, direktør. Søster Ellen smilte til oss, som vi smiler til barn når de er små og redde. Sa: Jeg har fortalt ham at dere er kommet. Vi har flyttet ham inn fra terrassen, han er alene på rummet. Han vil se dere det vil si – og en rødme spredde sig over det blonde ansiktet – han vil dere skal komme inn til ham. –

Er han blind, spurte Just. Hun nikket.

Nei, jeg skalv ikke lenger. Justs hånd holdt [183] fast om min. Hånd i hånd fulgte vi søster Ellen gjennom de stille gangene.

Det var et lyst rum med tre tomme senger. I en liggestol foran det høie vinduet En skikkelse uten hender, uten noe inne i jakkens ermer. Et hode

uten ansikt.

[Du vil ikke høre mer]

[185] Du vil ikke høre mer. *Du vender dig bort fra mig, du gjemmer ditt ansikt i hendene. Du flykter. For dette vil ingen vite, vil ingen tåle. Dette er det skjulte, det for alltid ihjeltidde – – det fryktelige sår på landets eget legeme, tildekket som en dødelig hemmelighet. Utenfor alfarveiene, dypt inne i skogene, der ingen streifer forbi, banker hjertene på de levende begravde. År etter år – fatter du de ordene? År etter år. Blodvidnene fra forrige krig, fra denne – vidnene, som er skaftet av veien for at du ikke skal tenke og minnes når sønnene våre neste gang og neste kalles til våpen, fulgt av din begeistring, ditt hat, din kjærlighet, din ville patriotisme. Men jeg slipper dig ikke mere. Jeg har øine som så, jeg har ennå leber og hender. Jeg står op for ham, for den rest som er igjen av ham og av de andre – på bårer, i rullestoler, bak veggene i forbannelsens hus.*

[X]

[187] Pannen og det lyse håret – det var vår sønn, det var gutten vår, Hans.

Just snakket til ham. Mor og jeg er her, Hans. Noe rørte sig oppe ved skulderen, hodet la sig over på siden. Søster Ellen tok et hvitt tørklæ fra sengen, dekket ham med det, dekket det som hadde vært det unge ansiktet hans –. Det er bedre for ham sånn, sa hun stille. Og vi så ikke lenger de tomme øiehulene, ikke arrene, ikke hullet i kinnet, veien for føden. –

Min røst og Justs – ord om allting hjemme, om Gry og Evi. Om brevene fra Otto. Ord om kjærligheten vår til ham. Jeg rakte frem armen, jeg vilde røre ved ham. Søster Ellens hånd stanset den et sekund. Deres mor vil klappe Dem, Helle, sa hun. Og til mig: De blir så vare for berøring når de ikke ser. Så fikk jeg stryke håret hans ennu en gang Det brøt blanke dråper frem på den hvite pannen. Just spurte sakte: Det er kanskje best? Og hun nikket. Vi orker ikke så meget

ennå, sa hun, det er ikke så lenge siden vi kom op av sengen. – Intet rørte sig hos ham da vi sa farvel. –

Vi møtte noen ute i gangen, to bårer på hjul som blev trillet inn gjennom åpen dør fra en sollys terrasse. Søster Ellen løftet hånden – de blev ført tilbake, lydløst, hurtig. Døren blev lukket bak dem. Men ikke hurtig nok, søster Ellen. –

Om vi vilde snakke med oversøster før vi reiste? [188] Vi sa ja i samme åndedrett. – Og igjen satt vi i det nakne rummet med det stille ansiktet foran oss. Vi bad om å få ta ham hjem, om å få ham med hjem, nå eller senere, når han blev sterkere – bare vi fikk ham hjem! Hun rystet på hodet. Det ber de om alle nesten, selv de få som får komme hit, ber om det. Det blir aldri tillatt. Det er forbudt en gang for alle. De syke har det best her, også; rolig, mindre oprivende. Og vi må skåne vårt folk. Det tror jeg direktøren vil være enig i ved nærmere ettertanke. – Just tidde litt, så sa han høit og fast: De har rett, søster, best for alle parter at han blir hvor han er. Men vi kan skrive til ham? Hun svarte litt sent: Vi får se på det. Vi kan forsøke. Det beror på virkningen. For mange har det vist sig tjenlig at de blir latt helt i ro. – Før vi gikk, sa hun: Kirurgene våre gjør et storartet arbeide, ikke sant? Jeg var her under den forrige krigen også. – Kirurgien har gjort makeløse fremskritt siden da.

Søster Ellen kom ut til oss da vi skulde gå i bilen. Han er roligere nå, sa hun. Vi har lagt ham til sengs, snart sover han. Og jeg fikk mot til å spørre, og hun fortalte mig om de små tegnene han gjør sig forståelig med, rykninger i pannehuden, bevegelsen med skuldrene, med hodet. Ja, han følte nok smerter enda, i armene han ikke lenger hadde, i de slukte øinene; men han fikk midler for dem. Han har gode dager i blandt, sa hun, da leser jeg for ham; jeg har forstått han [189] liker vers best. Vi har et godt bibliotek, det fikk de her under den forrige krigen. – Jeg sa jeg skulde sende ham alle diktbøkene mine. Jeg fortalte henne at han hadde skrevet vers selv. Det har jeg tenkt, sa hun, den pannen

Det begynte i bilen alt. Justs røst blev skarp og sprø, han snakket og snakket, ikke om Hans, om krigen; om krigen vi skulde vinne, om ofrene vi måtte bringe, om den siste seieren vår, om fangetallet, og hendene hans tok på å skjelve. – Vi reiste på første klasse i toget. Der var to eldre officerer foruten oss i kupéen. De talte lavt sammen. – Just vendte sig til dem; de svarte ham kort og kjølig; fortsatte samtalen sig imellem. Da snudde han sig mot mig og stemmen hans

skjevret og skingret: Jeg tok feil! Maskinen hadde ikke styrtet ned med ham! En flammekaster hadde tatt ham på bakken, en av de nye, det var bare *det* sprengstoffet som hadde den slags virkninger, jeg kunde tro ham, han kjente det, et fortrinlig våpen, men vi eksporterer det *ikke*, vi eksporterer det ikke! Officerene tidde og så på ham. Kirurgene skulde stå under politiopsyn, ropte han, det må settes en grense for eksperimenterne deres, mine herrer, de feirer triumfer på dødens bekostning, de skal kreves til ansvar!

De fremmede mennene så Just bryte sammen, bli syk. De reiste sig og hjalp mig, – de tok ham mellom sig, støttet ham gjennom gangen til toaletterummet. [190] Den ene, en høi mager gråhåret mann, kom tilbake til kupéen, sa: det gir sig nå; han åpnet en koffert, tok frem en feltflaske, skjenket i drikkebeholderen og bød mig: Ta en drink, frue, De er blek. Jeg takket ham, jeg bad ham gi det til Just, jeg trengte det ikke. Her er nok for dere begge, sa han, jeg forstår dere har hatt en påkjønning. Jeg fortalte ham hvor vi hadde vært. Han drog sammen brynene. Det er skandaløst at de pårørende slippes inn, sa han. Det skal bli satt en stopper for det. Og han spurte om Justs navn; han tok det op igjen: Direktør Helle, Jern og Stål? Arme djevel! sa han, tok feltflasken og gikk.

Jeg ventet på dem ute i gangen. Just holdt sig oprett da han kom, slapp officerens arm og tok efter min. Han var gusten, blå omkring lebene; men blikket hans brant ikke lenger, det hadde en døsighet. Høit, så alle kunde høre det, sa han: Jeg følte mig ikke bra da jeg reiste hjemmefra imorges. Jeg har fått noe galt i mig. Ja, nå har jeg kvittet det. Og han holdt hardt om armen min, bukket og sa: Jeg takker de herrer, mitt navn er Justus Helle, direktør i Jern og Stål. – De tok hånden hans, nevnte navnene sine, sa noen vennlige ord: Den slags kunde hende oss alle. De flyttet inn i en annen kupé og lot oss være alene.

*

[191] Vi hadde enda noe å se frem til – Ottos neste hjemlov. – Måneder hadde gått. Han hadde fått vite det som hadde rammet Hans. Med noen ord nevnte han det i et brev: krigens gang, far og mor. Hans har stort følge, det vil øke og øke og øke, så lenge vanviddet varer. Var de enda martyrer for en ny tid. –

Med Otto vilde jeg kunne snakke – for ham trengte jeg ikke skjule noe – Otto forstod. –

Kunde jeg ikke gå med det til Grete, forstod ikke *hun*? Nei, jeg torde ikke

snakke meget med Gry, torde ikke bryte inn i henne med fortvilelsen min – noe holdt mig tilbake, noe usynlig, gjerdet henne inne, varslet: rør mig ikke, forstyr mig ikke, jeg må videre med min egen byrde. – Hun hadde fått studenteksamen, hun leste privat, med lærere i matematikk og andre fag. Hun måtte til et universitet med tiden, vi visste det, men nevnte det ikke! Hun vilde ikke forlate oss, ikke ennå – ennå bandt det hun gjorde for soldatene henne til byen, ennå satt hun hos oss ved måltidene, og hjalp oss gjennom dem med små ord om ingenting. Rolige ord og fjerne øine; blikk, som dvelte i en verden som var bare hennes.

Til hun den formiddagen kom inn til mig, lukket døren til de andre stuene, stilte sig foran mig med armene over stolryggen og så og så på mig. Hvad er det? – Jeg må snakke med dig, mor.

Da skjønte jeg avskjedstimen var kommet, da [192] trodde jeg jeg skjønte noe og sa: Du vil reise, Gry. Du vil studere videre. Du vil reise til fars universitet og studere videre der, vil du ikke? Da kan du bo hos moster Gabi, og der har du farmor, å, det vil være godt for oss å vite dig der. – Igjen så hun lenge på mig før hun svarte – det uutgrundelige blikket, rolig og trett på samme tid, ungt og evig gammelt. Så sa hun lav og langsomt: Ja. Jeg vil reise til moster Gabi. Jeg har skrevet til henne. Hun vil ha mig. Men jeg kommer ikke til å gå på universitetet den første tiden. Jeg skal ha et barn, mor. –

*

Hun blev hos oss ennå noen uker. Hun hadde medynk med oss og blev hos oss.

Nei, Just stormet ikke i harme da han fikk vite det; en dump ro var kommet over ham, forlot ham ikke selv da. Han spurte de korte spørsmålene sine og fikk Grys svar, like korte de. – Hvem var far til barnet? – En soldat. – Navnet hans? – En navnløs, en av millionene. – Vilde hun ikke ut med mannens navn? – Hun hadde ikke bruk for det. – Men barnet, det vilde få bruk for det? – Barnet skulde bære hennes navn. – Kunde hun forsørge det? – Du skal få forsørge det og mig til jeg blir selvhjulpen, sa hun, så pass ære vil jeg gjøre på dig og pengene dine, far.

Just prøvde ikke å bøie henne, tukte henne. [193] Han bøide sig selv under prøvingen. Jeg så han kjempet for å forstå. – Grete har ikke gjort det i lettsinn, sa han, nei, ikke i lettsinn, det stemmer ikke med karakteren hennes. Krigens

påkjenning er blitt for stor for henne, hun har latt sig villedes – en krake av en fyr har bedt henne om en almisse, det er slik det har gått for sig, hun har alltid vært godhjertet. – Jeg svarte, kan hende var Gry mere kvinne enn vi visste, jeg sa det, for noe i Just's ord krenket henne, syntes jeg, og gjorde henne mindre. – Skjedde er skjedd, og la til: Men som dine dager er, skal din styrke være, Gud vil gi oss kraft til å bære dette også. – Just vilde finne styrken for sig selv og for oss på sin måte; han hentet bibelen frem og sa at i den tiden vi ennå hadde å være sammen, vi tre, vilde han lese av den for oss en stund hver kveld. Men Gry reiste sig mot ham: Ta gudsordet med dig på kontoret, les for meddirektørene dine om dem som griper til sverd og skal omkomme ved sverd. Gjør ikke vold på mor og mig med den forferdelige troen din! – Selv da styrte Just sig. Han stod med den store boken mellom hendene, løftet den litt og sa: Jeg vil be for dig hver dag, at du må omvende dig før det blir for sent, barn, jeg vil be for dig og alle. Gry svarte: Bed for dig selv, far, bed ikke for oss andre, og ikke for dem dere med boken i hånden har sendt ut for å myrde og bli slått ihjel ... *Det er for sent.*

[194] Jeg minnes denne siste tiden med Grete som en eneste lang samtale. Hun kom til mig med sitt eget og med mitt. Endelig, endelig hadde vi nådd frem til hverandre; i meget av det hun gav mig, fant jeg igjen mine egne tanker, tilløpene til tenkning, impulser, som ikke var blitt mer enn impulser i det utrenede sinnet mitt, følelser jeg ikke hadde rådd med, men som hadde rådd over mig. Det var som fylte hun hendene mine med en bitter grøde, grodd op av brakk jord, av *min* jord, blitt til tunge aks under hennes arbeid med sig selv. Atten år gammel var hun, satt trofast hos mig, splittet tåker for mig med ord, mett av selvprøving, av ung, skånselsløs kritikk og ung, het tro. Ofte kom hun til mig igjen, nettop som vi hadde gått hver til vårt. Jeg hørte de hastige skrittene i sideværelset: du mor Noe hun hadde glemt å si, noe hun vilde legge til det hun nettop hadde sagt. Opbruddet var over henne; vi skulde stå sammen for alltid før vi skiltes.

Det var ikke ømme betroelser, å nei. Det var mer av en storm som soper rent med sig og renser – jeg stod ikke alltid opprett i den, men jeg fikk mot til å møte den og la den ta mig. –

Efter Just's forsøk med bibelen var det hun første gang kom inn til mig, sa: Jeg må snakke med dig om religionen, mor – om fars og om farmors, jeg må snakke ut til noen, det vil somme tider sprengje mig. – Og hun satte sig midt imot

[195] mig og foldet de små hendene, som jeg hadde sett henne folde dem når hun blev eksaminert på skolen. Hun spurte mig om jeg husket den julen etter gamle Helles død? Da farmor var hos oss? – Jeg mintes den godt. Da var det jeg begynte å gruble på de kristnes forhold til livet, til jorden, sa hun – farmor snakket om farfar som var det *nå* han hadde nådd frem; nå, han var død, hadde han kommet til bestemmelsesstedet sitt. Jeg syntes hun fornærmet ham sånn, han som hadde vært den første i lauset sitt, så lenge han var frisk, den flinkeste snekkermester i byen, fører for kameratene sine. Men jeg skjønnte *det* tallet ikke større for farmor, det var gudsforholdet hans hun tenkte på, beredelsen til det *virkelige* livet, det bortenfor graven. Og plutselig forstod jeg at hun lever bare på liksom her på jorden, bare med halvparten av sig. Det er i bibelen hun følger med, ikke i avisene, ikke i historien vår, ikke i det som skjer idag. Hun kan alle navnene i det gamle og nye testamentet, vet hvem som er i slekt med hverandre, vet alt alle gjorde; dér er det *det* står som har betydning, budene hun må lyde, de dunkle stedene hun må bryte tankene med å tyde, høisangen til jordisk kjærlighet, som hun må streve for å gjøre om til himmelsk. Og litt etter litt så jeg at alle kristne har det på samme måten, men især kvinnene i menighetene; det lille de tenker, tenker de på hebraisk! Og de gir bare halve kraften sin til livet [196] på jorden, lengslene på og troen på det menneskene kan oppnå, gir de til himmelen. Og derfor kan de være så underlig uberørte, derfor kan de synge og være glade midt i alle redsler, i all urettferdigheten, midt i *krigen*. For egentlig kommer den dem ikke ved, den er guds straff over de onde gjerningene våre, den er noe de kristne ikke har ansvaret for.

Gry snakket ikke alene hele tiden, jeg sa henne imot når jeg kunde det, jeg sa at alle hadde vi vel lengsler og drømmer vi ikke fikk oppfylte, og at jeg ofte hadde tenkt, de har det godt, de kristne, som vet om et sted, eller som har diktet sig et paradys, hvor alle disse lengslene, som ikke finner fotfeste her på jorden, blir fullbyrdet.

Da forsvarte hun jorden, ja, hun forsvarte den som vi forsvarer vår mest elskede. Den som er så rik og deilig, sa hun, den som har tusen og tusen muligheter, mor, har ikke *den* rum for alle lengslene våre? Den som kunde føde oss og klæ oss alle sammen, gav vi hverandre plass, den som ligger der og bare venter på at alt det onde *vi* volder, skal forsvinne, så den kan få blomstre og gi oss

lykke, gi oss den store lykken som kommer når det blir samklang mellom oss selv og livet omkring oss. Men hele livet unddrar vi oss forpliktelsen – plikten til å gi den verden vi lever i hele vår evne og hele kraften og troen vår. Vi lærer at det som skjer, skjer fordi en gud vil det. Og derfor – derfor har [197] det passet staten så akkurat også å binde denne læren til sig som statsreligion – staten vet den har ingenting å frykte av kirken når den går til krig, den kan bare myrde i Jesu navn, så protesterer ingen. Kristendom er i en sum fredens evangelium, sang farmor – ja, i *himmelen* der finnes freden, og det er dit vi er på vei gjennom jammerdalen her. La oss lukke øinene, la oss følge med strømmen, en dag dør vi, og da har vi nådd livets mål. Å, vi er skyldige, alle er vi medskyldige i det fryktelige som hender nå, mor, – men størst skyld har den læren som tar ansvaret for gjerningene våre fra oss og legger det på en gud. Se på far. Å far, som hjelper til med å lage mordvåpnene, for det blir ikke krig uten gud vil. Han også er bare i arbeidet sitt med halvparten av sinnet, den andre halvparten stoler på guds styrelse. Men det er *vi* som skal styre, vi, vi! Det er vi som har ansvaret for livet på jorden, bare vi! Og det blir ikke anderledes før vi erkjenner det og handler etter det, mor, før blir det aldri anderledes!

*

Ja, hun stormet over mig og gjennom mig den dagen og siden –.

Mest og oftest snakket hun om oss, om kvinnene. Og det var som stod hun på et høit sted, å så alene, og kalte på alle millionene, på sin slekt, på søstrene sine. Hjelpeløs, ensom, satt jeg og hørte på henne [198] – jeg, som ikke har forstått, mens det var tid, jeg som har sviktet når jeg trodde jeg holdt stand. Bebreidelsene, anklagene – jeg hadde ingen rustning som kunde verge mig mot dem.

Hvem er vi? spurte hun. Og svarte sig selv: Vi er den store, grå massen, som bølger viljeløs for vinden mellom rekken av menn som handler. Vi er ikke annet enn mulden som tar imot sæden og gir frøet liv, om igjen og om igjen, for at mennene kan emne det til for *sine* mål. Akkurat som de former og danner oss selv, slik ønskemålene, de skiftende ønskemålene deres, krever å se oss. Vi er fromme eller lettsindige, klædde eller nakne, lærde eller ulærde, utmaiede som dukker eller enkle som statuer, eftersom mannen vil det. Les historien, mor, sa hun, – prøv om du kan dukke ned under all fortellingen om mennenes bedrifter

til kvinnenes verden, og du skal få se hvad den er: speilbilledet av mennenes attrå og dagdrømmer, å, det bestandig like tro billedet av det den og den tids menn krever av «kvinneidealet» sitt!

Hun spurte mig om jeg husket hun engang som jentunge vilde bli opdagelsesreisende? Nå var hun blitt det, lenger og lenger inn i mørket vårt hadde hun prøvd å trenge – og aldri funnet nytt land, alltid funnet det samme: millioner av kvinner under mennenes førerskap og påvirkning. Trodde jeg vi hadde forandret oss, at vi var blitt friere, selvstendigere, mer selvhjulpne? Ikke *vi* var blitt det, [199] men mennene. *Vi* hadde bare fulgt dem i sporene deres; så langt det var uten risiko, fulgte vi dem, så snart vi merket at utviklede menn vilde ha «viderekomne» kvinner, prøvde vi bli kameratene deres, deres «like». *Så lenge vi ikke tapte på det i elskovsleken*. Men hvis det øieblikket kom – og kanskje kommer det en dag! – at mennene ikke lenger ønsker kjærlighetsobjektet sitt utenfor gjerdet, på arbeidsmarken, på universitetene, da vil vi i tusenvis, som saueflokkene, søke tilbake til kveet, i redsel for å miste festet, det eneste feste vi bryr oss om, lenken, som binder oss til mannens lyster, vi er ikke våknet enda, vi er ikke blitt mennesker, vi er ikke blitt oss *selv*. Les fars hellige bok, skrevet av menn for menn! Les om kvinnene i den, skapt av mannen, utstyrt med alle de tenkte egenskapene mannen forsyner oss med. Les verdens historie, skrevet av menn – vi blir godtatte eller forkastede, eftersom vi tjener mannens hensikt. De «dårlige» kvinnene, det er de få, få, som har brutt ut, som har hatt et selv og tort vise sitt eget ansikt. De gode, de fromme, de heroiske, det er alle dem, som har vært våpendragere og følgesvenn på mannens veier.

Grete kunde ta hodet mellom hendene sine, kunde sitte der foran mig, støttet op av de spinkle armene, før nye utbrudd kom: Dypt inne i det dunkle famler vi selv omkring, mor! Når vi blir [200] satt på prøve, når vi skal vise hvem *vi* er, da skjer det fryktelige, *da er vi dem*. Krigen er over oss, da roper vi på gjengjeldelse og på hevn og på bytte, roper høiest av alle. Slå ihjel så mange som du kan, skriver vi til soldatene våre der ute. Ta med dig hjem ringene og smykkene deres til mig, skriver vi. Jeg har lest de brevene, mor, lest dem! Men når landet blir hærtatt, da har vi ingen ære, da kjenner vi ikke skam, da gir vi oss til de fremmede, da ligger vi med erobrerne og får barn med dem – for da er seierherren blitt *mannen* for oss.

Jeg kunde si: Du er uten håp, du, – er du så aldeles uten håp, Gry? Men da svarte hun at hun kjente veien vi måtte gå, den eneste veien, skulde vi bli mennesker – dit inn, hvor ånden kjemper mot kroppen. Hun sa: mannen vet om den, og for ham er det en lettere vei enn for oss. Sinnet til en sund, normal mann er ikke slik filtret inn i kroppens krav og impulser som vårt, – han tilfredsstiller sig og går videre han. Men i fanget vårt, i det åndelige også, blir alt som hører kjønnslivet til ved med å virke, blir midtpunktet for tilværelsen vår – og mennene sørger for at det fortsetter slik, så vi blir der nede, hvor de liker å ha oss. De gir oss alle bøkene om kjærlighet og om elskov, og elskov igjen, på tusen vis, vi sluker dem, vi lever i dem og i kinokyssene og teateromfavnelsene, hele følelseslivet vårt blir smittet av det, så vi aldri blir kvitt symptomene! Elskerinne og hustru og mor – [201] skjøge, fallen nonne – forlatt kvinne, troløs kvinne, sjalu kvinne – der er litteraturens største bidrag til fortellingen om oss, til forklaringen om oss, det er veiviseren, som er satt op for oss.

Jeg minnet henne om bøker vi begge to elsket – vidnesbyrd fra kvinner selv, bekjennelser om virke og liv i arbeid, i kunst og vitenskap og samfundstjeneste. Hun løftet hånden, som tok hun efter noe i flukten, senket den fort og sa: Ja, jeg har lest dem og de har hjulpet mig, men de har fått mig til å gråte også – for de er bare som dråper i havet, som rop i ville skogen; sjøen bølger videre den, og sletter dem ut, skogen har ikke noe ekko for *dem*. Og likevel, likevel er de *håpet*, mor; så langt kan én av oss nå, selv om hun står alene blandt millioner søstre, stumme, viljeløse søstre.

En dag spurte hun mig om jeg husket den gangen for mange år siden Uno Meyer hadde vært hos oss? Ja, Gry, svarte jeg, og da hendte det noe i dig, jeg så det. – Da hendte det at jeg fikk øie på livets største fiende, sa hun, på *dumheten*. Han sloss med dumheten, akkurat det sa han. Mot vinden som dragen, sa han enda. Jeg tror de har holdt på inne i mig siden, alltid, de ordene. Det er dumheten vi støter borti alle steds, det er dumheten som stenger veien for oss, hvor vi går! Vår egen uvitenhet og dumhet, ja, først og sist den, – vi er så kortsynte som bare toskete folk kan være det, ikke har vi linje i livet vi lever og ikke har vi mål for arbeidet [202] vårt – vi bare stiller litt med et eller annet så lenge, til mannen kommer og vil ha oss. Så setter vi oss ned og gir op og puster ut, endelig kan vi slippe å tenke mer på hvad vi egentlig duger til og kan utrette.

For jeg regner ikke med den ene prosenten som fortsetter – om det er én da! – alle de andre synes de har det makeligere som de har det, de trives i dumheten sin, det koster krefter og motgang og trass å riste den av sig. Og kanskje ser vi på med litt skadefryd at styret til mennene faller så elendig ut, kanskje tenker vi, som alle passive tilskuere, at *vi* skulde gjort det bedre. For de kloke mennene, mor, med den lange utdannelsen sin, med all fagutdannelsen, ham er det de til slutt går i tjeneste hos, de også. Hos dumheten. Hvor ender de med hele livsverket sitt, og med alle de andre generasjonenes livsverk? I krigen, i den totale ødeleggelsen av alt de har skapt. Når vi vet at alle milliardene som nå går til å ruinere hele verden, kunde gi bortimot sorgløshet og blomstring til hele verden – så finnes det vel ingen større *dumhet* enn krigen! Den er monumentet på menneskes mangel på klokskap og på fremsyn, for den er sluttsteinen på politikken de har ført. Og enda vet vi, alle sammen, *vet* det, at når vi lager én moral for individene og en annen for nasjonene, så lekker resultatet av arbeidet vårt ut av den sprekken. Har ikke tillit til de åndelige kreftene våre, gjør som villmennene i urtiden og griper våpnene for å [203] skaffe oss rett – er like dumme og umælende som dem etter tusen og tusen av år!

Hun tok etter hendene sine mens hun snakket, drog i dem, slapp dem igjen, åpnet og knyttet dem, vilde holde fast på noe hun ikke fant. Sa det: Kan jeg noen gang få vite *nok*, mor? Kan jeg finne noe å stå på? Hvorfor har ingen skrevet dumhetenes historie istedenfor bedriftenes? Hele rekken av statsmennenes og politikernes feilgrep, hele serien av ledernes og usurpatorenes gale påstander og tåpelige beregninger, historien om menneskes mangel på forstand og om kvinnes kolossale uvitenhet. Nå vil det ta et liv, ja, kanskje hele livet, å lete sig frem på egen hånd – og så er jeg blitt gammel og duger ikke mer! Men jeg skal lære *henne* ikke å glemme, jeg skal samle materiale, *hun* skal få det, *hun* skal ha noe å stå på når hun begynner.

Sånn nevnte Grete somme tider barnet. Det var med i oprøret hennes, hadde part i en fremtid, ikke i hennes, men i hele jordens. «Hun,» sa hun alltid ... Så spurte jeg en dag: Du ønsker dig en liten pike, Gry? Du vil gjerne ha henne? Du er da glad for barnet ditt?

Det fremmede, fiendtlige blikket møtte mig ennå en gang. Nei, sa hun, jeg har aldri ønsket å få noe barn. Jeg har aldri brydd mig om å bli mor. Jeg har fått nok av å se på dig. – Det kjentes som slo hun mig. Jeg måtte unda henne litt, jeg gikk

fra henne inn i et annet rum. Da jeg kom tilbake, så [204] jeg at hun også hadde grått. – La oss snakke ut om det, mor, sa hun, la oss bli ferdige med *det* også. Og hun rakte ut hånden og tok min og la den mot kinnet sitt. – Jeg vet du kunde ikke være anderledes, ikke *du*, sa hun, – du, som har stolt på kjærligheten og skjønnheten og alt det der og tuklet dig inn i det fra du var liten. Du syntes vel du ikke kunde lære dem noe bedre. Du førte dem ikke bak lyset med vilje. Du levde bare ditt eget liv videre i dem, du som alle mødre. Du gjorde dem ikke mistenksomme og seende, du fikk dem til å tro at livet ventet på dem og det de ønsket, var bare å sette den ene foten foran den andre og gå.

Hun nevnte bare guttene –. Jeg har da hatt dig også, Gry, sa jeg. Hun rystet på hodet. Nei, mor, mig har du aldri hatt *sånn* – mig har ingen hatt. Men jeg har skjønt far bedre enn dig, – far har ikke trodd på krigen og ikke ønsket den, men han har regnet med den og aldri lagt skjul på det. – Jeg ropte, at *jeg* lenge, lenge hadde visst at krigen vilde komme! Men du snakket ikke om det, svarte hun, du tidde, du vilde skåne dem, de skulde ha gode dager og enda én og én til, så lenge du rådde. Du herdet dem ikke, du viste dem ikke at verden er ond, som den er, du gjorde dem ikke til oprørere. – For fars skyld, sa jeg. – Ja, du vilde ha fred i hjemmet, det var det du vilde, her inne skulde vi ikke slåss, du gikk din vei, du gikk ut [205] av stuen, hvis jeg begynte, jeg ser den smale ryggen din! Du sa til guttene: far er trett etter arbeidet når han kommer, la oss gjøre det hyggelig for ham, la oss kose oss sammen. Men et sånt hjem blir et drivhus, mor, plantene blir veike i det, de tåler ikke frosten. Guttene blev harmoniske, blev «lykkelige» – men det er disharmoniske vi skal være i en sånn verden, utilfredse skal vi være for å kunne kjempe – det som vi får gratis, det som ikke er vunnet av oss selv, er ingenting verdt! Hans kunde ikke fatte det da krigen kom, han hadde bare fløiet for moro skyld, han. Otto kaller det vanvidd, og enda har den alltid vært det sikreste av alt, det normale – utladningen som må komme når systemet er modent til den. Krigen har vært den eneste, sikre fremtiden vår i tusen år! Og den eneste vi aldri får berede oss på. Fraser om fred og forsikringer om fred gir mennene oss, så de kan få ruste i fred. Og alle jordens mødre hjelper dem, morskjærligheten er deres beste allierte og de vet det. Den forrykte morskjærligheten, som gir avkom i millionvis tillit til livet og ærbødighet for «idealene» og trygghet vidt og bredt, som opdrar oss til å tro vi skal få være med

på å bygge noe, vi som er eslet til å slå ihjel og utslette. Men den tanken våger ikke en mor tenke, for da kunde hun ikke være bare mor, bare kvinne lenger, da måtte hun bli menneske. Da måtte hun reise sig mot mannen hun ikke kan undvære, da måtte hun reise [206] barna sine mot ham, forsørgeren. Da måtte hun fortelle dem sannheten, den blodige sannheten om livet! Nei, jeg vil ikke bli mor for henne – jeg vil være menneske sammen med henne. Jeg vil ikke bedra henne, jeg vil ikke elske henne som mig selv, og skaffe mig lykke for så dyr en pris. Vi lever blandt rovdyr, og hun skal forstå det. Hun skal få høre hvad faren hennes har fortalt mig, hun skal få vite at her i armene mine søkte han ly imot døden. I redsel er hun blitt til, mor – krigen er hennes far, – og ingen morskjærighet skal skjule det for henne!

Gretes liv blev så nakent og fattig for mig; så lite hadde hun hatt å elske og beundre og se op til Jeg fikk sagt det til henne i ord jeg prøvde å gjøre milde. Hun tenkte etter, nikked, sa: Det er sant. Jeg har ikke lett for begeistring; det er ikke mange kvinner jeg har fått til å beundre. Men finere og større og bedre enn alle mødre har jeg syntes de barnløse kvinner er som gir livet sitt i arbeid for andres barn. Dem blir det ikke diktet om, de blir ikke hyldet og tilbedt, de har ikke morskjærigheten, de har bare kjærighet. De er ikke egoister, der er kommet det ene skrittet videre som bærer vekk fra tispementaliteten, som moster Gabi sier. Jeg sverger det, barnet mitt skal ikke gjøre mig til mor! Jeg skal ikke bli fange i den leiren mennene verger og besynger, fordi den er den store utklekningsanstalten for rekruttene deres.

[Gry har født barnet sitt til verden]

[207] *Gry har født barnet sitt til verden. Langt borte fra hjemmet vårt, i den gamle byen, som enda ikke er herjet og knust. I Gabis stue lærer hun gutten sin å stå. Nei, det blev ingen «hun», det blev ikke som hun ønsket, en liten kvinne hun kunde forme i sitt eget billede. Det blev et mannsemne, en soldat. Skal hun make å ruste ham for en ny kamp, kampen mot selve instinktene i hans eget kjønn? Kaster tankene hennes fra brenning til brenning som før? Eller har de stilnet – har hun stunder hun bukker under, selv hun, for nærheten av en liten,*

hjelpeløs kropp – for smilet – for det første ordet, – mamma. Tenker hun på mig da – forstår hun noe ingen forstand kunde hjelpe henne til å forstå? eller ... eller Er en ny tid, en ny kvinne i emningen – kan styrke ta varmes plass og tenkning følelsens? Kan vi bli med å skape en stor, ny verden på bekostning av vår egen lille? Var jeg aldri med på det? Eller –?

Bøier Gry sig over gutten sin nå og hvisker et navn. Visste jeg ikke hvad jeg gjorde? Eller var det noe i mig som visste det – var det den første spiren av frøet, Grys ord hadde lagt i hjertet mitt?

[XI]

[209] Hun reiste. Det var vårdag, med busker som blomstret på bar kvist i haven vår. Vi gikk gjennom den ut til bilen, Just og hun og jeg. Gry holdt mig i hånden – et sekund stanset hun, hvisket med den varme pusten mot øret mitt: Du har vært min nærmeste, glem det aldri. Ordene, som siden har lukket sig om sinnet mitt, når det ikke lenger hadde kraft til å møte anklagene og forsvare sig. Tvers igjennom alt sammen fikk jeg være hennes nærmeste –. Det fremmede barnet mitt, som blomstret på bar kvist, hun også. –

Just reiste med henne, fulgte henne helt frem. Jeg blev alene.

*

Jeg husker ikke mer, før det hendte, vet ikke om det var den første natten eller den neste. En utslettet tid, et tomt rum mellom lyden av Grys røst, av farvellet, og det skarpe smellet mot ruten i soveværelset. Jeg sov ikke. Jeg satt i sengen, jeg rugget frem og tilbake med hendene for ansiktet, prøvde ikke å se noe, prøvde ikke å tenke mere, prøvde å bli ett med mørket. Da kom det kvasse knakket mot ruten – en stein mot vindusruten ...

Jeg fikk gardinet og det svarte papiret unda, og så ham. Han stod ute på plenen i haven, i nattskumringen, Otto –. Jeg åpnet for ham, jeg hadde ennå en gang armene hans omkring mig. – Uten et ord skjøv han mig foran sig op trappen, inn på [210] mitt og Justs rum. Da jeg hadde dekket vinduet, da jeg tendte lyset, la han hånden over øinene, over det grå, grimete, skitne ansiktet sitt. Slukk lyset, sa den ru røsten, jeg må sove. Han kastet sig over ende på Justs seng.

Uniformen var stiv av størknet jord, de store støvlene hvite av leire, hendene mørke av muld. Jeg spurte om han ikke vilde ha mat? Det kom skrekk i de dunkle øinene: Lås døren, ingen må vite at jeg er her. Sove, hvisket han, slukk lyset.

Time etter time satt jeg og lyttet etter pusten hans. Lett, knapt hørlig først, så fylte den dype mørkningen rummet. Han sov som en bevisstløs.

Jeg fattet det: *Otto hadde rømt.*

Hvordan gjemme ham her så pikene ikke fikk vite det – så ingen fikk ane det? Og siden – siden? Jeg stridde med det, tenkte det ut, så langt de korte tankene mine rakk.

Tidlig om morgenen var jeg nede og vekket pikene. Jeg sa de kunde få fri, nå, straks. Begge hadde de hjemmene sine i byen, de kunde gå hjem for etpar dager, de hadde hatt en strid tid før Gry kom avsted, de trengte å hvile sig litt. Jeg vilde stelle mig selv så lenge. De så på mig; så på mig og takket.

De vidnet mot mig under forhøret; de hadde mistenkt noe; de hadde sett det på mig, at jeg hadde «dårlig samvittighet». Jeg var nervøs, jeg virket «ulik mig».

–

[211] Jeg vokter huset hele dagen, speidet fra vinduet. Åpnet for dem jeg måtte åpne for, postbudet, brødmannen. Lot klokken ringe da Evis mor stod ute på trappen. – Laget mat og bar op til ham, så ham sluke den, gikk og hentet mer. Fant frem almindelige klær til ham; gjemte uniformen hans og støvlene. Og satt hos ham og hørte ham fortelle det; den hese rolige røsten, øinene mørke, uforanderlige av besluttsomhet. –

Han hadde kjempet ved grensen; kompaniet hadde fått avløsning, og var blitt sendt bakover for å hvile ut. Søndag, for tre døgn siden, hadde han hatt permisjon. Det var lang vei, men han hadde tatt det første toget, han vilde se Hans. Han var budd på at de ikke vilde slippe ham inn, og det gikk som han hadde tenkt, de nektet ham adgang. Da hadde han stukket sig bort i nærheten – husket jeg den vesle bua et stykke nede i skogen, foran huset? Bak den hadde han ligget, lenge. Han hadde sett bårene som blev trillet ut på terrassen i solen – ni bærer og en slags stol på hjul. Så hadde han krøpet fremover fra tre til tre – til han ikke kunde komme nærmere, en ti, femten meter fra den hellelagte plassen. Der hadde han reist sig, langsomt, opefter stammen på en stor gran, under baret. Derfra hadde han sett. Godt nok

Det gikk en skjelv gjennom hele ham. Det var Hans som satt i rullestolen, sa han. – Han hadde kjent ham igjen på det røde merket ved tinningen. [212] *Mitt* merke, sa han. Merket etter hans egen pil, den gangen –. Han satt med sola midt i – i det som var igjen, sa han. Det rørte sig litt i pannehuden på ham. En ung pike satt ved siden av ham og leste høit for ham. Jeg kjente igjen boken, det var antologien din, det var *vers*.

Han satt ved vinduet, bak gardinet, da han fortalte det. Han var blitt blank i det barkede ansiktet, strøk sig tørr med hendene og sa: Jeg tok ikke toget tilbake. Jeg gikk – jeg gikk hit. Jeg vil ikke mere. *Det er slutt*.

Jeg visste det jo; jeg hadde jo skjønt det Men jeg hadde ikke tort røre ved det. Nå var det som brast en demning i mig, tankene mine ruste utover, fremover –. Hvordan? Hvorhen? Langt bort, men hvor, men hvor? Vi må vekk, hvisket jeg. – Ja. Vi må reise inatt, svarte han.

Han fortalte om turen sin hit. Hadde gått om natten. Ligget meget i skjul om dagen. Kastet sig i grøften når han skimtet billys. Krøpet over markene, sprunget skoglens; drukket av bekker, spist mose og bladknopper. *Tatt sig frem efter stjernene*.

Og nå må vi videre, mor, sa han. Sa *vi*.

Om igjen og omigjen spurte han efter Evi: Du vet ikke hvor hun er? Og på nytt måtte jeg si det – at hun hadde reist for en uke siden, til et lasarett bak fronten. Hun vilde skrive til mig når hun var kommet dit, visste ikke selv hvor det var. Det er [213] godt, sa han hver gang. Det er godt. Og: Evi må ikke vite noe. Bare du og jeg, mor.

Bare han og jeg. Det var *lykke* jeg følte – innunder forvirringen, angsten, under de ville tankene: lykke. Jeg skulde få være med ham, hos ham, våge det sammen med ham. Redde ham. –

Han vilde ikke mer. Endelig, endelig!

Vi måtte dra til stua i skogen, til skoghjemmet vårt, først dit. Der kunde vi legge plan, finne ut. – Han hadde tenkt det, han også – først til stua. – Og jeg husket Unos brev til Gabi fra skibet. Vi måtte prøve å nå kysten, han måtte komme sig ombord i en båt, kanskje kunde han skaffe sig et falskt pass, jeg hadde penger, mange penger i skrinet. Eller som blindpassasjer. – Fantet det slike skib mere? – Når vi kom til kysten, kunde vi få vite det. Nær sjøen går

allting an. En småbåt, en fiskerskøite, noe å komme vekk i. Sjøen var redningen!
– Slik arbeidet den hete hjernen min, slik vevde vi oss ennå en gang inn i eventyret. –

Med nattoget vestover reiste vi. Otto hadde gamle klær på sig, mørke briller. Jeg hadde det store sørgesløret fra mammas begravelse. To små koffertar med det nødvendigste, tøy og mat. – Vi var de siste som kom på toget; vi møtte ingen kjente.

I grålysningen gikk vi lien op gjennom skogen mot stua. Vi var ikke glade som barn, vi lo ikke, vi jublet ikke; men likevel bar en selsom glede oss, [214] barnets. Vi så på hverandre og smilte; Otto stanset, satte fra sig, løftet hendene og tok dråpene som falt fra grenene efter nattregnet, drakk dem. Vi fylte lungene med den sterke barnålsduften, tenkte ikke, snakket nesten ikke – vi var alene i hele verden, i en frihet som var bare vår. Alt bak oss var forbi, dit gikk ingen vei mer; nervene våre visste det, de slaknet, blev stille, var ikke til, annet enn i sekundet og neste sekund. Se de lette skyene, roserøde i solrenningen. Se blåveisen, den første. Kjenn morgenbrisen mot huden, å, kjærtegn. – Otto gikk der foran mig på stien, gangen i de gamle skoene så lett, hvert lem så fullkomment, ungt og sundt. – Skuldrene bent nedover mot armene, som bar; magrere enn før, manndom i alle linjer. Usåret, uskadt, levende i hver fiber. Gutten min. – Veien går opover, opover. Og det er som vandrer vi mot jordens ytterste skrent Vi skal komme dit hvor denne vesle kloden vår slutter; til den «siste rundingen», som Hans sa da han var liten: Der hvor vi ser bent ned og rett op i bare himmel, mor. På de ordene tenker jeg. Utpå der skal vi stå. Så skal vi slå ut vingene våre og fly – bort fra det onde, bort fra alt – inn i det ukjente, inn til alle Ottos gåter; sammen.

Da kom vi til stedet hvor vi må gå utenom. Til det store, svarte søkket, hvor hengemyra brer sig med de lumske tuene, som flyter på det bunnløse. Gikk Otto også og drømte? Han satte frem foten, [215] jeg skrek: Vokt dig. Og han bråsnudde så på mig, smilte – er vi alt her? Et øieblikk stod vi ved siden av hverandre. Nei, jeg skal ikke ned, jeg skal *op*, sa han og tok inn mellem de krøkete, vannsyke furuene. –

Det vesle huset vårt på åsranden lå der som før. Møtte oss med lukkede øine; så åpnet vi skoddene, og de små rutene fanget solens første stråler.

Otto sov det meste av denne dagen også. Våknet, spiste, snakket litt, sov på

nytt. Men langt utover kvelden satt vi foran gruen, nørte ilden med tyrirøttene, hugget av Just de lyse sommormorgenene, fint stablet op langs ildstedsmuren. Otto snakket om *fremtiden*, men ikke om den vanskelige, nærmeste, ikke om flukt og om chansen for flukt. Skyggen av alt kom vel i øinene mine, da bøide han sig frem, tok hånden min og førte mig med sig: Det er det fineste studium i verden, mor, det er de ubegrensede muligheters videnskap, må du huske. Han skulde til det store observatoriet i Amerika Da var han og Evi gift. Et par år måtte han studere der; en liten bungalow i berghallet skulde de få sig. Og en slik peisgrue som denne vilde han mure op, til minne om her. Foran den skulde Evi og han sitte, som vi satt nå. – Hadde jeg hørt om den nye stjernen de hadde fått tak i der borte? Den var så nyfødt, nyfunnen, at den ikke hadde fått navn enda. Jeg kaller den Pax når jeg tenker på den, sa han. Og han lo og [216] spurte om jeg kunde huske den natten han kom og vekket oss, for han trodde *han* hadde opdaget en ny stjerne i den selvlagede kikkerten sin. Så var det bare en i Lyren, som liksom hadde vridd litt på sig i forhold til Vega. Jeg var rent styren, men jeg var jo guttungen, mor. – Jeg så og så på ansiktet hans, det var som *flyttet vekk*, det hadde lyset innenfra, sterkere enn ildens på gruen. Og han tok efter hånden min, for at jeg ikke skulde slukke det Hans eget bål var det, tendt til det guddommeliges ære. Hans sterke, kloke sinns siste bluss, som hilste de kjære stjernene hans –. Visste han det ikke selv? Å, vi visste det begge. – Imorgen, mor, imorgen skal vi legge planer. Nå skal jeg fortelle dig om nordlyset. –

Han var uthvilt den neste dagen, klar i øinene. Han hadde drømt om Evi. Derute drømte jeg aldri, sa han, det er verre enn å være dyr. En hund drømmer, men ikke vi bak kanonene. Derute er søvnen svart som døden.

Vi gikk og drev i skogen. Vi blev enige om å reise neste morgen, la en slags plan. Bestemte byen vi skulde prøve å nå. – Og han spurte om Grete, bøide hodet litt mens jeg fortalte om planene *hennes*, om branden som brente i *henne*. Kvinneverdenen er som stjernehimmlen, sa han, muligheter og gåter. Jeg har alltid trodd *vi* måtte løse dem. Kan hende har jeg tatt feil, kan hende kan det vokse hjerne ut på dem også. Gry er et gry, [217] det har jeg alltid syntes. – Jeg tok op igjen til ham Gretes ord om at jorden har rum for alle lengslene våre. Han tenkte litt, sa: Nei, ikke jorden, men menneskesinnene. Et sinn kan rumme alt som er godt, det kan lage himmerike og ta imot lengslene våre. Jeg svarte at jeg trodde det var det Gry mente. – Til slutt fikk jeg sagt at Gry skulde ha et barn. Et

barn med en soldat. Ingenting rørte sig i det brune, magre ansiktet hans, han snudde sig ikke og så på mig; trett og fjern igjen i røsten, sa han bare: Hun også.

En stund satt vi på hver vår stubbe, satt og så på skogen, på granene – disse underlige trærne, som står og står med grenvingene lettet til flukt. Å nei, vi hadde ikke nådd frem til den ytterste skrenten – vi hadde ikke engang såpass vinger som treet; vi hadde bare gjemt oss litt Og far? spurte Otto. Jeg måtte tie, tenke på hvad jeg vilde si. Han ventet ikke på det. – Far var ikke med forrige gang, sa han, det er derfor han kan være som han er. – Han er blitt anderledes siden han så Hans, sa jeg, han er blitt så stille. – Kanskje stille, svarte han, men ikke anderledes. Far forandrer sig ikke. Jeg har tenkt meget på ham derute. Alltid den samme, fra vi var små. Han er støpt i den store formen, det er det som er styrken hans. Han er ett med de fleste og lydlig mot verktøiet, som bøide og herdet ham. Han er bøigen, livet må gå utenom. Og enda er han snild, [218] snild og kjærlig, så langt loven tillater ham det. Men han vil ikke være med på å flytte grensepelene, heller vil han dø for dem. Og la oss andre også ... Han blev sittende og se inn i det.

Da kom med ett angsten over mig – jeg reiste mig – jeg lyttet – jeg bøide mig og tok hodet hans inn til mig og gjemte det med hendene og sa: La oss pakke, Otto, og begynne å gå – la oss gå! – Han fridde sig, holdt om håndleddene mine, så op i ansiktet mitt og smilte. Smilte ikke mer, men blev ved å se på mig. Pupillen vokste i de store øinene, åpnet for noe stumt, for det ordløse, som sa: *Du vet det, mor* Så strøk han sig over øinene, vilde ta det tilbake, smilte igjen, reiste sig og sa: Nei, vi skal spise op all den gode maten, vel. Og sitte ved peisen og prate og ha det O. K. Det kan bli lenge til neste gang, vet du.

Neste gang –. Vi hadde ikke noe steds å gå. Og han visste det. Ingen «neste gang». Han visste det.

Han hadde ikke nevnt det, ikke et ord om opplevelsene sine der ute. Det brast noe i ansiktet hans somme tider, en dirr ved munnviken, en skjelv over brynene – han hadde strøket det vekk, det også, tilbake, innover igjen.

Men da vi satt ved dette siste måltidet vårt, og jeg hadde skjenket vinen i glassene våre, vrenget [219] han plutselig lebene og snudde sig bort. Jeg spurte om han blev klein? Han nikket, gikk fra bordet og stilte sig ved veggen med

ryggen til. Ta bort vinen, hvisket han. Jeg så på glassene med den røde vinen som stod i solskinnet, tok dem og gikk ut med dem. – Han satt ved bordet da jeg kom inn, støttet albueene mot bordet og hodet i hendene. Uten å se op sa han: Jeg måtte ta ham på bajonetten. Det var inn i helvete jævli. Fy fan, han vendte sig og spyttet. En liten mørk kar som skrek. Jeg fikk – – rødvin over det hele.

Gulvet vilde gli bort under mig – men jeg tok for mig, holdt mig fast, stod. Og der, i det kjente rummet på stua vår i skogen, kom Maya til mig – kom ansiktet hennes og de mørke, lykkelige øinene, og munnen, som sa: Vi er velsignet. Og du og jeg. Si det til barnet vårt Otto strøk meg over håret, klemte mig. Jeg er en fordømmede tosk, bry dig ikke om det – det var bare i forbifarten – sett dig ned, la os sette oss ned og snakke, hører du, mor, hører du. Jeg skal hente vinen til dig.

Jeg kunde ikke hindre ham. Han kom tilbake fra kjøkkenet med begge glassene, stanset på dørstokken, tømte det ene glasset, satte det fra sig, løftet det andre, drakk av det også, kom, holdt det mot lebene mine, støttet nakken min med den fri hånden. Å litt mer, mor – alt sammen. Vi har hele flasken. Og han satte sig ved siden av mig på veggbenken og la armen om skuldrene mine og [220] sa: Du skal få høre om gutta, du skal få høre om alt sammen, skål, mor.

Han hadde brutt sig inn til det, han kunde fortelle det. Om slitet med kanonene på de oppløste veiene – om nettene under stjernehimmelen – om skredet av flyktninger som stengte all fremkomst – om brennende byer – om de sårede og de døde. – Unge menn fra alle kanter av landet, fra fattige hjem og rike, hjemløse nå, ikke fattige, ikke rike lenger, brødre i elendigheten, i små gleder. Felles om ett: tie, og lystre. Nei, røsten hans skalv ikke, den bar frem ordstrømmen, ikke til mig, ikke til noe øre som lyttet – til stillheten, til kvelden utenfor oss, talte han, til jorden, som kan ta imot flom og skred og ras, og blir ved å være den samme. Han strakte sig, spente armene om nakken, så ut i solrøden, som la *sin* glans over dragene hans. Det gjorde godt, sa han stilt – det tok med sig.

Han spiste, tømte fatene, tømte vinen til siste dråpe. Og nå skal jeg sove, Jesus, hvor jeg skal sove!

Han lå på den smale benken, med puterullen under hodet og åklæet over sig. Lå i samme stilling på ryggen med hendene foldet over brystet da jeg kom inn og

var ferdig med stellet i kjøkkenet.

Jesus, hadde han sagt. Så ulikt ham det – et ord derutefra, fra andre leber enn sine. Kanskje det siste ordet –. Den korsfestede.

Jeg hadde vel dormet litt i stolen. Det var blitt [221] mørkt nesten, ilden på gruen hadde brent ned, det glødde bare i underkanten av en kubbe. Jeg husker jeg tenkte: ikke tyri, den. Jeg husker jeg la mig på kne for å blåse på den. Da hørte jeg skrittene på trammen.

Vi hadde låst døren, det banket. To små korte slag. Otto reiste sig over ende med ett sett. Jeg kunde ikke røre mig. Han kastet av sig teppet, stod. Da banket det igjen, hardere nå. Og Justs stemme: Lukk op! – Jeg sprang bort til gutten min, jeg vilde ta omkring ham, vilde – vilde vel bære ham bort Høit og rolig svarte Otto: Straks, far.

Men først bøide han sig inn til mig, først hvisket han: Takk.

Just stod på dørstokken. Bak ham var skogen mørknet. Han lukket døren, helte sig mot den. Er din mor her, spurte han. Fra kroken ved skapet svarte jeg: Jeg er her, Just. Da åpnet han døren igjen og sa, ut i mørket: De er her begge to. Om et øieblikk. – En fremmed røst og Justs: Det garanterer jeg.

Tend lys, sa han. Jeg tok fyrstikkesken som stod på peishyllen. Jeg fant frem til den vesle lampen, som henger over bordet, rev av en fyrstikk, tok av glasset, strøk veken med fingeren for å få den ben, tendte, alt sammen som hundre ganger ellers, når den gode kvelden var kommet

Just stod som før, lente sig mot utdøren. Otto hadde satt sig på benken. Jeg spurte: Hvem er [222] det som venter der ute? Just snudde hodet og så på mig, grå, slukte øine, grått ansikt. Det må du vel skjønne. Røsten hans var lav og uten tone. Det er politiet, mor, sa Otto, kom og sett dig. – Vi satt ved siden av hverandre. Just sa: Ja, det er øvrighetens folk. Jeg visste vi vilde finne dere her. – Jeg kunde ikke se på ham, jeg dekket øinene mine. – Røsten hans steg da han spurte: Du har desertert? Otto tidde. – Svar, gutt, – Jeg vil ikke mer, far. – Du vil ikke mer! Vet du hvad det betyr? Hva? Har du mistet – mistet, mistet Han kom ikke videre. Det ene ordet vokste, vilde kvele ham. Da jeg så opp hadde han bredd ut armene, fingrene klamret sig til dørkarmene, han, han hang på døren som på et kors. Jeg sprang til ham, jeg knelte, jeg tok om ham med hendene mine, jeg hvisket: Stakkars Just, stakkars Just –. Han bøide sig, løftet mig op til

sig, lebene hans streifet kinnet mitt – de kalde, kalde lebene. Inn mot mig hvisket han: Bett, *Otto er syk*. Og han slapp mig, så på mig, skjelv: Og *du*, har du glemt ditt land?

Det tok i klinken bak oss. Han rettet sig op. Et øieblikk, sa han høit og dirrende. Og lavt til Otto: Nervene dine har sviktet – han tok noen skritt frem, hvisket: Du – er – fra – forstanden. Nervene dine, forstår du?

De kom inn. To høie menn i politiets uniform. Den ene blev stående ved døren, den andre gikk [223] frem til bordet, la fra sig en mappe, åpnet den, tok ut en papirblokk. Snudde sig mot oss. Just sa: Ja, det er dem. Min hustru. Min sønn Otto Helle. Min sønn har hatt et nervesammenbrudd, mine herrer. Han pekte på benken, på åklæet, som lå på gulvet, og sa: De tillater at han legger sig igjen – han er syk.

Otto rørte sig ikke. Stod mellem peisen og bordet med sluttete ben, med armene tett langs kroppen, med hodet høit og blikket festet på mannen med mappen. Og mannen så tilbake på ham. To par øine som ikke vek.

De har forlatt Deres post ved fronten? – Intet svar. – De har rømt hit for å skjule Dem? Og for siden å prøve å komme Dem ut av landet? – Intet svar. – De er bekjent med straffen som rammer en desertør?

Da lød Ottos stemme, ung og klar og høi: *Ja. Jeg vil ikke drepe mer.*

Han sa ikke annet. De stillet spørsmål til ham, de truet ham. En eneste gang gjentok han ordene. Og de lå håndjern på ham.

Just var ikke hos oss lenger. Just hadde gått ut til mørket og skogen. Han satt på trammen med ansiktet gjemt i hendene da vi kom.

Foran Ottos blikk hadde jeg fortalt dem alt de vilde vite.

[224] Vandringen i natten – – –

Foran oss på stien gikk Just. Det høire håndleddet mitt var lenket til Ottos venstre. Bak oss hadde vi de andre med lykten. Det hvite lyset fra blendlyktene lå over benene hans, over de høie gummistøvlene. Somme tider flyttet det sig opover ryggen, den krokete ryggen. En gammel mann som lutet under byrden

Det var veien vi kjente – det var veien vi aldri før hadde gått, den siste veien vår, veien *ned*. Som barn gikk vi den nå også, ikke redde, for vi var lenket til hverandre. Jeg snublet og han holdt mig opp, han rykket til side for et tre, jeg

rykket til side. Engang hørte vi dueren av et fly. Da slukket de lykten, mørket lukket sig tett omkring oss, vi stod gjemt i det, stod tett sammen. Vi snakket ikke til hverandre, de hadde forbudt oss det, men hodet mitt hvilte mot guttens hjerte, og hjerteslagene hans strømmet over i mig, tydeligere enn ord, rolige og sterke. Minuttene evighet var hos mig.

Videre igjen nedover. Just alene foran oss. Jeg vilde rørt ham med den fri hånden min; jeg vilde bedt dem om en lenke til, lenken som kunde bundet ham til Otto og til mig, nå og alltid – han, den ensomme. Her hadde han ledet dem frem gjennom mørket for noen timer siden, å, rak i ryggen da, rank av vilje, av forsett, i lovens navn. Korset bar han, men han *bar* det –.

[225] Da blev det for tungt for dig Just, – du fant oss, du møtte oss, dine egne. Du segnet, selv du, da blev du menneske, da bad du *ham* ta korset fra dig. Du, den sanntru, du, bedragets og drømmenes fiende, du bød gutten vår løgnen for å frelse ham. Ditt første nederlag foran lovens ansikt – din seier foran kjærligheten

Otto stod. *Vi* var der ikke lenger, ikke for ham. Han var alene med sitt eget sinn. Han vilde ikke drepe mer. Så enkelt var det, så lettfattelig. Han hadde valgt, ikke her og nå – der ute, døpt i en annens blod hadde han valgt sin død. Hvordan skulde ord nå *ham*? Han var løst; han var fri.

*

Ved daggry. Fire og tyve timer efter at vi var kommet frem. Han ønsket ikke bind for øinene. Han så ikke på dem, han så op. Var det ennå bleke stjerner i vest? Presten visste det ikke.

*

Kunde jeg sagt til dem: Det er mig som har lagt planene, det er mig som har forført min sønn, som har fått ham med mig hit; det er mig som er den skyldige. Kunde jeg sagt det og tatt gjerningen fra ham?

Kunde jeg sagt til Otto: Reis tilbake, du har ikke villet rømme, du har bare forlenget friheten [226] din litt, du har ikke holdt dig til permisjonen, én dag fikk du, du stjal de andre dagene, reis tilbake, tilstå det – du får arrest, men du er der, reis tilbake til fronten!

Redd dig og gå til grunne – kunde jeg sagt det? Drep og bli drept, dø der ute

med det fryktelige omkring dig og i dig. Svikt ikke landet, øvrigheten, loven – *svikt dig selv.*

Jeg spurte presten om det første gang han kom til mig. Han bøide hodet og svarte ikke. Så hederlig var han.

Han er *presten*, deres og vår. De dødsdømtes og de dømtes.

Jeg kan sitte og lytte på klangen i røsten hans, en ennå ung manns røst, men trett, men forbrukt. Den siste røst som har nådd Ottos øre før kommandoropet. Og enda kan jeg spørre ham om det samme. Men jeg får ikke svar lenger. Der er ikke mer, sier han, jeg har fortalt Dem alt. Vend Deres tanker opad, sier han, krets ikke lenger om dette ene, som De kjenner ut og inn.

Ja, jeg kjenner de siste timene hans. Og fordi jeg vil vende tankene mine opad, vil jeg høre om dem på nytt. Var en stjerne det siste gutten min så? Men det vet ikke presten. Han stod i bønn; det var Otto som så *opp* og hjem.

Og det var Otto som hadde talt til *ham*, det var Otto som hadde villet omvende *ham* –. Siden forandret han det, siden, den andre og tredje og [227] alle de andre gangene endret han det, vilde gjøre det mer ukjennelig for mig, vilde tjene sin gud med det. Men den første morgenen han kom til mig, da var han ennå skjelv og rystet etter opplevelsen, da var ennå den døde levende i ham, da vidnet han om Ottos tro og lot sin egen tie. Da sa han: Jeg bøier mig for denne unge mann, jeg bøier mig i ærefrykt. Han har feilet for menneskene, men ikke for Gud. Han ofret livet for *sin* tro.

Vi skal ikke drepe. De som er prest, vet det. Jeg har gitt øvrigheten mer enn øvrighetens er – jeg har drept. Og livets gud vendte ansiktet sitt bort fra mig. Derfor vil jeg gi tilbake det som er hans, livet mitt. De som er prest, må forstå det.

Og presten hadde sagt til ham at hans overbevisning var for sent ute. Han skulde bekjent den for myndigheten før han tok uniformen, han skulde nektet å bære våpen, for sin overbevisnings skyld.

Hvad hadde Otto svart? Presten sa at dette svarte han: Vi lærer at vi skal tenke fruktbart. Tiden er kort, vi skal fullkommenliggjøre oss for *livet*. Vi skal vidne om livet med alle evnene våre, det er all oppdragelses mål og det var mitt. Jeg viste krigens problem fra mig, fordi det er ufruktbart for all tenkning, er

livets bøddel og videnskapens [228] narr. Det var for sent da det innhentet mig; men det er ikke for sent idag. Jeg har lært krigen å kjenne og jeg kan protestere mot den med livet mitt. Enda kan jeg vidne med livet om livet. *Min* død er den endelige for mig; men døden som begrep er aldri det endelige. Logisk er den livets avslutning – ulogisk, frivillig kan den være offeret på livets alter, brenne til livets hellige bål. De vet at min er det. Jeg er rede, la dem komme.

Nei, det er ikke Ottos ord; men det er Ottos røst gjennom prestens ord, slik de levde frem i ham da han sa dem med vilje til sannhet «på eget ansvar» den første gangen, han satt hos mig, ydmyk foran opgaven, sendebud fra den døde til mig. Og jeg vender tankene mine opad, mot en stjerne.

*

Angsten har vært her. Presten gikk, men følgesvennen hans blev. Vik bort, rør mig ikke! For angsten er bøddel, den også. De tar den i sin tjeneste alle som vil jage oss bort fra livet – de henter den frem fra mørket og stiller den op foran oss og sier: skjelv! Og vi skjelver og mister tankene og trekker oss sammen i skyggen av den og lar den lede oss i angstens navn. Frykten for dommen, for den evige pine, forvirrer sinnet vårt og gjør oss fremmede for hverandre og lærer oss å si: Jeg, men ikke du. Den skiller oss i frelste og ikke [229] frelste, i guds barn og djevelens barn. Vi, jordens og himmelens barn alle.

Uten angsten kan vi stå i stormen som vil bryte oss. Under angstens åk kryper vi blinde som makken i muld. All øvrighet vet det, presten vet det, krigsherren vet det, erobreren og undertrykkeren vet det. Med angsten ved sin side kommer de til oss og driver oss foran sig som uværet driver saueflokken på fjellet.

Jeg vil ikke bli angstens træl, jeg vil ikke omvende mig til den, prest, – å, la mig være uten frykt til min siste time, som *han* var det!

*

Har du glemt ditt land, Beate.

Jeg bor i landet, men det har mistet grensene sine. Det strekker sig til havet og det tar fatt på den andre siden, der havet slutter, det fortsetter og fortsetter. Det eier jordens sletter og fjell og skoger, byene og landsbyene, gårdene og hyttene –.

Ruth sa til mannen: Ditt folk skal være mitt folk. Jeg sier det til henne, til

kvinnen – til dig jeg møter på alle de ukjente veiene jeg skal gå til jeg blir forløst.
Du som har din førstefødte i fanget og dekker ham med kroppen din for å verge
ham – du som bor i de dype skogene og prøver hele et banesår med urter – du
som flakker langs stranden og roper på dem som gikk ned – du som [230] leter
hendene dine til blods i en grushaug etter barna dine – du som stirrer mot øst,
mot vest, mot syd eller nord etter varslet: er han, ånder han? Rører han sig ennå?
– Du som går mellom graver og leter etter et navn på et kors.

Du som aldri blev spurt om du var villig til å bære dødens sæd frem til krigens
høst. Ditt land skal være mitt land. Ditt folk skal være mitt folk.

Mars 1942.

Nini Roll Ankers *Kvinnen og den svarte fuglen* er lastet ned gratis fra
bokselskap.no